

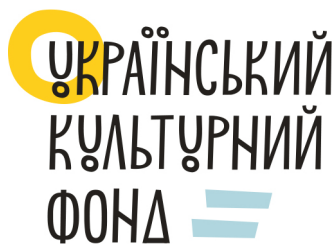
із циклу Професор Челленджер

Артур Конан Дойл

Загублений світ

ФОП Цибульська В.О.
Київ
2021

Створено за підтримки
Українського культурного фонду

Артур Конан Дойл

Загублений світ/The Lost World, — К.: ФОП Цибульська 2021. — 267 стор. Переклад з англійської.

Пригодницький науково-фантастичний роман «Загублений світ» Артура Конан Дойла відкриває цикл книжок про професора Челленджера.

Четверо сміливців вирушають до Південної Америки на пошуки загадкового гірського плато, де досі живуть динозаври та інші доісторичні тварини.

На героїв книги чекають незвичайні пригоди, смертельна небезпека та справжнє випробування на стійкість.

Вперше роман побачив світ у 1912 році і відтоді став беззаперечною класикою жанру.

Передмова

Пан Е. Д. Мелоун бажає заявити, про те, що як заборона на обмеження, так і позов за наклеп були беззастережно відкликані професором Д. Е. Челленджером, який, переконавшись, що жодна критика чи коментар у цій книзі не означають образливого духу, гарантував, що він не буде створювати перешкод для її публікації та тиражу.

Розділ I

Героїзм навколо нас

Містер Гангертон, батько моєї Гледіс, відрізнявся неймовірною безтактністю і був схожий старого розкуйовдженого какаду. Правда, вельми добродушного, але самовдоволеного без міри. Якщо щось могло відштовхнути мене від Гледіс, так це тільки сильне небажання дістати такого тестя. Я переконаний, що мої візити в «Каштани» три рази на тиждень містер Гангертон приписував виключно цінності власного товариства і особливо своїм міркуванням про біметалізм* — питанню, в якому він уявляв себе великим знавцем.

Того вечора я більше години вислуховував його монотонну балаканину про зниження вартості срібла, знецінення грошей, падіння рупії** і про необхідність встановлення правильної грошової системи.

* Біметалізм — грошова система, за якою в основі грошового обігу були два метали — золото і срібло.

** Рупія — грошова одиниця в деяких країнах Південної Азії, зокрема в Індії.

— Уявіть собі, що раптом буде потрібна негайна і одночасна сплата усіх боргів у світі! — вигукнув він слабеньким, але сповненим жаху голосом. — Що тоді буде при цій системі, що існує?

Я, як і слід було очікувати, сказав, що в такому разі мені загрожує розорення, але містер Гангертон залишився незадоволений відповіддю; він схопився з крісла, відчитав мене за мою повсякчасну легковажність, яка позбавляє його можливості обговорювати зі мною серйозні питання, і вибіг з кімнати переодягатися до масонських* зборів.

Нарешті я залишився наодинці з Гледіс! Хвилина, від якої залежала моя подальша доля, настала. Весь цей вечір я почував себе так, як відчуває себе солдат, чекаючи сигналу до запеклої атаки, коли надія на перемогу змінюється в його душі страхом перед поразкою.

Гледіс сиділа біля вікна, і її гордовитий тонкий профіль чітко вимальовувався на тлі малинової штори. Яка ж вона була прекрасна! І в той же час як далеко від мене! Ми з нею були друзями, великими друзями, але мені ніяк не вдавалося відвести її за межі тих чисто товариських відносин, які я міг підтримувати, скажімо, з будь-яким з моїх колег-репортерів «Дейлі-газетт» — чисто товариських, добрих, які не знають різниці між статтями.

Мені неприємно, коли жінка тримається зі мною надто вільно, занадто сміливо. Це не робить честі чоловікові. Якщо виникає почуття, його повинна супроводжувати скромність, настороженість — спадщина тих

* Масонство — морально-етичний рух, всесвітнє братство, Орден «вільних каменярів».

суворих часів, коли кохання і жорстокість часто йшли рука об руку. Не зухвалий погляд, а ухильний, не жваві відповіді, а голос, що зривається, опущена долу голівка — ось справжні прикмети пристрасі. Незважаючи на свою молодість, я знав це, а можливо, таке знання дісталось мені від моїх далеких предків і стало тим, що ми називаємо інстинктом.

Гледіс була обдарована всіма якостями, які так при-тягують нас до жінки. Деякі вважали її холодною і чер-ствою, але мені такі думки здавалися зрадою. Ніжна шкі-ра, смаглява, майже як у східних жінок, волосся кольору воронячого крила, очі з поволокою, повні, але прекрасно окреслені губи — все це говорило про пристрасну натуру. Однак я з сумом зізнавався собі, що до цього часу мені не вдалося завоювати її любов. Та будь що буде — досить невідомості! Сьогодні ввечері я доб'юся від неї відпові-ді. Можливо, вона відмовить мені, але краще бути відки-нутим шанувальником, ніж задовольнятися нав'язаною тобі роллю добродушного братика!

Прийшовши до такого висновку, я вже хотів було пе-рервати тривале незручне мовчання, як раптом відчув на собі критичний погляд темних очей і побачив, що Гледіс посміхається, докірливо хитаючи своєю гордовитою го-лівкою.

— Відчуваю, Неде, що ви збираєтеся зробити мені про-позицію. Не треба. Нехай все буде як і раніше, так наба-гато краще.

Я посунувся до неї ближче.

— Чому ви здогадалися? — Подив мій був непідробним.

— Наче ми, жінки, не відчуваємо цього заздалегідь! Невже ви думаєте, що нас можна застигнути зненацька? Ах, Неде!

Мені було так добре і приємно з вами! Навіщо ж псувати нашу дружбу? Ви зовсім не цінуєте, що ось ми — молодий чоловік та молода жінка — можемо так невимушено говорити одне з одним.

— Навіть не знаю, Гледіс. Річ у тім, що настільки ж невимушено я міг би розмовляти... ну, скажімо, з начальником залізничної станції. — Сам не розумію, звідки він взявся, цей начальник, але факт залишається фактом: ця посадова особа раптом виросла перед нами і розсмішила нас обох. — Ні, Гледіс, я чекаю набагато більшого. Я хочу обійняти вас, хочу, щоб ваша голівка притулилася до моїх грудей. Гледіс, я хочу...

Побачивши, що я збираюся здійснити свої слова на ділі, Гледіс швидко піднялася з крісла.

— Неде, ви все зіпсували! — сказала вона. — Як було добре і просто до цього! Невже ви не можете взяти себе у руки?

— Але ж не я перший це придумав! — благав я. — Така людська природа. Таке кохання.

— Так, якщо воно взаємне, тоді, ймовірно, все буває по-іншому. Але я ніколи не відчувала цього почуття.

— Ви, з вашою красою, з вашим серцем! Гледіс, ви ж створені для кохання! Ви повинні покохати.

— Тоді треба чекати, коли кохання прийде само.

— Але чому ви не кохаєте мене, Гледіс? Що вам заважає — моя зовнішність або щось інше?

І тут Гледіс трохи пом'якшала. Вона простягла руку — скільки грації і поблажливості було в цьому жесті! — і відвела назад мою голову. Потім з сумною посмішкою подивилася мені в обличчя.

— Ні, справа не в цьому, — сказала вона. — Ви хлопчик не марнослава, і я сміливо можу зізнатися, що справа не в цьому. Все набагато серйозніше, ніж ви думаєте.

— Мій характер?

Вона суворо нахилила голову.

— Я виправлюся, скажіть тільки, що вам потрібно. Сідайте, і давайте все обговоримо. Ну, не буду, не буду, тільки сядьте!

Гледіс глянула на мене, немов сумніваючись в щирості моїх слів, але мені її сумнів було дорожче повної довіри. Як примітивно і безглуздо виглядає все це на папері! Втім, може, мені тільки так здається? Як би там не було, але Гледіс сіла в крісло.

— Тепер скажіть, чим ви незадоволені?

— Я кохаю іншого.

Настала моя черга схопитися з місця.

— Не лякайтеся, я говорю про свій ідеал, — пояснила Гледіс, зі сміхом дивлячись на моє скривлене обличчя. — В житті мені така людина ще не зустрічалася.

— Розкажіть же, яка вона! Як виглядає?

— Можливо, ця людина дуже схожа на вас.

— Яка ви добра! Тоді чого ж мені не вистачає? Досить одного вашого слова! Хто це — непитуший, вегетаріанець, аеронавт, теософ*, надлюдина? Я згоден на все, Гледіс, тільки скажіть мені, що вам потрібно!

Така податливість розсмішила її.

— Перш за все навряд чи мій ідеал став би так говорити. Він натура набагато твердіша, суворіша і не захоче з такою готовністю пристосовуватися до нерозумних жіночих примх. Але найважливіше — він людина дії, людина, яка без страху погляне смерті в очі, людина великих справ, ба-

* Послідовник теософії — сукупності різних релігійно-філософських містичних та окультних вчень та практик.

гата досвідом, і незвичайним досвідом. Я полюблю не його самого, але його славу, тому що відсвіт її впаде і на мене. Згадайте Річарда Бертона*. Коли я прочитала біографію цієї людини, написану його дружиною, мені стало зрозуміло, за що вона любила його. А леді Стенлі**? Ви пам'ятаєте чудовий останній розділ з її книги про чоловіка? Ось перед якими чоловіками повинна схилятися жінка! Ось любов, яка не применшує, а звеличує, тому що весь світ буде шанувати таку жінку як натхненницю великих діянь!

Гледіс була така прекрасна в цю хвилину, що я мало не порушив піднесеного тону нашої бесіди, проте вчасно стримав себе і продовжував суперечку.

— Не всім же бути Бертоном і Стенлі, — сказав я. — Та й можливості такої не видається. Мені, в усякому разі, не випало такої нагоди, та я б нею скористався!

— Ні, такі випадки трапляються на кожному кроці. В тому-то й сенс мого ідеалу, що він сам йде назустріч подвигу. Його не зупинять ніякі перешкоди.

Я ще не знайшла такого героя, але бачу його як живого. Так, людина — сама творець своєї слави. Чоловіки повинні здійснювати подвиги, а жінки — нагороджувати героїв коханням. Згадайте молодого француза, який кілька днів тому піднявся на повітряній кулі. Того ранку бушував ураган, але підйом був оголошений заздалегідь, і він ні за що не захотів його відкладати. За добу повітряну кулю віднесло на півто-

* Бертон Річард Френсіс — мандрівник, який відвідав Африку, відкрив там озеро Танганайка, вивчав Схід і написав ряд книг про свої подорожі.

** Леди Стенлі — дружина відомого англійського мандрівника Генрі Мортон Стенлі, який віднайшов в Африці пропалу експедицію Лі-вінгстона.

ри тисячі миль, і цей сміливець опинився десь посеред Росії. Ось про таку людину я й говорю. Подумайте про жінку, яка його кохає. Яку, напевно, вона збуджує заздрість у інших! Нехай же мені теж заздять, що у мене чоловік — герой!

— Заради вас я піду на все!

— Тільки заради мене? Ні, так не годиться! Ви повинні піти на подвиг тому, що інакше не можете, тому, що така ваша природа, тому, що ваша чоловіча природа вимагає свого вираження. Ось, наприклад, ви писали про вибух на вугільній шахті у Вігані*. А чому вам було не спуститися туди самому і не допомогти людям, які задихалися від задущливого газу?

— Я спускався.

— Ви нічого про це не розповідали.

— А що тут особливого?

— Я цього не знала. — Вона з цікавістю подивилася на мене. — Сміливий вчинок!

— Мені нічого іншого не залишалось. Якщо хочеш написати хороший нарис, треба самому побувати на місці події.

— Який прозаїчний мотив! Це зводить нанівець усю романтику. Але все одно, я дуже рада, що ви спускалися у шахту.

Я не міг не поцілувати простягнутої мені руки — стільки грації і гідності було в цьому русі.

— Ви, напевно, вважаєте мене навіженою, яка не розлучається з дівочими мріями. Але вони такі реальні для мене! Я не можу не зважати на них — це увійшло в мою плоть і кров. Якщо я коли-небудь вийду заміж, то тільки за знамениту людину.

* Місто у Великій Британії.

— Як же може бути інакше! — вигукнув я. — Кому ж і надихати чоловіків, як не таким жінкам! Нехай мені тільки випаде нагода, і тоді подивимося, чи зумію я скористатися цим. Ви говорите, що людина повинна сама творити свою славу, а не чекати, коли вона прийде їй в руки. Та от хоча б Клайв* — скромний клерк, а підкорив Індію! Ні, запевняю вас, мир ще дізнається, на що я здатний!

Гледіс розсміялася над спалахом мого ірландського темпераменту.

— Що ж, дійте. У вас є для цього все — молодість, здоров'я, сили, освіта, енергія. Мені стало дуже сумно, коли ви почали цю розмову. А тепер я рада, що вона розбудила у вас такі думки.

— А якщо я...

Її рука, немов м'який оксамит, торкнулася моїх губ.

— Ні слова більше, сер! Ви і так вже на півгодини запізнилися до редакції. У мене просто не вистачало духу нагадати вам про це. Але з часом, якщо ви завоюєте собі місце в світі, ми, можливо, відновимо нашу сьогоднішню розмову.

І ось чому я, такий щасливий, наздоганяв в той туманний листопадовий вечір кемберуелльський трамвай, твердо вирішивши не упускати жодного дня в пошуках великого діяння, яке буде гідно моєї прекрасної дами. Але хто міг передбачити, які неймовірні форми прийме це діяння і якими дивними шляхами я прийду до нього!

Читаць, мабуть, скаже, що ця вступна глава не має ніякого зв'язку з моїм оповіданням, але без неї не було б і самого оповідання, бо хто, як не людина, натхненна

* Роберт Клайв (1725 — 1774) — британський генерал і чиновник, який затвердив панування Британської Ост-індської компанії у Південній Індії та Бенгалії.

думкою, що вона сама творець своєї слави, і готова на будь-який подвиг, здатна так рішуче порвати зі звичним способом життя і пуститися навмання в оповиту таємничим мороком країну, де її чекають великі пригоди і велика нагорода за них!

Отже я, незначний репортер «Дейлі-газетт» прийняв непохитне рішення: якщо вдасться, сьогодні ж знайти можливість зробити подвиг, який буде гідний моєї Гледіс. Що керувало цією дівчиною, яка змусила мене ризикувати життям заради її прославлення, — бездушність, егоїзм? Такі думки можуть бентежити в зрілому віці, але ніяк не в двадцять три роки, коли людина пізнає запал першого кохання.

Розділ II

Спробуйте щастя в професора Челленджера

Я завжди любив нашого редактора відділу новини, рудого буркотуна МакАрдла, і вважаю, що він теж непогано до мене ставився. Нашим справжнім володарем був, зрозуміло, Бомон, але він зазвичай жив в розрідженій атмосфері олімпійських висот, звідки погляду його відкривалися тільки такі події, як міжнародні кризи або крах кабінету міністрів.

Іноді ми бачили, як він велично пливе в своє святилище, спрямувавши погляд у простір і кручена подумки десь на Балканах або в Перській затоці. Для нас Бомон залишався недосяжним, і ми зазвичай мали справу з МакАрдлом, який був його правою рукою. Коли я увійшов до редакції, старий кивнув мені і перетяг окуляри на лисину.

— О, містере Мелоун, звідусіль про вас чую. Ви робите успіхи, — привітно сказав він.

Я подякував йому.

— Ваш нарис про вибух на шахті чудовий. Те ж саме можу сказати і про кореспонденцію про пожежу в Саутурк. У вас всі дані, щоб стати хорошим журналістом. Ви прийшли по якійсь справі?

— Хочу попросити вас про одну послугу.

МакАрдл стривожився і відвів очі.

— Хм! А що таке?

— Чи не могли б ви, сер, послати мене з якимось дорученням від нашої газети? Я зроблю все, що мені по силах, і привезу вам цікавий матеріал.

— А яке доручення ви маєте на увазі, містере Мелоун?

— Будь-яке, сер, аби воно було пов'язане з пригодами і небезпеками. Я не підведу газету, сер. І чим важче мені буде, тим краще.

— Виглядає так, ніби ви хочете розлучитися з життям.

— Я не хочу, щоб воно пройшло даремно, сер.

— Любий мій містере Мелоун, це якось занадто... занадто піднесено. Часи не ті. Витрати на спеціальних кореспондентів перестали виправдовувати себе. І, у всякому разі, такі доручення даються людині з ім'ям, яка вже завоювала довіру публіки. Білі плями на карті давно заповнені, а ви ні з того ні з сього розмріялись про романтичні пригоди! Втім, стривайте, — додав він, і раптом посміхнувся. — До речі, про білі плями. А якщо ми розвінчаємо одного шарлатана, сучасного Мюнхгаузена, і посміємося з нього? Чому б вам не викрити його брехню? Це буде непогано. Як вам таке?

— Що завгодно, куди завгодно — я готовий на все!

МакАрдл на кілька хвилин занурився в роздуми.

— Цікаво, чи могли би ви... — сказав він нарешті, — не знаю, зав'язати з ним знайомство або хоча б домогтися інтерв'ю. Втім, у вас, здається, є дар викликати прихильність в людей. Не збагну, у чому тут справа, чи то ви такий вже симпатичний юнак, чи це тваринний магнетизм, ота ваша життєрадісність, але я сам на собі це відчув.

— Ви дуже добрі до мене, сер.

— Так ось, чому б вам не спробувати щастя у професора Челленджера? Він живе в Енмор-Парку.

Повинен зізнатися, я був дещо спантеличений такою пропозицією.

— Челленджер? Знаменитий зоолог професор Челленджер? Це не той, який проломив череп Бланделл з «Телеграф»?

Мій редактор похмуро посміхнувся:

— Що вам не подобається? Ви ж були готові на будь-який подвиг!

— Ні, чому ж? Всяке буває, — відповів я.

— Абсолютно вірно. Втім, не думаю, щоб він завжди бував в такому лютому настрої. Бланделл, очевидно, не вчасно до нього потрапив або не так з ним обійшовся. Сподіваюся, у вас вийде краще. Сподіваюся також на властивий вам такт. Це як раз по вашій частині, а газета охоче помістить такий матеріал.

— Я зовсім нічого не знаю про цього Челленджера. Пам'ятаю тільки його ім'я в зв'язку з судовим процесом про побиття Бланделл, — сказав я.

— Деякі відомості у мене знайдуться, містєре Мелоун. Свого часу я цікавився цим суб'єктом. — Він вийняв з ящика аркуш паперу. — Ось коротко, що про нього відомо: «Челленджер Джордж Едуард. Народився в Ларгсі в 1863

році. Освіта: школа в Ларгсі, Единбурзький університет. У 1892 році — асистент Британського музею. У 1893 році — помічник-зберігач в Музеї порівняльної антропології. У тому ж році покинув те місце, через отруйне листування з директором музею. Удостоєний медалі за наукові дослідження в області зоології. Член іноземних товариств...» Ну, далі довгий список дрібним шрифтом: Бельгійське товариство, Американська академія, Ла-Плата і так далі, экс-президент Палеонтологічного товариства, Британська асоціація тощо. Друковані роботи: «До питання про будову черепа калмиків», «Нариси еволюції хребетних» та безліч статей, в тому числі «Хибна теорія Вейсмана», яка викликала гарячі суперечки на Віденському зоологічному конгресі. Улюблені розваги: пішохідні прогулянки, альпінізм. Адреса: Енмор-Парк, Кенсінгтон.»

Ось, візьміть це з собою. Сьогодні я вам більше нічим не можу допомогти.

Я сховав аркуш до кишені і, побачивши, що замість червонощокої фізіономії МакАрдла на мене дивиться його рожева лисина, сказав:

— Одну хвилинку, сер. Мені не зовсім зрозуміло, з якого питання потрібно взяти інтерв'ю у цього джентльмена. Що він таке зробив?

Очам моїм знову постала червонощока фізіономія.

— Що він зробив? Два роки тому вирушив один в експедицію до Південної Америки. Повернувся звідти в минулому році. У Південній Америці побував, безсумнівно, однак вказати точно, де саме, відмовляється. Почав було вельми туманно викладати свої пригоди, але після першого ж питання як води в рот набрав. Там відбулися, мабуть, якісь дива, якщо тільки він не підносить нам грандіозну

брехню, що, до речі сказати, більш ніж ймовірно. Посилається на зіпсовані фотографії, ймовірно — фальсифіковані. Довели людину до того, що він став буквально кидатися на всіх, хто звертається до нього з питаннями, і вже не одного репортера спустив зі сходів. На мій погляд, це просто-напросто небезпечний маніяк, що уявив себе великим вченим і до того ж здатний на вбивство людей. Ось з ким вам доведеться мати справу, містере Мелоун. А тепер марш звідси і постарайтеся вичавити з нього все, що можна. Ви людина доросла і зумієте постояти за себе. Зрештою ризик не такий вже й великий, беручи до уваги закон про відповідальність роботодавців.

Червона фізіономія, що посміхалася, знову зникла у мене з очей, і я побачив рожевий овал, облямований рудуватим пушком. Наша бесіда була закінчена.

Я вирушив у свій клуб «Дикун», але по дорозі зупинився біля парапету Адельфи-Террас і в роздумах довго дивився вниз на темну, оповиту райдужними масляними плямами річку. На свіжому повітрі мені завжди приходять в голову здорові, ясні думки. Я вийняв аркуш паперу з переліком всіх подвигів професора Челленджера і пробіг його при світлі вуличного ліхтаря. І тут на мене найшло натхнення, інакше це ніяк не назвеш. Судячи з усього, що я вже дізнався про цього сварливого професора, було ясно: репортерів до нього не пробратися. Але скандали, двічі згадувані в його короткої біографії, говорили про те, що він фанатик науки. Так ось, чи не можна зіграти на цій його слабкості? Спробуємо!

Я увійшов в клуб. Був початок дванадцятої, і у вітальні вже юрмився народ, хоча до повного збору було ще

далеко. У кріслі біля каміна сидів якийсь високий, худий чоловік. Він повернувся до мене обличчям в ту хвилину, коли я підсунув своє крісло ближче до вогню. Про таку зустріч я міг тільки мріяти! Це був співробітник журналу «Природа» — худий, як мумія, Тарп Генрі, найдобріша істота в світі. Я негайно приступив до справи.

— Що ви знаєте про професора Челленджера?

— Про Челленджера? — Тарп невдоволено насупився. — Челленджер — це той самий чоловік, який розповідав всякі небилиці про свою поїздку в Південну Америку.

— Які небилиці?

— Так він нібито відкрив там якихось дивовижних тварин. Загалом, неймовірна нісенітниця. Надалі його, здається, змусили відректися від своїх слів. У всякому разі, він замовк. Остання його спроба — інтерв'ю, дане Ройтеру. Але воно викликало таку бурю, що він відразу зрозумів: справи кепські. Вся ця історія носить скандальний характер. Дехто прийняв його розповіді всерйоз, але незабаром він і цих нечисленних захисників відштовхнув від себе.

— Чому ж?

— Своєю неймовірною грубістю і обурливою поведінкою. Бідолаха Ведлі з Зоологічного інституту теж нараввся на неприємність. Послав йому листа такого змісту: «Президент Зоологічного інституту висловлює свою повагу професору Челленджеру і вважатиме за люб'язність з його боку, якщо він надасть інституту честь бути присутнім на його черговому засіданні». Відповідь була абсолютно нецензурна.

— Це неможливо!

— У сильно пом'якшеному вигляді вона звучить так:

«Професор Челленджер висловлює свою повагу президенту Зоологічного інституту і вважатиме за люб'язність з його боку, якщо він піде під три чорти».

— Господи боже!

— Так, те ж саме, мабуть, сказав і старий Ведлі. Я пам'ятаю його крик на засіданні: «За п'ятдесят років спілкування з діячами науки!..» Старий абсолютно втратив ґрунт під ногами.

— Ну, а що ви ще знаєте про Челленджера?

— Я, як вам відомо, бактеріолог. Живу в світі, який видно у мікроскоп, що дає збільшення в дев'ятсот разів, а те, що відкривається неозброєному оку, мене мало цікавить. Я стою на сторожі біля самих меж пізнання, і, коли мені доводиться залишати свій кабінет і стикатися з людьми, — істотами незграбними і грубими, це завжди виводить мене з рівноваги. Я людина стороння, мені не до пліток, але тим не менш дещо з пересудів про Челленджера дійшло і до мене, бо він не з тих людей, від яких можна легко відмахнутися. Челленджер — розумник. Це акумулятор людської сили і життєздатності, але в той же час він шалений фанатик і до того ж не соромиться в засобах для досягнення своїх цілей. Ця людина дійшла до того, що посилається на якісь фотографії, явно фальсифіковані, стверджуючи, ніби вони привезені з Південної Америки.

— Ви назвали його фанатиком. У чому ж його фанатизм проявляється?

— У чому завгодно! Остання його витівка — нападки на теорію еволюції Вайсмана. Кажуть, що у Відні він влаштував грандіозний скандал з цього приводу.

— Ви не можете розповісти докладніше, в чому справа?

— Ні, зараз не можу, але у нас в редакції є переклади

протоколів Віденського конгресу. Якщо хочете ознайомитися, ходімо, я покажу їх вам.

— Це було б дуже до речі. Мені доручено взяти інтерв'ю у цього суб'єкта, тому треба підібрати до нього якийсь ключ. Дуже вдячний вам за допомогу. Якщо ще не пізно, то ходімо.

Через півгодини я сидів в редакції журналу, а переді мною лежав об'ємистий том, відкритий на статті «Вейсман проти Дарвіна» з підзаголовком «Бурхливі протести у Відні. Жваві дебати». Мій науковий багаж не відрізнявся фундаментальністю, тому я не міг виникнути в саму суть спору, проте мені відразу стало ясно, що англійський професор вів його у вкрай різкій формі, чим сильно розгнівав своїх континентальних колег. Я звернув увагу на перші ж три позначки в дужках: «Протестуючі вигуки з місць», «Шум у залі», «Загальне обурення». Інша частина звіту була для мене справжньою китайською грамотою. Я до такої міри мало розбирався в питаннях зоології, що нічого не зрозумів.

— Ви хоч би перевели мені це людською мовою! — жалібно благав я, звертаючись до свого колеги.

— Так це і є переклад!

— Тоді я краще звернуся до оригіналу.

— Дійсно, непосвяченому важко зрозуміти, в чому тут справа.

— Мені б тільки витягти з цієї абракадабри одну-єдину осмислену фразу, яка мала би у собі якесь певний зміст! Ага, ось ця, здається, підійде. Я навіть майже розумію її. Зараз перепишемо. Нехай вона послужить сполучною ланкою між мною і вашим страшним професором.

— Більше від мене нічого не потрібно?

— Ні-ні, почекайте! Я хочу звернутися до нього з листом. Якщо ви дозволите написати його тут і скористатися вашою адресою, це додасть більш значний тон моєму посланню.

— Тоді Челленджер негайно нагряне сюди зі скандалом і переламає нам усі меблі.

— Ні, що ви! Лист я вам покажу. Запевняю вас, там не буде нічого образливого.

— Ну що ж, сідайте за мій стіл. Папір знайдете ось тут. І, перш ніж відсилати листа, дайте його мені на цензуру.

Мені довелося доволі попрацювати, але в решті решт результати вийшли непогані. Гордий своїм твором, я прочитав його вголос:

— «Вельмишановний професоре Челленджер! Будучи скромним натуралістом, я з глибокою цікавістю стежив за тими припущеннями, які Ви висловлювали з приводу протиріч між теоріями Дарвіна і Вайсмана. Нещодавно мені випала нагода освіжити в пам'яті Ваш...»

— Безсовісний брехун! — пробурмотів Тарп Генрі.

— «...Ваш блискучий виступ на Віденському конгресі. Цю гранично чітку за викладенням думок доповідь слід вважати останнім словом науки в області природознавства. Однак там сказано ось що: «Я категорично заперечую проти неприйнятного і наддогматичного твердження, ніби кожен окремий індивід є мікрокосм, що володіє історично сформованою будовою організму, яка виробляється поступово, протягом багатьох поколінь».

Чи не вважаєте Ви за потрібне в зв'язку з останніми дослідженнями в цій області внести деякі поправки в свою точку зору? Чи немає в ній деякої натяжки?

Будьте ласкаві прийняти мене, тому що мені вкрай важливо вирішити це питання, а деякі думки, які виникли

у мене, можна розвинути тільки в особистій бесіді.

З Вашого дозволу, я буду мати честь відвідати Вас післязавтра (в середу) об одинадцятій годині ранку.

Залишаюся, сер, Вашим покірним слугою,
що поважає Вас
Едуард Д. Мелоун.»

— Ну як? — переможно запитав я.

— Що ж, якщо ваша совість не протестує...

— Вона мене ніколи не підводила.

— Але що ви збираєтеся робити далі?

— Піду до нього. Мені б тільки пробратися в його кабінет, а там я вже збагну, як треба діяти. Можливо, навіть доведеться щиросердно у всьому покаятися і тим приспати його норов.

— Приспати? Бережіться, як би він вас сам не приспав чимось важким. Раджу вам одягатися в кольчугу або в американський футбольний костюм. Ну, будьте здорові. Відповідь буде чекати на вас тут в середу вранці, якщо тільки він зволить відповісти. Це лютий, небезпечний суб'єкт, предмет загальної неприязні і посміховисько для студентів, оскільки вони охоче його дражнять. Для вас, мабуть, було б краще, якщо б ви ніколи не чули про нього.

Розділ III

Це абсолютно неможлива людина!

Побоюванням або надіям мого друга не судилося виправдатися. Коли я зайшов до нього в середу, мене чекав лист з Кенсінгтонським штемпелем. Адреса була надряпана почерком, схожим на колючий дріт.

Зміст листа був наступним:

«Енмор-Парк, Кенсінгтон.

Сер! Я одержав Вашого листа, в якому Ви запевняєте мене, що підтримуєте мою точку зору, яка, втім, не потребує нічий підтримки. Говорячи про мою теорію з приводу дарвінізму, Ви взяли на себе сміливість вжити слово «припущення».

Вважаю за необхідне зазначити, що в даному контексті воно є до певної міри образливим.

Втім, зміст Вашого листа переконує мене, що Вас можна звинуватити скоріше в невігластві і безтактності, ніж в будь-яких поганих намірах, а тому це пройде Вам безкарним. Ви цитуєте вихоплену з моєї доповіді фразу і, мабуть, не зовсім розумієте її.

Мені здавалося, що сенс цієї фрази може залишитися незрозумілим тільки для істоти, що стоїть на самому нижчому щаблі розвитку, але якщо вона дійсно вимагає додаткового тлумачення, то я згоден прийняти Вас у вказаний Вами час, хоча всякі відвідування і всякі відвідувачі мені вкрай неприємні.

Що ж стосується «деяких поправок» до моєї теорії, то нехай буде Вам відомо, що, висловивши по зрілому міркуванні свої погляди, я не маю звички міняти їх. Коли Ви прийдете, будьте люб'язні показати конверт від цього листа моєму слугі Остіну, бо йому ставиться в обов'язок захищати мене від нав'язливих нагадав, що іменують себе репортерами.

Той, що поважає Вас
Джордж Едуард Челленджер.»

Така була отримана мною відповідь, і я прочитав її вголос Тарпу Генрі, який навмисне прийшов раніше до

редакції, щоб дізнатися результати моєї сміливої спроби. Тарп обмежився лише зауваженням:

— Кажуть, є якийсь кровоспинний засіб — кутікура або щось в цьому роді. Воно діє краще арніки.

Дивним і незрозумілим почуттям гумору наділені деякі люди!

Я отримав листа о пів на одинадцятую, але кеб без запізнення доставив мене до місця мого призначення. Будинок, біля якого ми зупинилися, був досить поважного виду, з великим порталом і важкими шторами на вікнах, що свідчило про добробут цього грізного професора. Двері мені відкрив смаглявий, сухенький чоловік невизначеного віку, в чорній матроській куртці і коричневих шкіряних гетрах. Згодом я дізнався, що це був шофер, якому доводилося виконувати найрізноманітніші обов'язки, так як лакеї в цьому будинку не уживалися. Його світло-блакитні очі допитливо оглянули мене з голови до ніг.

— Вас чекають? — запитав він.

— Так, мені призначено.

— Лист при вас?

Я показав конверт.

— Вірно.

Ця людина явно не любила витратати слів даремно. Я пішов за ним по коридору, як раптом назустріч мені з дверей, що вели, мабуть, в їдальню, швидко вийшла жінка. Жива, чорноока, вона походила скоріше на французенку, ніж на англійку.

— Одну хвилинку, — сказала ця леді. — Зачекайте, Остіне. Пройдіть сюди, сер. Дозвольте вас запитати, ви зустрічалися раніше з моїм чоловіком?

— Ні, пані, не мав честі.

— Тоді я заздалегідь приношу вам свої вибачення. Повинна вас попередити, що це абсолютно неможлива людина, в повному розумінні слова неможлива! Знайте це, і будьте більш поблажливі до нього.

— Я ціную таку увагу, пані.

— Як тільки ви помітите, що він починає втрачати самовладання, зараз же біжіть геть. Не суперечте йому. За таку необережність вже багато хто поплатився. А потім справа отримує розголос, і це дуже погано відбивається і на мені, і на всіх нас. Про що ви збираєтеся говорити з ним — не про Південну Америку?

Я не можу брехати жінкам.

— Боже мій! Це найнебезпечніша тема. Ви не повірите жодному його слову, що мене анітрохи не здивує. Тільки не висловлюйте свою недовіру вголос, бо він почне шаленіти. Прикиньтесь, що вірите йому, тоді, можливо, все зійде щасливо. Не забувайте, він переконаний у власній правоті. В цьому ви можете не сумніватися. Він — сама чесність. Тепер ідіть — щоб йому не здалася підозрілою така затримка, — а коли побачите, що він стає небезпечним, по-справжньому небезпечним, подзвоніть у дзвіночок і постарайтесь стримати його до мого приходу. Я зазвичай справляюся з ним навіть в найважчі хвилини.

З цим підбадьорливим напуттям леді передала мене на піклування мовчазного Остіна, який під час нашої короткої бесіди стояв, немов вилита з бронзи статуя, що уособлює собою спокій. Він повів мене далі. Стук в двері, у відповідь рев розлюченого бика зсередини, і я опинився віч-на-віч з професором.

Він сидів на обертовому стільці за широким столом, заваленим книгами, картами, діаграмами.

Як тільки я переступив поріг, стілець круто повернувся. У мене перехопило подих при вигляді цієї людини. Я був готовий зустріти не зовсім звичайну особистість, але на таке я не розраховував.

Найбільше вражали його розміри. Розміри і велична постава. Такої величезної голови мені в житті не доводилося бачити. Якщо б я наважився приміряти його циліндр, то, напевно, він був би мені по самі плечі. Лице і борода професора мимоволі викликали в уяві образи асирійських биків. Лице велике, м'ясисте, борода квадратна, синьо-чорна, яка вільно спадала на груди.

Незвичайне враження справляло і волосся — довге пасмо, немов приклеєне, лежало на його високому, крутому лобі. Ясні сіро-блакитні очі кинули на мене критичний, владний погляд з-під волохатих чорних брів.

Я побачив широчезні плечі, могутні груди колесом і дві величезні руки, густо зарослі чорним волоссям. Якщо додати до всього цього розкотистий, громоподібний голос, то ви зрозумієте, яким було моє перше враження від зустрічі зі знаменитим професором Челленджером.

— Ну? — сказав він, із зухвалим виглядом вступившись у мене. — Чого бажаєте?

Мені стало ясно, що якщо я відразу в усьому зізнаюся, то це інтерв'ю не відбудеться.

— Ви були настільки добрі, сер, що погодилися прийняти мене, — смиренно почав я, простягаючи йому конверт.

Він вийняв з шухляди столу мій лист і поклав його перед собою.

— Ах, то ви той самий молодий чоловік, який не розуміє азбучних істин? Однак, наскільки я можу судити, мої загальні висновки удостоїлися вашої похвали?

— Безумовно, сер, безумовно! — я постарався вкласти в ці слова всю силу переконання.

— Скажіть, будь ласка! Як це підкріплює мої позиції! Ваш вік і ваша зовнішність роблять таку підтримку вдвічі цінною. Ну що ж, краще вже мати справу з вами, ніж зі стадом свиней, які накинулися на мене у Відні, хоча їх вереск не більш образливій, ніж рохкання англійської кабана.

Він люто блиснув очима, одразу ставши схожим на представника вищезгаданого племені.

— Вони, здається, вели себе обурливо, — сказав я.

— Ваше співчуття недоречно! Смію вас запевнити, що я сам можу впоратися зі своїми ворогами. Притисніть Джорджа Едуарда Челленджера до стіни, сер, і більшої радості ви йому не доставите. Так ось, сер, давайте зробимо все можливе, щоб скоротити ваш візит. Вас він навряд чи ошчасливить, а мене й поготів. Наскільки я розумію, ви хотіли висловити якісь свої міркування з приводу тих тез, які я висунув у доповіді.

У його манері розмовляти була така безцеремонна прямолінійність, що хитрувати з ним виявилось нелегко. Все ж я вирішив затягнути цю гру з огляду на те, що мені випаде можливість зробити кращий хід. На відстані все складалось так просто! О, моя ірландська винахідливість, невже ти не допоможеш мені зараз, коли я найбільше тебе потребую? Пронизливий погляд сталевих очей позбавляв мене сил.

— Отже, не змушуйте себе чекати! — прогримів професор.

— Я, зрозуміло, тільки починаю долучатися до науки, — сказав я з дурнуватою посмішкою, — і не претендую на більше, ніж звання скромного дослідника. Проте мені здається, що в цьому питанні ви проявили зайву

суворість до Вейсмана. Хіба отримані відтоді докази не... не зміцнюють його позиції?

— Які докази? — промовив він загрозливим спокоєм.

— Наскільки мені відомо, прямих доказів поки що немає. Я посилаюся, якщо можна так висловитися, на загальний хід сучасної наукової думки.

Професор нахилився над столом, спрямувавши на мене зосереджений погляд.

— Вам повинно бути відомо, — сказав він, загинаючи по черзі пальці на лівій руці, — що, по-перше, черепний покажчик є фактор постійний.

— Безумовно! — відповів я.

— І що телегонія* поки ще *sub judice***?

— Безсумнівно!

— І що зародкова плазма відрізняється від партеногенетичного*** яйця?

— Ще б пак! — вигукнув я, захоплючись власною зухвалістю.

— А що це доводить? — запитав він м'яким, вкрадливим голосом.

— І справді, — промимрив я, — що ж це доводить?

— Сказати вам? — все так же вкрадливо промовив професор.

— Будьте ласкаві.

— Це доводить, — з несподіваною люттю заревів він, — що другого такого шарлатана бракуватиме у всьому Лондоні!

* Телегонія — одне з помилкових вчень у теорії спадковості.

** Під сумнівом (лат.)

*** Партеногенезіс — явище розвитку зародка в материнській яйцеклітині без запліднення. Зустрічається у деяких комах та у рослин.

Ви мерзенний, нахабний репортерчик, який має настільки ж віддалене поняття про науку, як і про мінімальну людську порядність!

Він схопився зі стільця. Очі його горіли божевільною злобою. І все ж навіть у цю напружену хвилину я не міг не здивуватися, побачивши, що професор Челленджер маленького росту. Він був мені по плече — такий собі сплюснутий Геркулес, вся величезна життєва міць якого немов пішла вишир, вглиб та ще в черепну коробку.

— Я молов нісенітницю, сер! — заволав він, спершись руками об стіл і витягнувши вперед шию. — Я ніс неймовірні дурниці! І ви надумали змагатися зі мною — ви, у якого весь мозок з лісовий горішок! Ці кляті писаки уявили себе всесильними! Вони думають, ніби одного їх слова досить, щоб возвеличити людину або змішати його з брудом. Ми всі повинні кланятися їм в ніжки, вимолюючи похвалу. Ось цьому треба надати протекцію, а цього знищити... Я знаю ваші підлі прийоми! Та ви вже дуже високо стали забирати! Були часи, ходили смирененько, а тепер затялися, упину вам немає. Пустомелі нещасні! Я поставлю вас на місце! Так, сер, Джордж Едуард Челленджер вам не пара. Ця людина не дозволить собою командувати. Він попереджав вас, але якщо ви все-таки лізете до нього, нарікайте потім на себе. Здавайтеся, шановний містере Мелоун! Здавайтеся! Ви затіяли небезпечну гру і, на мій погляд, залишилися в програвші.

— Послухайте, сер, — сказав я, задкуючи до дверей і відкриваючи їх, — ви можете лаятися, скільки вашій душі завгодно, але всьому є межа. Я не дозволю налітати на мене з кулаками!

— Ах, не дозволите? — він почав повільно, з загрозливим

виглядом наступати на мене, потім раптом зупинився і сунув свої величезні ручиська в кишені коротенької куртки, як б личила більше хлопчикові, ніж дорослому чоловікові. — Мені не вперше викидати з будинку таких суб'єктів. Ви будете четвертим чи п'ятим за рахунком. За кожного сплачено штраф в середньому по три фунта п'ятнадцять шилінгів. Дорогувати, але нічого не поробиш — необхідність! А тепер, сер, чому б вам не піти по стопах ваших колег? Я особисто думаю, що це неминуче. — Він знову почав своє вкрай неприємний для мене наступ, виставляючи носи черевиків у сторони, наче справжній учитель танців.

Я міг би стрімголов кинутися до холу, але вважав таку втечу ганебною. Крім того, в моїй душі вже починав розпалюватися справедливий гнів. Досі моя поведінка була надзвичайно ганебною, але погрози цієї людини відразу повернули мені відчуття власної правоти.

— Руки геть, сер! Я не потерплю цього!

— Скажіть будь ласка! — Його чорні вуса піднялися догори, між губами, роздвинутими у зловісній посмішці, блиснули сліпучо-білі ікла. — Ви цього не потерпите?

— Не корчить з себе дурня, професоре! — крикнув я. — На що ви розраховуєте? У мені більше двохсот фунтів ваги. Я міцний, як залізо, і щосуботи граю в регбі в ірландській збірної. Вам зі мною не...

Але в цю хвилину він кинувся на мене. На щастя, я вже встиг відкрити двері, інакше від них залишилися б одні тріски. Ми колесом прокотилися по всьому коридору, якимось чином прихопивши по дорозі стілець. Професорська борода забила мені весь рот, ми стискували один одного в обіймах, тіла наші тісно переплелися, а ніжки

цього проклятого стільця так і крутилися над нами. Пильний Остін відчинив навстіж вхідні двері. Ми шкереберть скотилися вниз по сходах. Я бачив, як виконували щось подібне у мюзик-холі, але, мабуть, цей атракціон вимагає деякої практики, інакше без ушкоджень не обійтися. Вдарившись об останню сходинку, стілець розсипався на дрібні шматочки, а ми, вже порізно, опинилися у водостічній канаві. Професор схопився на ноги, розмахуючи кулаками і хриплячи, наче астматик.

— Досить з вас? — крикнув він, ледве переводячи дух.

— Хуліган! — Я насилу піднявся з землі.

Ми мало не зчепилися знову, так як бойовий дух у професора ще не згас, але доля вивела мене з цього безглузлого становища. Поруч з нами виріс полісмен із записником в руках.

— Що це все означає? Як вам не соромно! — сказав він. Це були самі розважливі слова, які мені довелося почути в Енмор-Парку. — Ну, — допитувався полісмен, повертаючись до мене, — поясніть, що це означає.

— Він сам на мене напав, — сказав я.

— Це вірно, що ви перший напали? — запитав полісмен.

Професор тільки засопів у відповідь.

— І це не перший випадок, — сказав полісмен, строго похитуючи головою. — У вас і в минулому місяці були неприємності з точно такого ж приводу. У молодого чоловіка підбите око. Ви висуватимете йому звинувачення, сер?

Я раптом змінив гнів на милість:

— Ні, не висуватиму.

— Це чому ж? — поцікавився полісмен.

— Тут є і моя частка провини. Я сам до нього напросився. Він чесно застерігав мене.

Полісмен закрив книжку.

— Щоб ці неподобства більше не повторювалися, — сказав він. — Ну, нічого! Розходитесь! Розходитесь!

Це відносилось до хлопчика з м'ясної крамниці, до покоївки і двох-трьох зівак, які вже встигли зібратися навколо нас. Полісмен поважно закрокував по тротуару, женучи перед собою це маленьке стадо. Професор глянув на мене, і в очах у нього промайнула сміхотлива іскорка.

— Заходьте! — сказав він. — Наша розмова ще не скінчилася.

Хоча ці слова прозвучали зловісно, але я пішов за ним у будинок. Шофер Остін, схожий на дерев'яну статую, закрив за нами двері.

Розділ IV

Найбільше у світі відкриття!

Не встигли двері за нами зачинитися, як з їдальні вибігла місіс Челленджер. Ця крихітна жінка була у нестямі від гніву. Вона стала перед своїм чоловіком, точно розтривожена квочка, яка грудьми зустрічає бульдога. Очевидно, місіс Челленджер була свідком мого вигнання, але не помітила, що я вже встиг повернутися.

— Джордже! Яке звірство! — заволатала вона. — Ти скалічив цього милого юнака!

— Та ось він, живий і неушкоджений!

Місіс Челленджер зняковіла, але швидко опанувала себе.

— Вибачте, я вас не побачила.

— Не турбуйтеся, пані, нічого страшного не сталося.

— Але він поставив вам синець під оком! Яке неподобство! У нас тижня не проходить без скандалу! Тебе всі

ненавидять, Джордже, над тобою все збиткуються! Ні, моєму терпінню прийшов кінець! Це переповнило чашу!

— Ворушити брудну білизну на людях! — прогуркотів професор.

— Це ні для кого не таємниця! — крикнула вона. — Невже ти думаєш, що усій нашій вулиці, та якщо вже на те пішло — усьому Лондону невідомо... Остіне, ви нам не потрібні, можете йти. Тобі перемивають кісточки усі кому не лінки. Ти забуваєш про почуття власної гідності. Ти, якому слід бути професором у великому університеті, користуватися повагою студентів! Де твоя гідність, Джордже?

— А де твоя, моя люба?

— Ти довів мене бог знає до чого! Хуліган, страшенний хуліган! Ось у що ти перетворився!

— Джессі, візьми себе в руки.

— Безпардонний скандаліст!

— Досить! До ганебного стовпа за такі слова! — сказав професор.

І, на превеликий подив, він нахилився, підняв дружину і поставив її на високий постамент з чорного мармуру, що стояв у кутку холу. Постамент цей, заввишки щонайменше в сім футів, був такий вузький, що місіс Челленджер ледве могла втриматися на ньому. Важко було уявити собі більш безглузде видовище — боячись впасти звідти, вона немов скам'яніла зі спотвореним від люті обличчям.

— Зніми мене! — почала благати місіс Челленджер.

— Скажи «будь ласка».

— Це неподобство, Джордже! Зніми мене негайно!

— Містере Мелоун, ходімо до мене в кабінет.

— Але даруйте, сер!.. — сказав я, дивлячись на його дружину.

— Чуєш, Джессі? Містер Мелоун заступається за тебе.

Скажи «будь ласка», тоді зніму.

— Неподобство! Ну, будь ласка, будь ласка!

Він зняв її з такою легкістю, наче вона важила не більш канарки.

— Поводься пристойно, люба. Містер Мелоун — представник преси. Завтра ж він тисне все це в своїй нікчемній газетці і більшу частину тиражу розпродасть серед наших сусідів. «Дивні примхи однієї високопоставленої особи». Високопоставлена особа — це ти, Джессі: згадай, куди я тебе поставив кілька хвилин тому. Потім підзаголовок: «З побуту одного оригінального подружжя». Цей містер Мелоун нічим не погребує, він харчується стервом, подібно до всіх своїх побратимів, — *porcus ex grege diaboli* — свиня зі стада диявола. Правильно я кажу, містере Мелоун?

— Ви й справді нестерпні, — з запалом сказав я.

Професор зареготав.

— Ви двоє, мабуть, уклали проти мене союз, — прогулів він, випнувши свої могутні груди і дивлячись то на мене, то на свою дружину. Потім додав вже зовсім іншим тоном: — Вибачте нам ці невинні сімейні розваги, містере Мелоун. Я запропонував вам повернутися зовсім не для того, щоб робити вас учасником наших безневинних перепалок. Так, пані, марш звідси і не думайте гніватися. — Він поклав свої величезні ручиська їй на плечі: — Твоя правда, як завжди. Якщо б Джордж Едуард Челленджер слухався твоїх порад, він був би набагато більш поважною людиною, але тільки не самим собою.

Поважних людей багато, моя люба, а Джордж Едуард Челленджер один на світі. Так що постарайся якось примиритися з ним. — Він вліпив дружині гучний поцілунок, що збентежило мене куди більше, ніж всі його дикі

витівки. — А тепер, містере Мелоун, — вів далі професор, знову набуваючи величного вигляду, — будьте ласкаві завітати сюди.

Ми увійшли в ту ж саму кімнату, звідки десять хвилин тому вилетіли з таким шумом. Професор ретельно прикрив за собою двері, посадив мене в крісло і сунув мені під ніс ящик з сигарами.

— Справжні «Сан-Хуан Колорадо», — сказав він. — На таких збудливих людей, як ви, наркотики добре діють. Боже мій! Ну хто ж відкушує кінчик! Відріжте — треба мати повагу до сигари! А тепер відкиньтесь на спинку крісла і слухайте уважно все, що я зволю вам сказати. Якщо будуть якісь питання, потрудіться відкласти їх до більш відповідного часу.

Перш за все про ваше повернення в мій дім після цілком справедливого вигнання. — Він випнув бороду і втупився у мене з таким виглядом, ніби тільки й чекав, що я знову вплютаюся в суперечку. — Отже, повторюю: після цілком заслуженого вами вигнання. Чому я запросив вас повернутися? Тому, що мені сподобалася ваша відповідь цьому нахабному полісмену.

Я побачив у ньому деякі проблески доброчесності, невластивої представникам вашої професії. Визнавши, що вина лежить на вас, ви проявили відому неупередженість і широту поглядів, котрі заслужили мою прихильну увагу. Нижчі представники людської раси, до яких, на жаль, належите і ви, завжди були поза межами мого розумового кругозору. Ваші слова відразу включили вас в поле мого зору.

Мені захотілося познайомитися з вами ближче, і я запропонував вам повернутися. Будьте люб'язні струшувати попіл в маленьку японську попільничку ось на тому бамбуковому столику, який стоїть біля вас.

Все це професор випалив без єдиної затримки, точно читав лекцію студентам. Він сидів обличчям до мене, набундючений, наче величезна жаба, голова у нього була відкинута назад, очі гордовито примружені. Потім він раптом повернувся боком, так що мені стало видно тільки жмут його волосся над відстовбурченим червоним вухом, перевернувши купу паперів на столі і витяг звідти якусь вельми пошарпану книжку.

— Я хочу розповісти вам дещо про Південну Америку, — почав він. — Свої зауваження можете залишити при собі. Перш за все будьте люб'язні запам'ятати: те, про що ви зараз почуєте, я забороняю розголошувати в якій би то не було формі до тих пір, поки ви не отримаєте на це відповідного дозволу від мене. Дозволу, цілком ймовірно, ніколи не буде дано. Зрозуміло?

— До чого ж така надмірна суворість? — сказав я. — По-моєму, відсторонений виклад...

Він поклав книжку на стіл.

— Більше нам говорити нема про що. Бажаю вам всього найкращого.

— Ні ні! Я згоден на будь-які умови! — скрикнув я. — Адже вибирати мені не доводиться.

— Про вибір не може бути й мови, — підтвердив він.

— Тоді обіцяю мовчати.

— Чесне слово?

— Чесне слово.

Він зміряв мене нахабним і недовірливим поглядом.

— А звідки я знаю, які ваші поняття про честь?

— Ну, знаєте, сер, — сердито крикнув я, — ви занадто багато собі дозволяєте! Мені ще не доводилося вислуховувати такі образи!

Мій спалах не тільки не вивів його з себе, але навіть зацікавив.

— Короткоголовий тип, — пробурмотів він. — Брахіцефал*, сірі очі, темне волосся, деякі риси негроїдів... Ви, ймовірно, кельт?

— Я ірландець, сер.

— Чистокровний?

— Так сер.

— Тоді все зрозуміло. Так ось, ви дали мені слово тримати в таємниці ті відомості, які я вам повідомлю. Ці відомості будуть, звичайно, дуже скупі. Але деякими цікавими даними я з вами поділюся. Ви, мабуть, знаєте, що два роки тому я здійснив подорож по Південній Америці — подорож, яке увійде в золотий фонд світової науки. Метою його було перевірити деякі висновки Воллеса** і Бейтса***, а це можна було зробити тільки на місці, в тих же умовах, в яких вони проводили свої спостереження.

Якщо б результати моєї подорожі лише цим і обмежилися, все одно вони були б гідні всілякої уваги, але тут відбулася одна непередбачена обставина, яка змусила мене направити свої дослідження по зовсім іншому шляху.

Вам, мабуть, відомо — втім, хто знає: в наше століття невігластва нічому не дивуєшся, — що деякі місця, по яких протікає річка Амазонка, досліджені в не повному обсязі і що в неї впадає безліч приток, досі не нанесених

* Термін «брахицефал» у перекладі з грецької означає «укорочений череп».

** Воллес Альфред Рессель (1823-1913) — англійський натураліст.

*** Бейтс Генрі Уолтер (1825-1892) — англійський натураліст і мандрівник.

на карту. Ось я і поставив перед собою завдання відвідати ці маловідомі місця і обстежити їх фауну, і це дало мені в руки стільки матеріалу, що його вистачить на кілька глав тої величезної, монументальної праці по зоології, яка послужить виправданням всього мого життя.

Закінчивши експедицію, я повертався додому, і на зворотному шляху мені довелося заночувати в маленькому індіанському селищі, недалеко від того місця, де в Амазонку впадає одна з її приток, — про назву і географічне положення цього припливу я промовчу.

У селищі жили індіанці племені кукама — мирний народ, що вироджується, розумовий рівень якого навряд чи піднімається над рівнем середнього лондонця.

Я вилікував кількох тамтешніх жителів ще в перший свій приїзд, коли піднімався вгору по річці, і взагалі справив на індіанців сильне враження, тому не дивно, що мене чекали там.

Вони відразу ж стали пояснювати мені знаками, що в селищі є людина, яка потребує моєї допомоги, і я пішов за їх вождем в одну з хатин. Увійшовши туди, я переконався, що стражденний, якому була потрібна допомога, тільки що віддав Богові душу. На мій подив, він виявився не індіанцем, а білим, найбільшим з білих, якщо можна так висловитися, бо у нього було зовсім світле волосся і всі характерні ознаки альбіноса*. Від його одягу залишилися одне лахміття, страшно змарніле тіло свідчило про довгі поневіряння.

Наскільки я міг зрозуміти індіанців, вони ніколи раніше не бачили цю людину; вона прийшла у селище з лісової гушавини, одна, без супутників, і ледве трималася

* Альбінізм — відсутність фарбувального пігменту в шкірних покривах.

на ногах від слабкості. Речовий мішок незнайомця лежав поруч з ним, і я обстежив його вміст. В середині був вишитий ярличок з ім'ям і адресою власника: «Мепл-Вайт, Лейк-Авеню, Детройт, штат Мічиган». Перед цим ім'ям я завжди готовий оголити голову.

Не буде перебільшенням сказати, що, коли важливість зробленого мною відкриття отримає загальне визнання, його ім'я буде стояти поруч з моїм.

Вміст мішка ясно говорив про те, що Мепл-Вайт був художником та поетом, що відправився на пошуки нових яскравих вражень. Там були чернетки віршів. Я не вважаю себе знавцем в цій області, але мені здається, що вони могли бути трохи кращими. Крім того, я знайшов в мішку досить посередні річкові пейзажі, ящик з фарбами, коробку пастельних олівців, пензлі, ось цю вигнуту кістку, що лежить на чорнильниці, том Бекстера «Молі та метелики», дешевенький револьвер і кілька патронів до нього. Предмети особистого вжитку він, мабуть, втратив за час своїх мандрів, а може, їх у нього зовсім не було. Ніякого іншого майна у цього дивного представника американської богеми в наявності не виявилось.

Я вже зібрався йти, як раптом помітив, що з кишені його рваної куртки щось стирчить. Це був альбом для етюдів — ось він, перед вами, і такий же пошарпаний, як тоді. Можете бути впевнені, що відтоді, як ця реліквія потрапила мені в руки, я ставлюся до неї з таким же трепетом, ніби до першодруків Шекспіра. Тепер я вручаю цей альбом вам і прошу вас переглянути його сторінку за сторінкою і вникнути у зміст малюнків.

Він закурив сигару, відкинувся на спинку стільця і, не зводячи з мого обличчя зухвалого і разом з тим

допитливого погляду, став стежити, яке враження справлять на мене ці малюнки.

Я відкрив альбом, очікуючи знайти там якісь одкровення — які, мені й самому було не ясно. Однак перша сторінка розчарувала мене, бо на ній був намальований здоровенний чолов'яга в морській куртці, а під малюнком стояв підпис: «Джиммі Калвер на борту поштового пароплава». Далі йшло кілька дрібних жанрових начерків з життя індіанців. Потім малюнок, на якому зображувався благодушний товстун духовного звання, в крислатому капелюсі, що сидів за столом в товаристві дуже худого європейця. Підпис пояснював: «Сніданок у фра Крістофер в Розаріо».

Наступні сторінки були заповнені жіночими і дитячими голівками, а за ними йшла поспіль ціла серія замальовок тварин з такими поясненнями: «Ламантин на піщаній міліні», «Черепahi і черепащачі яйця», «Чорний агуті* під пальмою» — агуті виявився дуже схожим на свиню, і, нарешті, наступні дві сторінки займали начерки якихось вельми неприємних ящерів з довгими носами. Я не знав, що подумати про все це, і звернувся за роз'ясненнями до професора:

— Це, ймовірно, крокодили?

— Алігатори! Алігатори! Справжні крокодили не водяться в Південній Америці. Різниця між тим і іншим видом полягає...

— Я тільки хочу сказати, що не бачу тут нічого особливого — нічого, що могло б підтвердити ваші слова.

Він відповів мені з безтурботною посмішкою:

* Рід гризунів, схожих на морських свинок.

— Переверніть ще одну сторінку.

Але і наступна сторінка мене не переконала. Це був пейзаж, трохи означений аквареллю, один з тих незакінчених етюдів, які слугують художнику лише наміткою до майбутньої, більш ретельної розробки теми. Передній план етюду займали блідо-зелені перисті рослини, що піднімалися вгору по схилу, який переходив в лінію темно-червоних ребристих скель, які нагадували мені чимось базальтові формації. На задньому плані ці скелі стояли суцільною стіною. Праворуч піднімався пірамідальний стрімчак, мабуть, відокремлений від основного кряжа глибокої ущелиною; вершина його була увінчана величезним деревом. Треба всім цим сяяло синє тропічне небо. Вузька кромка зелені облямовувала вершини червоних скель. На наступній сторінці я побачив ще один акварельний начерк того ж пейзажу, зроблений з більш близької відстані, так що деталі його виступали ясніше.

— Ну? — озвався професор.

— Формація, дійсно, дуже цікава, — відповів я, — але мені важко судити, наскільки вона виняткова, адже я не геолог.

— Виняткова? — повторив він. — Так це єдиний в своєму роді ландшафт! Він здається неймовірним! Таке навіть наснитися не може! Переверніть сторінку.

Я перевернув і не міг стримати вигуку подиву.

З наступної сторінки альбому на мене глянуло щось надзвичайне. Таке чудовисько могло виникнути тільки в видіннях курця опіуму або в маренні гарячкового хворого. Голова в нього була пташина, тіло — як у непомірно роздутої ящірки, хвіст, що волочився по землі, їжачився гострими голками, а вигнута спина була засаджена

високими шипами, схожими на півнячі гребінці. Перед цією істотою стояв маленький чоловічок, майже карлик.

— Ну, що ви на це скажете? — вигукнув професор, з переможним виглядом потираючи руки.

— Це щось жахливе, гротеск якийсь.

— А що змусило художника зобразити подібного звіра?

— Не інакше, як солідна порція джину.

— Кращого пояснення ви не можете придумати?

— Добре, сер, а як ви самі це пояснюєте?

— Дуже просто: така тварина існує. Цілком очевидно, що цей малюнок зроблений з натури.

Я не розреготався тільки тому, що вчасно згадав, як ми колесом прокотилися по усьому коридору.

— Без сумніву, без сумніву, — сказав я з тієї догідливості, на яку зазвичай не скупляться в розмові з недоумкуватими. — Правда, мене трохи бентежить ця крихітна людська фігурка. Якщо б тут був намальований індіанець, можна було б подумати, що в Америці існує якесь плем'я пігмеїв, але це європеєць, на ньому корковий шолом.

Професор пирхнув, немов розлючений буйвіл.

— Ви збагачуєте мене досвідом! — крикнув він. — Межі людської тупості набагато ширше, ніж я думав! У вас розумовий застій! Вражаюче!

Цей спалах був такий безглуздий, що він мене навіть не розсердив. Та й чи варто було даремно витрачати нерви? Якщо вже сердитися на цю людину, так щохвилини, на кожне його слово. Я обмежився втомленою посмішкою.

— Мене вразили розміри цього пігмея, — сказав я.

— Та ви подивіться! — крикнув професор, нахилиючись до мене і тицяючи волохатим, товстим, як сосиска, пальцем в альбом. — Ось рослина позаду тварини. Ви,

ймовірно, прийняли її за кульбабу або брюссельську капусту, адже так? Ні, пане, це американська пальма, іменована «слоновою кісткою», а вона досягає п'ятдесяти-шістдесяти футів у висоту.

Невже ви не розумієте, що людська фігура намальована тут не дарма? Художник не зміг би залишитися в живих, зустрівшись віч-на-віч з таким звіром, йому було би не до малювання. Він зобразив самого себе тільки для того, щоб дати поняття про масштаби. Ростом він був... ну, скажімо, п'яти футів з невеликим. Дерево, як і слід було очікувати, в десять разів вище.

— Господи боже! — вигукнув я. — Виходить, ви думаєте, що ця істота була... Та якщо підшукувати йому будку, тоді і вокзал Черінг-Кросс виявиться замалим!

— Це, звичайно, перебільшення, але екземпляр дійсно великий, — гордовито сказав професор.

— Але ж не можна, — вигукнув я, — не можна відмітати весь досвід людської раси на підставі одного малюнка! — Я перегорнув решту сторінок і переконався, що в альбомі більше нічого немає. — Один-єдиний малюнок якогось волоцюги-художника, який міг зробити його, обкурений гашишем, або в гарячковому маренні, або просто на догоду своїй хворій уяві. Ви, як людина науки, не можете відстоювати таку точку зору.

Замість відповіді професор зняв якусь книгу з полиці.

— Ось блискуча монографія мого талановитого друга Рея Ланкестера*, — сказав він. — Тут є одна ілюстрація, яка здається вам цікавою. Ага, ось вона. Підпис внизу:

* Едвін Рей Ланкестер (1847 – 1929) – британський зоолог, популяризатор науки.

«Передбачуваний зовнішній вигляд динозавра-стегозавра* юрського періоду**. Задні кінцівки висотою в два людські зрости ». Ну, що ви тепер скажете?

Він простягнув мені відкриту книгу. Я глянув на ілюстрацію і здригнувся. Між начерком невідомого художника і цим представником давно померлого світу, відтвореного уявою вченого, було, безсумнівно, велику схожість.

— Справді вражає!— сказав я.

— І все-таки ви продовжуєте наполягати?

— Але, можливо, це — простий збіг або ж ваш американець бачив коли-небудь таку картинку і в маренні згадав її.

— Прекрасно, — терпляче сказав професор, — нехай буде так. Тепер не відмовте в люб'язності поглянути на це.

Він простягнув мені кістку, знайдену, за його словами, серед речей померлого. Вона була дюймів шести в довжину, товщі мого великого пальця, і на кінці її збереглися залишки абсолютно висохлого хряща.

— Якому з відомих нам тварин може належати така кістка? — запитав професор.

Я ретельно оглянув її, закликаючи на допомогу всі знання, які ще не вивітрилися у мене з голови.

— Це може бути ключиця дуже високої людини, — сказав я.

Мій співрозмовник презирливо замахав руками:

— Ключиця людини має вигнуту форму, а ця кістка аб-

* Стегозавр — один з видів трав'яїдних динозаврів, у яких уздовж хребта, від шиї до хвоста, був подвійний ряд кісткових пластинок. Панував на суші в юрський та крейдяний періоди. Досягав дванадцяти метрів в довжину.

** Юрський період — геологічний період Землі. Почався близько 200 млн. років тому і тривав приблизно 56 млн. років.

солотно пряма. На її поверхні є улоговинка, яка свідчить про те, що тут проходило велике сухожилля. На ключиці нічого подібного немає.

— Тоді не можу вам відповісти.

— Не бійтеся виставляти напоказ своє невігластво. Я думаю, що серед зоологів Південного Кенсінгтона* не знайдеться жодного, хто зміг би визначити цю кістку. — Він узяв коробочку з-під пігулок і вийняв звідти маленьку кісточку завбільшки з квасолину. — Наскільки я можу судити, ось ця кісточка відповідає в будові людського скелета тієї, яку ви тримаєте в руці. Тепер ви маєте деяке уявлення про розміри тварини? Не забудьте і про залишки хряща — вони свідчать про те, що це був свіжий примірник, а не викопний. Ну, що ви тепер скажете?

— Можливо, у слона...

Його так і пересмикнуло, наче від болю.

— Досить! Досить! Слони — в Південній Америці! Не смійте і заїкатися про це! Навіть в нашій сучасній початковій школі...

— Ну, добре, — перебив я його. — Якщо не слон, так якась інша американська тварина, наприклад, тапір.

— Повірте мені, молодий чоловіче, що елементарними знаннями в цій галузі науки я володію. Не можна навіть припустити думку, що така кістка належить тапіру або якоїсь іншої тварині, відомої зоологам. Це кістка дуже сильного звіра, який існує десь на земній кулі, але досі невідомий науці. Ви все ще сумніваєтеся?

— У будь-якому разі, мене це дуже зацікавило.

* Південний Кенсінгтон — передмістя Лондона, де знаходиться природно-історичний відділ Британського музею.

— Отже, ви ще не безнадійні. Я відчуваю, що у вас щось світитися в мозку, так давайте ж терпляче роздувати цю іскорку. Залишимо тепер покійного американця і перейдемо знову до моєї розповіді. Ви, звичайно, здогадуєтеся, що я не міг розлучитися з Амазонкою, не дошукатися, в чому тут справа. Деякі відомості про те, звідки прийшов цей художник, у мене були. Втім, я міг би керуватися одними легендами індіанців, бо мотив незвіданої країни присутній у всіх переказах прирічкових племен. Ви, звичайно, чули про Курупурі?

— Ні, не чув.

— Курупурі — це лісовий дух, щось злісне, грізне; зустріч з ним веде до загибелі. Ніхто не може толком описати Курупурі, але ім'я це вселяє жах в індіанців. Однак все племена, що живуть на берегах Амазонки, сходяться в одному: вони точно вказують, де мешкає Курупурі. З тих же самих місць прийшов і американець. Там таїться щось незбагненно страшне. І я вирішив з'ясувати, в чому тут справа.

— Як же ви вчинили?

Від моєї легковажності не залишилося і сліду. Цей гігант вмів завоювати увагу і повагу до себе.

— Мені вдалося подолати опір індіанців — той внутрішній опір, який вони чинять, коли заводиш з ними розмову про це. Пустивши в хід всілякі умовляння, подарунки і, мушу зізнатися, загрози, я знайшов двох провідників. Після багатьох пригод — описувати їх немає потреби, — після багатьох днів шляху — про маршрут і його протяжність дозволю собі промовчати — ми прийшли, нарешті, в ті місця, які досі ніким не були описані і де ніхто ще не бував, не беручи до уваги мого нещасливого попередника.

Тепер будьте люб'язні подивитися ось це. Він простягнув мені невелику фотографію.

— Її жалюгідний стан пояснюється тим, що, коли ми спускалися вниз по річці, наш човен перевернуло і футляр, в якому зберігалися невиявлені негативи, зламався. Результати цього лиха в наявності. Майже всі негативи загинули — втрата абсолютно жаклива. Ось цей знімок — один з небагатьох більш-менш вцілілих. Вам доведеться задовольнитися таким поясненням його недосконалості. Ходять чутки про якусь фальсифікацію, але я не схильний сперечатися зараз на цю тему.

Знімок був дійсно зовсім блідий. Недоброзичливий критик міг би легко причепитися до цього. Вдивляючись в тмяно-сірий ландшафт і поступово розбираючись в його деталях, я побачив довгу, величезної висоти лінію скель, що нагадує гігантський водоспад, а на передньому плані — пологу рівнину з розкиданими по ній деревами.

— Якщо не помиляюся, цей пейзаж також був в альбомі, — сказав я.

— Абсолютно вірно, — відповів професор. — Я знайшов там сліди стоянки. А тепер подивіться ще одну фотографію.

Це був той же самий ландшафт, тільки взятий більш крупним планом. Знімок був зовсім зіпсований. Але я розгледів самотню, увінчану деревом скелю, яку відділяла від кряжа ущелина.

— Тепер у мене не залишилося жодних сумнівів, — зізнався я.

— Виходить, ми не даремно намагаємося, — сказав професор. — Дивіться, які успіхи! Тепер будьте ласкаві поглянути на вершину цієї скелі. Ви що-небудь бачите?

— Величезне дерево.

— А на дереві?

— Великого птаха.

Він подав мені лупу.

— Так, — сказав я, дивлячись крізь неї, — на дереві сидить великий птах. У його досить великий дзьоб. Це, напевно, пелікан?

— Зір у вас поганенький, — сказав професор. — Це не пелікан і взагалі не птах. Щоб ви знали, мені вдалося підстрелити саме ось цю істоту. І вона послужила єдиним незаперечним доказом, який я звідти вивіз.

— Він тут, у вас?

Нарешті я побачу речовий доказ всіх цих оповідань!

— Він був у мене. На жаль, катастрофа на річці погубила не тільки негативи, а й цю мою здобич. Її підхопило виром, і, як я не старався врятувати свій скарб, в руці у мене залишилася лише половина крила. Я втратив свідомість і прийшов до тями тільки, коли мене винесло на берег, але цей жалюгідний залишок чудового екземпляра був цілий і неушкоджений. Ось він, перед вами.

Професор вийняв із шухляди столу щось, що нагадувало, на мій погляд, верхню частину крила величезної летючої миші. Ця вигнута кістка з перетинчастої плівкою була щонайменше двох або більше футів завдовжки.

— Кажан жажливих розмірів? — висловив я своє припущення.

— Нічого подібного! — суворо осадив мене професор. — Живучи в атмосфері високого освіти і науки, я й гадки не мав, що основні принципи зоології так мало відомі в широких колах суспільства. Невже ви не знайомі з найелементарнішими положеннями порівняльної анатомії, де

говориться, що крило птиці представляє собою, по суті, передпліччя, тоді як крило кажана складається з трьох подовжених пальців з перетинкою між ними? В даному випадку кістка не має нічого спільного з кісткою передпліччя, і ви можете переконатися на власні очі в наявності всього лише однієї перетинки. Отже, про кажана годі й згадувати. Але якщо це не птах і не кажан, тоді з чим же ми маємо справу? Що ж це може бути?

Мій скромний запас знань був вичерпаний до дна.

— Не можу вам відповісти, — сказав я.

Професор відкрив монографію, на яку вже посилався раніше.

— Ось, — продовжував він, показуючи мені якесь чудовисько з крилами, — ось чудове зображення діморфодона, або птеродактиля — крилатого ящера юрського періоду, а на наступній сторінці схема механізму його крила. Порівняйте її з тим, що у вас в руках.

При першому ж погляді на схему я здригнувся від подиву. Вона остаточно переконала мене. Сперечатися було марно. Сукупність усіх даних зробила свою справу. Малюнок, фотографії, розповідь професора, а тепер і речовий доказ! Що ж тут ще вимагати? Так я і сказав професору — сказав з усією запалом, на який був здатний, бо тепер мені стало ясно, що до цієї людини ставилися несправедливо. Він відкинувся на спинку стільця, примружив очі і поблажливо посміхнувся, купаючись в променях визнання, яке несподівано блиснуло на нього.

— Це найбільше в світі відкриття! — вигукнув я, хоча в мені заговорив темперамент не так натураліста, скільки журналіста. — Це грандіозно! Ви Колумб науки! Ви відкрили загублений світ! Я щиро шкодую, що сумнівався

у ваших словах. Все це здавалося мені неймовірним. Але я не можу не визнати очевидних фактів, і вони повинні стати настільки ж переконливі для всіх.

Професор замуркотав від задоволення.

— Що ж ви зробили далі, сер?

— Настав сезон дощів, містере Мелоун, а мої запаси продовольства закінчилися. Я обстежив частину цього величезного гірського кряжа, але піднятися на нього так і не зміг. Пірамідальний стрімчак, з якого я зняв пострілом птеродактиля, виявився більш доступним. Згадавши свої альпіністські навички, я піднявся на нього приблизно до середини. Звідти вже можна було розгледіти плато, що вінчає гірський кряж. Воно було просто неосяжне! Куди не подивитися — на захід, на схід, — кінця не видно цим покритим зеленню скелям. Біля підніжжя кряжа знаходяться болота і непрохідні хащі, що кишать зміями та іншими гадами. Справжній розсадник лихоманки. Цілком зрозуміло, що такі перешкоди служать природним захистом для цієї незвичайної країни.

— А ви бачили там ще якісь ознаки життя?

— Ні, сер, не бачив, але за той тиждень, що ми провели біля підніжжя цих скель, нам не раз доводилося чути якісь дивні звуки, що доносилися звідкись зверху.

— Але що ж це за істота, яку намалював американець? Як він з нею зустрівся?

— Я можу тільки припустити, що він якимось чином проникнув на саму вершину кряжа і побачив його там. Отже, туди є якийсь шлях. Шлях, безсумнівно, важкий, інакше всі ці чудовиська спустилися б вниз і заповнили б все навколо. В чому іншому, а в цьому не може бути сумнівів!

— Але як вони опинилися там?

— На мій погляд, нічого загадкового тут немає, — сказав професор. — Пояснення напрошується само собою. Як вам, мабуть, відомо, Південна Америка є гранітний материк. У давнину в цьому місці, очевидно, сталося раптове зміщення пластів в результаті виверження вулкана. Не забудьте, що скелі ці базальтові, отже, вони вулканічного походження. Площу, величиною приблизно з наше графство Суссекс, виперло вгору з усіма її мешканцями і відрізало від решти материка стрімкими скелями такої твердої породи, якої не страшно ніяке вивітрювання. Що ж вийшло? Закони природи втратили свою силу в цьому місці. Всілякі перешкоди, що зумовлюють боротьбу за існування в усьому іншому світі, або зникли, або докорінно змінилися. Тварини, які в звичайних умовах вимерли б, продовжували розмножуватися. Як ви знаєте, і птеродактиль, і стегозавр відносяться до юрського періоду, отже, обидва вони — найдавніші тварини в історії Землі, вціліли тільки завдяки абсолютно незвичним, випадково створеним умовам.

— Але здобуті вами відомості не залишають місця для сумнівів! Вам потрібно лише представити їх відповідним особам.

— Я сам так думав в простоті душевній, — з гіркотою відповів професор. — Можу сказати вам тільки одне: на ділі все вийшло інакше — мені доводилося на кожному кроці стикатися з недовірою, в основі якої лежала людська тупість або заздрість. Чи не в моєму характері, сер, плазувати перед кимось і доводити свою правоту, коли мої слова беруть під сумнів. Я відразу ж вирішив, що мені не личить пред'являти речові докази, які були в моєму

розпорядженні. Сама тема стала мені ненависною, я не хотів торкатися її жодним словом. Коли мій спокій порушували люди, подібні вам — люди, які догоджають цікавості натовпу, — я був не в змозі дати їм відсіч, не втрачаючи при цьому почуття власної гідності. За характером я, треба зізнатися, людина досить гаряча і, якщо мене виведуть з терпіння, можу наробити лиха. Боюся, що вам довелося випробувати це на собі.

Я помацав своє запливше око, але змовчав.

— Місіс Челленджер постійно свариться зі мною через це, але, по-моєму, кожна порядна людина робила би теж саме на моєму місці. Втім, сьогодні я маю намір явити приклад витримки і показати, як воля може перемогти темперамент. Запрошую вас помилуватися цим видовищем.

Він взяв зі столу картку і простягнув її мені.

— Як бачите, сьогодні о восьмій годині тридцять хвилин ввечера в Зоологічному інституті відбудеться лекція досить популярного натураліста містера Персиваля Волдрон, на тему «Скрижалі віків». Мене запрошують зайняти місце в президії спеціально для того, щоб я від імені всіх присутніх висловив подяку лектору. Так я і зроблю. Але це не завадить мені — звичайно, з найбільшим тактом і обережністю! — зронити кілька зауважень, які зацікавлять аудиторію і викличуть у декого бажання більш докладно ознайомитися з піднятими мною питаннями. Спірні моменти, зрозуміло, не будуть порушені, але все зрозуміють, які глибокі проблеми криються за моїми словами. Я обіцяю тримати себе в руках. Хто знає, можливо, моя стриманість призведе до кращих результатів.

— А мені можна прийти туди? — поспішив я запитати.

— Зрозуміло... зрозуміло, можна, — радо відповів професор.

Його люб'язність була майже так само приголомшливою, як і грубість. Чого коштувала одна його добросерда посмішка! Очей майже не стало видно, а щоки спухли, перетворившись в два рум'яних яблучка, підперті знизу чорною бородою.

— Обов'язково приходьте. Мені буде приємно знати, що у мене є принаймні один союзник в залі, хоч і вельми безпорадний і недосвідчений в питаннях науки. Народу збереться, ймовірно, багато, бо Волдрон користується великою популярністю, незважаючи на те, що він шарлатан найчистішої води. Так ось, містер Мелоун, я приділив вам набагато більше часу, ніж припускав. Окрема особистість не може монополізувати те, що належить всьому людству. Буду радий побачити вас сьогодні ввечері на лекції. А поки дозвольте вам нагадати, що матеріал, з яким я вас ознайомив, ні в якій мірі не підлягає розголосу.

— Але містер МакАрл... це наш редактор... зажадає від мене звіту про бесіду з вами.

— Скажіть йому перше, що прийде в голову. Між іншим, можете натякнути, що, якщо він надішле до мене кого-небудь ще, я з'явлюся до нього сам, озброївшись добрим батогом. У всьому іншому покладаюся на вас: ні слова у пресі! Отже, о восьмій тридцять — в Зоологічному інституті.

Він помахав мені на прощання рукою. Я побачив в останній раз його рум'яні щоки, хвилясту синяво-чорну бороду, зухвалі очі і вийшов з кімнати.

Розділ V

Питання!

Чи то на мені позначився фізичний шок, отриманий в перший мій візит до професора Челленджера, то чи тут зіграло роль моральне потрясіння — результат другого візиту, але, опинившись знову на вулиці, я відчув, що як репортер я абсолютно деморалізований. Голова у мене розколювалася від болю, і все ж в мозку, не стихаючи ні на хвилину, стукала думка, що ця людина говорить правду, значення якої важко переоцінити, і що коли мені буде дозволено використовувати його розповідь для статті, наша газета отримає сенсаційний матеріал. Побачивши на розі кеб, я вскочив у нього і поїхав до редакції. МакАрдл, як завжди, був на своєму посту.

— Ну? — нетерпляче крикнув він. — Говоріть, скільки вам треба рядків? У вас такий вигляд, юначе, точно ви з'явилися сюди прямо з поля битви. Невже без бійки не обійшлося?

— Так, спочатку ми трошки посварилися.

— Ну і людина! А потім?

— Потім він оговтався, і бесіда пройшла мирно. Але мені нічого не вдалося у нього вивідати, навіть для маленької замітки.

— Це як сказати! А підбите око хіба не матеріал для замітки? Досить йому нас тероризувати, містере Мелоун! Поставимо його на місце. Завтра ж тисну статейку, від якої йому стане непереливки. Дайте мені тільки матеріал, і я раз і назавжди затаврую цього суб'єкта. «Професор Мюнгаузен» — що ви скажете про таку шапку? «Воскрес-

лий Каліостро»*. Згадаймо всіх містифікаторів і шарлатанів, яких знала історія. Він у мене отримає сповна за всі свої шахрайства!

— Я б не радив, сер.

— Чому?

— Тому що Челленджер зовсім не шахрай.

— Як! — заревів МакАрл. — Ви що ж, повірили його вигадкам про мамонтів, мастодонтів і морського змія?

— Та ні! Про це у нас і мови не було. Але мені тепер зовсім ясно, що Челленджер може внести щось нове в науку.

— Тоді про що ж ви думаєте? Сідайте і пишіть статтю,

— Я б радий написати, та він зобов'язав мене зберігати все в таємниці і лише за цієї умови погодився говорити зі мною.

Я виклав в двох-трьох словах розповідь професора.

— Бачите, як йде справа?

Фізіономія МакАрла висловила глибоку недовіру.

— Тоді займемося цим засіданням, містере Мелоун, — сказав він, нарешті. — В ньому, напевно, немає нічого секретного. Інші газети навряд чи ним зацікавляться, тому що про лекції Волдрона писалося вже сотні разів, а про те, що там збирається виступити Челленджер, ніхто і не підозрює. Якщо нам пощастить, ми отримаємо сенсацийний матеріал. У всякому разі, їдьте туди і надайте мені докладний звіт. До дванадцятої години притримаю для вас вільну колонку.

В мене мав бути клопіткий день, тому я вирішив пообідати в клубі раніше і, запросивши до себе за столик

* Граф Алессандро Каліостро (Джузеппе Бальзамо) — містик та авантюрист XVIII століття.

Тарпа Генрі, розповів йому коротко про свої пригоди. З його худого смаглявого обличчя не сходила скептична усмішка, а коли я зізнався, що професор переконав мене у своїй правоті, Тарп не витримав і голосно зареготав.

— Любий мій друже, такого дива в житті не буває! Де це бачено, щоб люди випадково натикалися на найбільші відкриття, а потім втрачали всі речові докази? Залиште складати небилиці романістам. По частині спритних витівок ваш професор заткне за пояс усіх мавп в зоологічному саду. Адже це ж неймовірна нісенітниця!

— А художник-американець?

— Вигадана фігура.

— Я ж сам бачив його альбом!

— Це альбом Челленджера.

— Виходить, ви думаєте, що малюнок теж його власний?

— Ну звичайно! А чий же ще?

— А фотографічні знімки?

— На них нічого не видно. Ви ж самі кажете, що розгледіли тільки якого птаха.

— Птеродактиля.

— Так, якщо вірити його словам. Ви піддалися навіюванню і повірили.

— Ну, а кістки?

— Першу він витягнув з рагу, другу змайстрував власними руками. Потрібні тільки відома кмітливість та знання справи, а тоді все що завгодно сфальшуєш — і кістку і фотографічний знімок.

Мені стало якось не по собі. Можливо, дійсно я занадто захопився? І раптом мені спала щаслива думка.

— Ви підете на цю лекцію? — запитав я.

Тарп Генрі на хвилину задумався.

— Ваш геніальний Челленджер не користується особливою популярністю, — сказав він. — З ним багато хто не проти звести рахунки. Мабуть, у всьому Лондоні не знайдеться людини, яка викликала би до себе таке неприязне почуття. Якщо на лекцію прибіжать студенти-медики, скандалів там не оберешся. Ні, щось мені не хочеться йти в цю божевільню.

— Принаймні віддайте йому належне — вислухайте його.

— Так, мабуть, справедливість цього вимагає. Добре, буду вашим компаньйоном на сьогоднішній вечір.

Коли ми під'їхали до зоологічного інституту, я побачив, що попри моїх очікувань людей на лекцію збирається багато. Електричні карети одна за одною підвозили до під'їзду сивочолих професорів, а більш скромна публіка потоком вливалася в склепінчасті двері, що свідчило про те, що в залі будуть присутні не тільки вчені, а й представники широких мас.

І справді, варто було нам зайняти місця, як ми відразу переконалися, що галерея і задні ряди ведуть себе більш ніж невимушено. Обернувшись, я побачив студентську молодь. Ймовірно, усі великі лікарні відрядили сюди своїх практикантів. Публіка була налаштована доброзичливо, але за цією добродушністю крилися пустощі. Раз у раз лунали обривки популярних пісеньок, які виспівували хором і з великим піднесенням, — досить дивна прелюдія до наукової лекції!

Схильність аудиторії до безцеремонних жартів була явно присутня. Це обіцяло надалі масу розваг для всіх, крім тих осіб, до кого ці сумнівні жарти повинні були безпосередньо відноситися.

Наприклад, як тільки на естраді з'явився доктор Мел-драм у своєму знаменитому циліндрі з вигнутими полями, з усіх боків пролунали дружні крики: «Ось так відро! Де ви його роздобули?» Старий одразу стягнув циліндр з голови і крадькома сунув його під крісло. Коли професор Ведл, що страждав на подагру, пошкандибав до свого місця, жартівники, до його великого збентеження, хорм довідалися про те, чи, бува, не болять у професора пальчик на нозі. Але найгарячіший прийом був наданий моєму новому знайомому, професору Челленджеру. Щоб дістатися до свого місця — крайнього в першому ряду, — йому довелося пройти через всю естраду. Як тільки його чорна борода показалася у дверях, аудиторія вибухнула такими бурхливими вітальними криками, що я подумав: побоювання Тарпа Генрі підтвердилися — публіку привабила сюди не стільки сама лекція, скільки можливість подивитися на знаменитого професора, чутки про виступ якого, мабуть, встигли рознести по всіх усюдах.

При його появі в передніх рядах, зайнятих добре одягненою публікою, пролунав сміх — цього разу партер ставився співчутливо до неподобства студентів. Публіка, вітала Челленджера оглушливим ревом, точно хижаки в клітці зоологічного саду, зачувши вдалині кроки служителя в годину годівлі. У цьому реві ясно звучали неповажні нотки, але, в загальному, галасливий прийом, наданий професору, висловлював скоріше цікавість до нього, ніж неприязнь або презирство. Челленджер посміхнувся втомлено і поблажливо, як посміхається добродушна людина, коли на нього налітає зграя дзявкучих цуценят, потім повільно опутився в крісло, розправив плечі, любовно погладив бороду і, примружившись, гордовито

глянув в переповнений зал. Рев ще не встиг вшухнути, як на естраді з'явився голова, професор Рональд Маррей, і лектор, містер Волдрон. Засідання почалося.

Сподіваюся, професор Маррей вибачить мене, якщо я дорікну його в тому, що він страждає недоліком, власним більшості англійців, а саме — невиразністю мови. По-моєму, це одна із загадок нашого століття. Чому люди, яким є що сказати, не бажають навчитися говорити розбірливо? Це так само безглуздо, як переливати дорогоцінну вологу через трубку з прикрученим краном, відвернути який можна без жодних зусиль.

Професор Маррей звернувся з кількома глибокодумними зауваженнями до своєї білої краватці і карафки з водою, потім жартівливо підморгнув срібному канделябру, що стояв по його праву руку, і опустився у крісло, поступившись місцем відомому популярному лектору містеру Волдрону, якого публіка зустріла оплесками. Фізіономія у містера Волдрона була похмура, голос різкий, манери зарозумілі, але він володів даром засвоювати чужі думки і підносити їх непосвяченим у доступній і навіть захоплюючій формі, розцвічуючи свої доповіді безліччю жартів на самі, здавалося б, невідповідні теми, так що в його викладі навіть випередження рівнодення* або еволюція хребетних набували гумористичного характеру.

У простій, а часом і мальовничій формі, якої не заважала науковість термінології, лектор розгорнув перед нами картину виникнення світу, взяту як би з висоти пташиного

* Випередження рівнодення (лат. *praecessio aequinoctiorum*) — історична назва для поступового зсуву точок весняного та осіннього рівнодень (тобто, точок перетину небесного екватора з екліптикою) вздовж екліптики назустріч видимому річному руху Сонця.

польоту. Він говорив про земну кулю — величезну масу газу, що світиться, палає в небесній сфері. Потім розповів, як ця маса почала охолоджуватися і застигати, як утворилися складки земної кори, як пар перетворився на воду.

Все це було поступовою підготовкою сцени до тієї незбагненої драми життя, яка мала розігратися на нашій планеті. Перейшовши до виникнення всього живого на Землі, містер Волдрон обмежився кількома туманними, ні до чого не зобов'язуючими фразами. Можна майже з упевненістю сказати, що зародки життя не витримали б первісної високої температури земної кулі. Отже, вони виникли дещо пізніше. Звідки? З остигаючих неорганічних елементів? Досить імовірно. А може статися, вони були занесені ззовні якимось метеором? Навряд чи. Коротше кажучи, навіть наймудріші з мудрих не можуть сказати нічого певного з цього питання. Поки що нам не вдається створити в лабораторних умовах органічну речовину з неорганічної. Наша хімія не в силах перекинути міст через ту прірву, яка відділяє живу матерію від мертвої. Але природа, що оперує величезними силами впродовж багатьох століть, сама є найбільшим хіміком, і їй може вдатися те, що несила для нас. І більше тут сказати нічого.

Далі лектор перейшов до великої шкали тваринного життя і сходинок за сходиною — від молюсків і безхребетних морських тварин до плазунів і риб — дістався нарешті кенгуру, які призводять на світ живих дитинчат, тобто прямих предків всіх ссавців, а отже, і тих, що знаходяться в цьому залі («Ну, припустимо!» — голос якогось скептика з задніх рядів). Якщо юний джентльмен в червоній краватці, що крикнув: «Ну, припустимо!» і,

по-видимому, має підставу думати, що він вилупився з яйця, зволить затриматися після засідання, лектор буде дуже радий ознайомитися з такою визначною пам'яткою. (Сміх.) Подумати тільки, що процеси, століттями відбувалися в природі, завершилися створенням юного джентльмена в червоній краватці! Але хіба ці процеси дійсно завершилися? Чи слід вважати цього джентльмена кінцевим продуктом еволюції, так би мовити, вінцем творіння? Лектор не хоче ображати джентльмена в червоній краватці в його найкращих почуттях, але йому здається, що, якими б чеснотами не володів цей джентльмен, все ж грандіозні процеси, що відбуваються у всесвіті, не виправдали б себе, якщо б кінцевим результатом їх було створення ось такого примірника. Сили, що зумовлюють еволюцію, не вичерпалися, вони продовжують діяти і готують нам ще більші сюрпризи.

Розквитавшись під загальний сміх зі своїм противником, містер Волдрон повернувся до картин минулого і розповів, як висихали моря, оголюючи піщані мілини, як на цих мілинах з'являлися живі істоти, драглисті, мляві, розповів про лагуни, що кишіли усілякими морськими істотами, яких приваблювало сюди дно, вкрите тванню і особливо достаток їжі, що сприяв її стрімкому розвитку.

— Ось, леді і джентльмени, звідки пішли ті жажливі ящери, які досі вселяють в нас жах, коли ми знаходимо їх скелети в вельдських або золенгофенських сланцях*. На щастя, всі вони зникли з нашої планети задовго до появи на ній першої людини.

* Вельдські і золенгофенські сланці - шільні тонкозернисті породи, що утворилися в морських лагунах і містять безліч викопних решток, в тому числі морських ящерів.

— Це ще далеко не факт! — прогудів хтось на естраді.

Містер Волдрон був людиною витриманою, до того ж гострою на язик, що особливо відчув на собі джентльмен в червоній краватці, і перебивати його було небезпечно. Але остання репліка, очевидно, здалася йому настільки безглуздою, що він навіть дещо розгубився. Такий же розгублений вигляд буває у шекспірознавця, ображеного лютим беконіанцем*, або у астронома, що зіткнувся з фанатиком, який стверджує, що Земля пласка. Містер Волдрон замовк на секунду, а потім, підвищивши голос, з розстановкою повторив свої останні слова:

— На щастя, всі вони зникли з нашої планети задовго до появи на ній першої людини.

— Це ще не факт! — знову прогудів той же голос.

Волдрон кинув здивований погляд на професорів, що сиділи за столом і нарешті зупинився на Челленджері, який посміхався з закритими очима, немов уві сні, відкинувшись на спинку стільця.

— А, розумію! — Волдрон знизав плечима. — Це мій друг професор Челленджер! — І під регіт всього залу він повернувся до перерваної лекції так, ніби подальші пояснення були абсолютно зайві.

Але цим справа не скінчилася. Який би шлях не обирав доповідач, блукаючи в нетрях минулого, всі вони незмінно приводили його до згадки про зниклих доісторичних тварин, що негайно викидало з грудей професора той же гучний рев. У залі вже передбачали заздалегідь кожную його репліку і зустрічали її захопленим гулом. Студенти,

* Беконіанці – сторонники думки, що всі твори Шекспіра написані Френсісом Беконом.

які сиділи тісними рядами, не залишалися в боргу, і, як тільки чорна борода Челленджера приходила в рух, сотні голосів, не даючи йому відкрити рота, дружно волали: «Це ще не факт!» — а з передніх рядів неслися обурені крики: «Тихіше! Неподобство!» Волдрон, лектор досвідчений, загартований в боях, остаточно розгубився. Він замовк, потім почав щось бурмотіти, запинаючись на кожному слові і повторюючи вже сказане, загруз в довгій фразі і під кінець накинувся на винуватця всього безладу.

— Це переходить будь-які межі! — вибухнув він, люто блискаючи очима. — Професор Челленджер, я прошу вас припинити ці обурливі і непристойні вигуки!

Зал притих. Студенти завмерли від захоплення: високі олімпійці затіяли сварку прямо у них на очах! Челленджер не поспішаючи вивільнив своє важке тіло з обіймів крісла.

— А я, в свою чергу, прошу вас, містер Волдрон, перестаньте стверджувати те, що суперечить науковим даним, — сказав він.

Ці слова викликали справжню бурю. У загальному шумі і реготі чулися тільки окремі обурені вигуки: «Неподобство!», «Хай говорить!», «Вигнати його звідси!», «Геть з естради!», «Це нечесно — дайте йому висловитися!» Голова схопився з місця і, слабо змахуючи руками, схвилювано щось бурмотів. З туману цієї неясності вибивалися тільки окремі уривчасті слова: «Професор Челленджер... будьте ласкаві... ваші міркування... після...» Порушник порядку йому уклонився, посміхнувся, погладив бороду і знову сів у крісло.

Розпалений цією перепалкою і налаштований дуже войовниче, Волдрон продовжував лекцію. Висловлюючи

час від часу якусь думку, він кидав злісні погляди на свого супротивника, який, здавалося, дрімав, розвалившись у кріслі, все з тієї ж блаженною широкою посмішкою на вустах.

І ось лекція скінчилася. Підозрюю, що дещо передчасно, бо заключна її частина була зім'ята і якимось не в'язалася з попередньою. Груба перешкода порушила хід думок лектора. Аудиторія залишилася незадоволеною і чекала подальшого розгортання подій. Волдрон сів на місце, голова цвірінькнув щось, і слідом за цим професор Челленджер підійшов до краю естради. Пам'ятаючи про інтереси своєї газети, я записав його мова майже дослівно.

— Леді і джентльмени, — почав він під стриманий гул в задніх рядах. — Прошу вибачення, леді, джентльмени і діти... Сам того не бажаючи, я випустив з уваги значну частину слухачів. (Шум у залі. Перечікуючи його, професор милостиво киває своєю величезною головою і високо піднімає руку, немов осіняючи натовп благословенням.) Мені було запропоновано висловити подяку містеру Волдрону за його вельми цікаву лекцію, яку ми з вами тільки що прослухали.

З деякими тезами цієї лекції я не згоден, про що вважав за свій обов'язок заявити без всяких зволікань. Проте факт залишається фактом: містер Волдрон впорався зі своїм завданням, яке полягала в тому, щоб викласти в загальнодоступній і цікавій формі історію нашої планети, вірніше, те, що він розуміє під історією нашої планети.

Популярні лекції дуже легко сприймаються, але... (тут Челленджер блаженно посміхнувся і кинув погляд на лектора) містере Волдрон, звичайно, вибачить мене, якщо я скажу, що такі лекції в силу особливостей викладу

завжди бувають поверхневі і недоброякісні з точки зору науки, бо лектор так чи інакше, а повинен пристосовуватися до неосвіченої аудиторії. (Іронічні вигуки з місць.) Лектори-популяризатори по суті своїй паразити. (Протестувальний жест з боку обуреного Волдрона.) Вони використовують з метою наживи або самореклами роботу своїх безвісних, пригнічених злиднями побратимів.

Самий незначний успіх, досягнутий в лабораторії, — одна з тих цеглинок, що йдуть на спорудження храму науки, — переважає все отримане з інших рук, переважає будь-яку популяризацію, яка може розважити годинку, але не принесе ніяких відчутних результатів.

Я нагадую про цю загальновідому істину аж ніяк не з бажання применшити заслуги містера Волдрона, але для того, щоб ви не втрачали почуття пропорції, приймаючи прислужника за вищого жерця науки. (Тут містер Волдрон шепнув щось голові, який підвівся з місця і звернув кілька суворих слів карафки з водою, що стояла перед ним.) Але досить про це. (Гучні схвальні вигуки.)

Дозвольте мені перейти до питання, яке представляє більш широкий інтерес. В якому місці я, самостійний дослідник, був змушений поставити під сумнів обізнаність нашого лектора? У тому, де йшлося про зникнення з поверхні Землі деяких видів тваринного життя. Я не дилетант і виступаю тут не як популяризатор, а як людина, наукова сумлінність якої змушує її строго дотримуватися фактів. І тому я наполягаю на тому, що містер Волдрон глибоко помиляється, стверджуючи, ніби так звані доісторичні тварини зникли з лиця Землі. Йому не доводилося бачити їх, але це ще нічого не доводить. Вони дійсно є, як він висловився, нашими предками, але не тільки предками,

додам я, а й сучасниками, яких можна спостерігати у всій їхній своєрідності — відразливої, страшною своєрідності. Для того, щоб пробратися в ті місця, де вони мешкають, потрібні тільки витривалість і сміливість.

Тварини, яких ми відносили до юрського періоду, чудовиська, яким нічого не варто розтерзати на частини і поглинути найбільших і найлютіших з наших ссавців, існують досі... (Крики: «Нісенітниця! Доведіть! Звідки ви це знаєте? Це ще питання!») Ви мене питаєте, звідки я це знаю? Я знаю це, тому що побував в тих місцях, де вони живуть. Знаю, бо бачив таких тварин... (Оплески, оглушливий шум і чийсь голос: «Брехун!») Я брехун? (Одностайне: «Так, так!») Здається, мене назвали брехуном? Нехай ця людина встане з місця, щоб я міг побачити її. (Голос: «Ось він, сер!» — і над головами студентів злітає маленький чоловічок в окулярах, абсолютно нешкідливий на вигляд.)

Це ви наважилися назвати мене брехуном? («Ні, сер!» — кричить той і, немов ганчірна лялька, пірнає вниз.) Якщо хто-небудь з присутніх сумнівається в моїй правдивості, я охоче поговорю з ним після засідання. («Брехун!») Хто це сказав? (Знову невинна жертва злітає високо в повітря, відчайдушно відбиваючись від своїх мучителів.) Ось я зараз зійду з естради, і тоді... (Дружні крики: «Просимо, друже, просимо!»)

Засідання на кілька хвилин переривають. Голова схоплюється з місця і розмахує руками, точно диригент. Професор остаточно розлючений — він стоїть, випнувши вперед бороду, багрянний, з роздутими ніздрями.) Всі великі новатори знали, що таке недовіра натовпу. Недовіра — це клеймо дурнів!

Коли до ваших ніг кладуть великі відкриття, у вас не вистачає чуття, не вистачає уяви, щоб осмислити їх. Ви здатні тільки поливати брудом людей, які ризикували життям, завойовуючи нові простори науки. Ви паплюжили пророків! Галілей, Дарвін і я... (Тривалі крики і повний безлад в залі.)

Все це я витягнув зі своїх квапливих записів, які хоч і були зроблені на місці, але не можуть дати належного уявлення про хаос, що запанував на той час в аудиторії. Піднявся такий шум, що деякі пані вже рятувалися втечею. Загальному настрою піддалися не тільки студенти, а й більш солідна публіка. Я сам бачив, як сивобороді старці схоплювалися з місць і трясли кулаками на професора. Велелюдне зібрання вирувало і кипіло, точно вода в казані. Професор ступив вперед і здійняв руки догори. У цій людині відчувалася така сила і відвага, що крикуни поступово змовкли під його владним жестом і владним поглядом. І зал притих, налаштований слухати.

— Я не стану вас затримувати, — продовжував Челленджер. — Чи варто даремно витратити час? Істина залишається істиною, і її не похитнути ніякими неподобствами дурних молодиків і, з жалем мушу додати, не менше дурних похилого віку джентльменів. Я стверджую, що мною відкрито нове поле для наукових досліджень. Ви це заперечуєте. (Загальні крики.) Так давайте ж проведемо випробування. Чи згодні ви обрати з-поміж вас одного або декількох представників, які перевірять справедливість моїх слів?

Професор порівняльної анатомії містер Саммерлі, високий жовчний старий, в сухуватому вигляді якого було щось, що надавало йому схожості з богословом, піднявся

з місця. Він побажав дізнатися, чи не є заяви професора Челленджера результатом його поїздки в верхів'я Амазонки, розпочаті два роки тому.

Професор Челленджер відповів ствердно.

Далі містер Саммерлі поцікавився, яким це чином професору Челленджеру вдалося зробити нове відкриття в місцях, обстежених Воллесом, Бейтсом і іншими вченими, які користуються цілком заслуженою популярністю.

Професор Челленджер відповів на це, що містер Саммерлі, мабуть, сплутав Амазонку з Темзою.

Амазонка набагато більше Темзи, і якщо містеру Саммерлі завгодно знати, річка Амазонка і з'єднана з нею припливом річка Оріноко, покривають в цілому площу в п'ятдесят тисяч квадратних миль. Тому немає нічого дивного, якщо на такому величезному просторі один дослідник виявить те, чого не могли помітити його попередники.

Містер Саммерлі заперечив з кислою посмішкою, що йому добре відома різниця між Темзою і Амазонкою, яка полягає в тому, що будь-яке твердження щодо першої легко можна перевірити, чого не можна сказати про другий. Він був би дуже зобов'язаний професору Челленджер, якщо б той вказав, під якими градусами широти і довготи лежить та місцевість, де знаходяться доісторичні тварини.

Професор Челленджер відповів, що досі він утримувався від повідомлення подібних відомостей, маючи на це вагомі підстави, але зараз — звичайно, з деякими застереженнями — він готовий представити їх комісії, обраної аудиторією. Можливо, містер Саммерлі згоден увійти в цю комісію і особисто перевірити правильність твердження професора Челленджера?

Містер Саммерлі: — Так, погоджуся. (Бурхливі оплески.)

Професор Челленджер: — Тоді я зобов'язуюся подати всі необхідні відомості, які допоможуть вам дістатися до місця. Але, оскільки містер Саммерлі має намір перевіряти мене, я вважаю справедливим, щоб його теж хтось перевіряв. Ніде правди діти від вас, що подорож буде пов'язана з багатьма труднощами і небезпеками. Містеру Саммерлі необхідний молодший супутник. Можливо, тут в залі знайдуться ті, хто бажає?

Ось так несподівано настає перелом в житті людини! Чи міг я подумати, входячи, в цей зал, що я стою на порозі найнеймовірніших пригод, таких, які мені навіть не ввижалися! Але Гледіс! Хіба не про це вона говорила? Гледіс благословила б мене на такий подвиг. Я схопився з місця. Слова самі собою зірвалися у мене з язика. Мій сусід Тарп Генрі тягнув мене за піджак і шепотів:

— Сядьте, Мелоун! Не корчить з себе дурня привселюдно!

В ту ж хвилину я побачив, як в одному з перших рядів піднявся якийсь високий рудуватий чоловік. Він сердито блиснув на мене очима, але я не здався.

— Пане голово, я хочу їхати! — повторив я.

— Ім'я, ім'я! — вимагала публіка.

— Мене звуть Едуард Дан Мелоун. Я репортер «Дейлі-газетт». Даю слово, що буду абсолютно неупередженим свідком.

— А ваше ім'я, сер? — звернувся голова до мого суперника. — Лорд Джон Рокстон. Я бував на Амазонці, добре знаю ці місця і тому маю всі підстави пропонувати свою кандидатуру.

— Лорд Джон Рокстон користується світовою популярністю як мандрівник і мисливець, — сказав голова. — Але участь в цій експедиції представника преси була б не менше бажаною.

— В такому разі, — сказав професор Челленджер, — я пропоную, щоб дані збори уповноважили обох цих джентльменів супроводжувати професора Саммерлі в його подорожі, метою якого буде розслідування правильності моїх слів.

Під крики і оплески всього залу наша доля була вирішена, і я, приголомшений величезними перспективами, які раптом відкрилися переді мною, змішався з людським потоком, що хлинув до дверей. Вийшовши на вулицю, я смутно, як крізь сон, побачив натовп, який з реготом нісся по тротуару, і в самому центрі його чийось руку, озброєну важкою парасолькою, яка так і ходила по головах студентів. Потім електрична карета професора Челленджера рушила з місця під веселі крики бешкетників і стогони потерпілих, і я пішов далі по Ріджент-стріт, поглинений думками про Гледіс і про те, що чекало мене попереду.

Раптом хтось торкнувся мого ліктя. Я озирнувся і побачив, що на мене глузливо і владно дивляться очі тієї високої, худі людини, яка зголосилася разом зі мною відправитися в цю надзвичайну експедицію.

— Містер Мелоун, якщо не помиляюся? — сказав він. — Відтепер ми з вами будемо товаришами, чи не так? Я живу в двох кроках звідси, в Олбені. Можливо, ви приділите мені півгодини? Я дуже хочу поговорити з вами про одну справу.

Розділ VI

Я був бичем Божим

Лорд Джон Рокстон звернув на Віго-стріт, і, минувши один за одним кілька похмурих проходів, ми заглибилися в «Олбені», в цей знаменитий аристократичний мурашник. В кінці довгого темного коридору мій новий знайомий штовхнув двері і повернув вимикач. Лампи з яскравими абажурами залили величезну кімнату рубіновим світлом.

Озирнувшись з порога, я відразу відчув тут атмосферу комфорту, витонченості і разом з тим мужності. Кімната говорила про те, що в ній йде безперервна боротьба між вишуканістю смаку її багатого господаря і його ж холостяцьким безладом. Підлога була встелена пухнастими шкурами і химерними килимами всіх кольорів веселки, вивезеними, ймовірно, з якогось східного базару. На стінах висіли картини і гравюри, цінність яких була видна навіть мені, не дивлячись на мою недосвідченість.

Фотографії боксерів, балерин і скакових коней мирно уживалися з полотнами чуттєвого Фрагонара, батальними сценами Жирардо і мрійливим Тернером*. Але серед цієї розкоші були і інші речі, які жваво нагадували мені про те, що лорд Джон Рокстон — один з найвідоміших мисливців і спортсменів наших днів. Два схрещених весла над каміном — темно-синє і червоне — свідчили про колишні захоплення гребним спортом в Оксфордї, а рапіри і боксерські рукавички, що висіли тут же, свідчили,

* Фрагонар (1732 – 1806), Жирардо – французькі художники. Тернер (1775-1851) – визначний англійський пейзажист.

що їх господар пожинав лаври і в цих областях. Всю кімнату, подібно архітектурному фризу, оперізували голови великих звірів, звезені сюди з усього світу, а перлиною цієї чудової колекції була голова рідкісного білого носорога з гордовито випнутою губою.

Посеред кімнати на пухнастому червоному килимі стояв чорний з золотими інкрустаціями стіл епохи Людовика XV — чудова антикварна річ, блюзнірські поцяткована слідами від склянок і опіками від сигарних недопалків. На столі я побачив срібний піднос з курильними приладдям і полірований мисник з пляшками. Мовчазний господар одразу ж налив два високих келиха і додав в них содової з сифона. Повівши рукою в бік крісла, він поставив мій келих на столик і простягнув мені довгу глянувату сигару. Потім сів навпроти і спрямував на мене пильний погляд своїх дивних світло-блакитних очей, мерехтливих, як крижане гірське озеро.

Крізь тонку пелену сигарного диму я придивлявся до його обличчя, знайоме мені по багатьом фотографіям: ніс з горбинкою, худі, запалі щоки, темно-руде волосся, що вже рідшало на маківці, закручені шнурочком вуса, маленька, але завзята еспаньйола.

У ньому було щось і від Наполеона III, і від Дон Кіхота, і від типово англійського джентльмена — любителя спорту, собак і коней, характерними рисами якого є підтягнутість і жвавість. Сонце і вітер загартували до червоного його шкіру.

Волохаті, низько навислі брови надавали і без того холодним очам майже лютий вираз, а поораний зморшками лоб тільки збільшував цю лютість погляду. Тілом він був худорлявий, але міцний, а що стосується невтомності та

фізичної витримки, то не раз було доведено, що в Англії суперників по цій частині у нього мало. Незважаючи на свої шість з гаком футів, він здавався людиною середнього зросту. Виною цьому була легка сутулість.

Такий був знаменитий лорд Джон Рокстон, і зараз, сидячи навпроти, він уважно розглядав мене, покусуючи сигару, і жодним словом не порушував тривалого незручного мовчання.

— Отже, — сказав він нарешті, — відступати нам тепер не можна, милий юначе. Так, ми з вами стрибнули стрімголов невідомо куди. Але ж коли ви входили до зали, у вас, напевно, і в думках нічого подібного не було?

— Мені таке й не ввижалося.

— Саме так. Мені теж не ввижалося. А тепер ми з вами загрузли в цю історію по вуха. Господи боже, та це ж я всього три тижні, як повернувся з Уганди, встиг зняти коледж в Шотландії, підписав контракт і все таке інше. Ну й справи! Ваші плани, напевно, теж не збулися?

— Та ні, таке вже в мене ремесло: адже я журналіст, працюю в «Дейлі-газетт».

— Так звісно. Ви ж сказали про це. До речі, тут є одна справа... Ви не відмовитеся допомогти?

— Із задоволенням.

— Але справа ризикована .. Як ви на це дивитесь?

— А в чому ризик?

— Я поведу вас до Біллінгера, ось у чому ризик. Ви про нього чули?

— Ні.

— Та що ви, юначе, на якому ви світі знаходитесь? Сер Джон Біллінгер — наш найкращий жокей. На рівній доріжці я ще можу з ним позмагатися, але в стрибку

з перешкодами він мене відразу заткне за пояс. Так от, ні для кого не секрет, що як тільки у Біллінгера закінчується тренування, він починає пиячити. Це у нього називається «вирівнювати лінію». У вівторок він допився до білої гарячки і з тих пір біситься. Його кімната якраз над моєю. Лікарі кажуть, що якщо бідолаху не погодувати хоча б насильно, то пиши пропало. Слуги цього джентльмена оголосили страйк, тому що він лежить в ліжку з зарядженим револьвером і погрожує всадити всі шість в першого, хто до нього завітає. Треба сказати, що Джон взагалі людина нелагідна і до того ж стріляє без промаху, але ж не можна допустити, щоб жокей, який взяв Великий національний приз, гинув такою безславною смертю! Як ви на це дивитеся?

— А що ви думаєте робити? — запитав я.

— Найкраще насісти на нього вдвох. Можливо, він зараз спить. У гіршому випадку один з нас буде поранений, зате інший встигне з ним впоратися. Якби нам вдалося зв'язати йому руки чохлом з дивана, а потім швидко викликати по телефону лікаря зі шлунковим зондом, він розкішно у нас повечеряє.

Коли на людину раптом ні з того ні з сього звалюється таке завдання, радіти тут нема чому. Я не вважаю себе дуже вже великим сміливцем. Все нове, незвідане малюється мені задалегідь набагато страшніше, ніж буває в дійсності.

Така вже властивість чисто ірландської палкої уяви. З іншого боку, мене завжди лякала думка, як би не викликати на себе ганебного звинувачення в боягузстві, бо мені з малих років вселяли жах перед цим. Смію думати, що якщо б хто-небудь засумнівався в моїй хоробрості, я міг би кинутися у прірву, але спонукала б мене до цього не

хоробрість, а гордість і боязнь зажити слави боягуза.

Тому, хоч я і здригався, подумки уявляючи собі збожеволілу з перепою істоту в кімнаті нагорі, все ж у мене вистачило самовладання, щоб висловити свою згоду самим зневажливим тоном, на який я тільки був здатний. Лорд Рокстон почав було розписувати небезпеку майбутнього завдання, але це тільки вивело мене з терпіння.

— Словами справі не допоможеш, — сказав я. — Ходімо.

Я підвівся. Він — слідом за мною. Потім, коротко розсміявшись, ткнув мене разів зо два кулаком в груди і посадив назад у крісло.

— Гаразд, юначе... визнано придатним.

Я з подивом подивився на нього.

— Сьогодні вранці я сам був у Джона Біллінгера. Він прострелив мені всього лише кімоно: слава богу, руки тряслися! Але ми все-таки наділи на нього гамівну сорочку, і через кілька днів старий буде в повному порядку. Ви на мене не гніваєтесь, любчику? Строго між нами: ця експедиція в Південну Америку — справа дуже серйозна, і мені хочеться мати такого супутника, на якого можна покластися, як на кам'яну гору. Тому я влаштував вам легкий іспит і повинен сказати, що ви з честю його склали. Ви ж розумієте, нам доведеться розраховувати тільки на самих себе, тому що цьому старигану Саммерлі з перших же кроків потрібна нянька. До речі, ви не той Мелоун, який буде грати в ірландській команді на першість з регбі?

— Так, але, ймовірно, запасним.

— Ото ж бо мені здалося, ніби я вас десь бачив. Ваша зустріч з річмондцями — найкраща гра за весь сезон! Я намагаюся не пропускати жодного змагання з регбі: адже це самий мужній вид спорту. Однак я запросив вас

зовсім не для того, щоб розмовляти про регбі. Займемося справами. Ось тут, на першій сторінці «Таймс», розклад пароплавних рейсів. Пароплав до Пари* відходить у наступну середу, і якщо ви з професором встигнете зібратися, ми цим пароплавом і поїдемо. Ну, що ви на це скажете? Прекрасно, я з ним про все домовлюся. А як у вас йде зі спорядженням?

— Про це потурбується моя газета.

— Стріляти ви вмієте?

— Приблизно як середній стрілок територіальних військ.

— Тільки-то? Боже мій! У вас, молоді, це вважається останньою справою. Всі ви бджоли без жала. Таким свого вулика не відстоїмо! Ось згадаєте моє слово: нагряне хтось до вас за медом, як ви тоді будете? В Південній Америці зі зброєю треба звертатися вміло, бо, якщо наш друг професор не брехун і не божевільний, нас чекає там щось вельми цікаве. Яка у вас рушниця?

Лорд Рокстон підійшов до дубової шафи, відкрив дверця, і я побачив, як поблискують металом рушничні стовбури, виставлені в ряд, немов органі трубки.

— Зараз подивимося, що я можу пожертвувати вам зі свого арсеналу, - сказав лорд Рокстон.

Він став виймати одну за одною чудові рушниці. Він відкривав їх, клацав затворами і, ласкаво погладжуючи, як ніжна мати своїх немовлят, ставив на місце.

— Ось «бленд». З нього я уклав он того велетня. — Він глянув на голову білого носорога. — Якби я був на десять кроків ближче, цей звір поповнив би мною свою колекцію.

* Пара - місто і порт в Північній Бразилії.

«На кулю вся моя надія,
Захист для слабшого вона.»

Сподіваюся, ви добре знаєте Гордона? Це поет, що ос-
півує коня, гвинтівку і тих, хто вміє поводитися і з тим, і з
іншим. Ось ще одна корисна річ — телескопічний приціл,
подвійний ежектор, прекрасне наводження. Три роки
тому мені довелося виступити з цією гвинтівкою проти
перуанських работорговців. У тих місцях мене називали
Бичем Божим, хоча ви не знайдете мого імені в жодній
Синій книзі. Бувають часи, голубчику, коли кожен з нас
зобов'язаний стати на захист людських прав і справедливості,
щоб не втратити поваги до самого себе. Ось чому я
вів там щось на кшталт війни на свої страх і ризик. Сам її
оголосив, сам воював, сам довів її до кінця. Кожна риска
— це убитий мною мерзотник. Дивіться, цілі сходи! Най-
більша мітка зроблена після того, як я пристрелив в одній
із заплав річки Путумайо Педро Лопеса — найбільшого з
работорговців... А ось це вам підійде!

Він вийняв із шафи прекрасну гвинтівку, оздоблену
сріблом.

— Приціл абсолютно точний, магазин на п'ять патро-
нів. Можете сміливо довірити їй своє життя.

Лорд Рокстон простягнув гвинтівку мені і закрив шафу.

— До речі, — продовжував він, знову сідаючи в крісло, —
що ви знаєте про цього професора Челленджера?

— Я його побачив сьогодні вперше в житті.

— Я теж. Правда, дивно, що ми з вами вирушаємо в
подорож, покладаючись на слова абсолютно невідомої
нам людини? Він, здається, досить нахабний суб'єкт і не
користується любов'ю у своїх побратимів по науці. Чому
ви ним зацікавилися?

Я розповів коротко про події сьогоденного ранку. Лорд Рокстон уважно мене вислухав, потім приніс карту Південної Америки і розклав її на столі.

— Челленджер говорить правду, найчистішу правду, — серйозно сказав він. — І я, зауважте, стверджую це не навмання. Південна Америка — моя улюблена країна, і якщо, скажімо, проїхати її наскрізь, від Дар'єнської затоки до Вогняної Землі, то нічого величнішого і більш пишного не знайдеш на всій земній кулі. Цю країну мало знають, а яке їй чекає майбутнє, про це ніхто і не здогадується.

Я об'їздив Південну Америку уздовж і поперек, в періоди посухи побував в тих місцях, де у мене зав'язалася війна з работорговцями, про яку я вам вже розповідав. І мені дійсно доводилося чути там легенди на подібні теми. Це всього лише індіанські перекази, але за ними, безумовно, щось криється. Чим ближче пізнаєш Південну Америку, друже мій, тим більше починаєш вірити, що в цій країні все можливо, абсолютно все! Люди пересуваються там по вузьких річкових долинах, а за цими долинами починається повна невідомість.

Ось тут, на плоскогір'ї Мато-Гроссо — він показав сгарою місце на карті, — або в цьому кутку, де сходяться кордони трьох держав, мене ніщо не здивує. Як сказав сьогодні Челленджер, Амазонка зрошує площу в п'ятдесят тисяч квадратних миль, порослих тропічним лісом, — площа, майже рівна всій Європі. Не покидаючи бразильських джунглів, ми з вами могли б перебувати один від одного на відстані, яка відділяє Шотландію від Константинополя.

Людина тільки де-не-де змогла продертися крізь цю гушавину і протоптати в ній стежки. А що буває в періоди до-

щів? Рівень води в Амазонці піднімається щонайменше на сорок футів і перетворює все довкола в непролазне багно. У такій країні тільки й слід чекати всяких див і таємниць. І чому б нам не розгадати їх? А крім усього того, — дивне обличчя лорда Рокстоном освітілося задоволеною посмішкою, — там на кожному кроці доведеться ризикувати життям, а мені, як спортсмену, нічого іншого і не потрібно.

Я ніби старий м'яч для гольфу — біла фарба з мене давно стерлася, так що тепер життя може розпоряджатися мною як завгодно: подряпин не залишиться. А ризик, милий юначе, надає нашому існуванню особливої гостроти. Тільки тоді і варто жити. Ми надто вже розпестилися, потьмяніли, звикли до впорядкованості. Ні, дайте мені гвинтівку в руки, безмежний простір і неосяжну широчінь горизонту, і я подамся на пошуки того, що варто шукати. Чого тільки я не випробував у своєму житті: і воював, і брав участь у перегонах, і літав на аероплані, — але полювання на чудовиськ, які можуть наснитися тільки після важкої вечері, — це для мене зовсім нове відчуття! — Він весело розсміявся, передчуваючи те, що його чекало попереду.

Можливо, я занадто захопився описом свого нового знайомого, але нам належало провести багато днів разом, і тому мені хочеться передати своє перше враження про цю людину з усіма особливостями його характеру, мови і мислення. Тільки необхідність везти до редакції звіт про засідання і змусила мене покинути лорда Рокстона.

Коли я йшов від нього, він сидів у кріслі, залитий червоним світлом лампи, змащував затвор своєї улюбленої гвинтівки і неголосно посміювався, роздумуючи про ті пригоди, які нам готувала доля. І я перейнявся твердою

впевненістю, що якщо нас чекає небезпека, то більше холоднокривного і більш відважного супутника, ніж лорд Рокстон, мені не знайти у всій Англії.

Як не втомили мене надзвичайні події цього дня, все ж я довго сидів з редактором відділу «Останні новини» МакАрдлом, роз'яснюючи йому всі обставини справи, які він вважав за необхідне завтра ж довести до відома нашого патрона, сера Джорджа Бомонта. Ми домовилися, що я буду надсилати докладні звіти про всі свої пригоди в формі листів до МакАрдла і що вони будуть друкуватися в газеті або відразу ж у міру їх отримання, або потім — в залежності від санкції професора Челленджера, бо ми ще не знали, які будуть умови, на яких він погодиться дати нам відомості, необхідні для подорожі в невідомі країни.

У відповідь на запит по телефону ми не почули від професора нічого іншого, крім запеклих нападок на пресу, але потім він все ж сказав, що, якщо його сповістять про день і час нашого від'їзду, він доставить на пароплав ті інструкції, які вважатиме потрібними.

Наш другий запит залишився зовсім без відповіді, якщо не брати до уваги жалісного белькотіння місіс Челленджер, яка благала нас не приставати більш до її чоловіка, бо як він і без того розгніваний понад усяку міру. Третя спроба, зроблена в той же день, була припинена оглушливим тріском, і незабаром слідом за цим центральною станцією повідомила нас, що у професора Челленджера розбита телефонна трубка. Після цього ми вже не намагалися говорити з ним.

А тепер, мої терплячі читачі, я припиняю свою бесіду з вами. Відтепер (якщо тільки продовження цієї розповіді колись дійде до вас) ви будете дізнаватися про

мої подальші пригоди тільки через газету. Я вручу редактору звіт про події, що послужили поштовхом до однієї з найбільш дивних експедицій, які знає світ, і якщо мені не судилося повернутися до Англії, ви зрозумієте, як все це вийшло.

Я дописую свій звіт в салоні пароплава «Франциск». Лоцман забере його з собою і передасть на зберігання містеру МакАрду. На закінчення, поки я не зачинив записну книжку, дозвольте мені накидати ще одну картину — картину, яка залишиться зі мною як останній спогад про батьківщину.

Пізня весна, затхлій, туманний ранок; мрячить холодний, дрібний дощ. По набережній крокують три фігури в глянсуватих макінтошах. Вони прямують до сходень великого пароплава, на якій вже піднято синій прапор. Попереду них носій везе візок, навантажений валізами, портпледами і гвинтівками в чохлах.

Довготелесий, сумовитий професор Саммерлі йде, тягнучи ноги і похнюпивши голову, як людина, яка гірко кається у зробленому. Лорд Джон Рокстон в мисливському кепі і кашне крокує бадьоро, і його живе, тонке обличчя сяє від щастя. Що стосується мене, то я не маю жодного сумніву, що всім своїм видом висловлюю радість; адже метушня перед від'їздом та гіркота прощання залишилися позаду.

Ми вже зовсім близько від пароплава — і раптом ззаду лунає чийсь голос. Це професор Челленджер, який обіцяв проводити нас. Він біжить за нами, важко відсапуючись, весь червоний і дуже сердитий.

— Ні, дякую вам, — каже професор. — Не маю ні найменшого бажання лізти на пароплав. Мені треба сказати

вам кілька слів, а це можна зробити і тут. Не уявляйте, будь ласка, що ви так зробили ені таку вже послугу своєю поїздкою. Мені це до одного місця, і я ні в якій мірі не вважаю себе зобов'язаним вам. Істина залишається істиною, і всі ті розслідування, які ви збираєтеся робити, ніяк на неї не вплинуть і зможуть лише розпалити пристрасті різних невігласів. Необхідні вам відомості і мої інструкції знаходяться ось в цьому запечатаному конверті. Ви розкриєте його лише тоді, коли приїдете в місто Манаус на Амазонці, але не раніше того дня і години, які вказані на конверті. Ви мене зрозуміли?

Сподіваюся на вашу порядність і сподіваюся, що всі мої умови будуть дотримані в точності. Містере Мелоун, я не маю наміру накладати заборону на ваші кореспонденції, оскільки метою вашої подорожі є висвітлення фактів. Вимагаю від вас тільки одного: не вказуйте точно, куди ви їдете, і не дозволяйте опубліковувати звіт про експедицію до вашого повернення.

Прощайте, сер! Вам вдалося дещо пом'якшити моє ставлення до тієї ганебної професії, представником якої, на жаль, є і ви самі. Прощайте, лорде Джоне! Наскільки мені відомо, наука для вас — книга за сімома печатками. Але полюванням в тих місцях ви залишитеся задоволені.

Не сумніваюся, що з часом в «Мисливці» з'явиться ваша замітка про те, як ви підстрелили діморфодона*. Прощайте і ви, професоре Саммерлі.

Якщо в вас ще не вичерпалися здатності до самовдосконалення, в чому, відверто кажучи, я сумніваюся, то ви повернетеся в Лондон значно розумнішим.

* Діморфодон (двуформозуб) — літаючий ящір.

Він круто повернувся, і за хвилину я побачив з палуби його присадкувату фігуру, що пробиралася крізь натовп до поїзда.

Ми вже вийшли в Ла-Манш. Лунає останній дзвінок, що сповіщає про те, що пора здавати листи. Зараз ми по-прощаємося з лоцманом.

А тепер: «Вперед, корабель, пливи вперед!» Нехай Господь береже всіх нас — і тих, хто залишився на березі, і тих, хто сподівається на щасливе повернення додому.

Розділ VII

Завтра нас поглине невідоме

Я не стану обтяжувати тих, до кого дійде ця розповідь, описом нашого переїзду на комфортабельному океанському пароплаві, не буду говорити про тижні, проведені в Парі (обмежуся лише вдячністю компанії «Перейра-да-Пінта», що зробила нам допомогу при закупівлі спорядження), і лише коротко згадаю про нашу подорож уверх по широкій, каламутній, ледачій Амазонці — подорож на судні, яке майже не поступався за розміром тому, на якому ми перетнули Атлантичний океан.

Після багатьох днів шляху наша група висадилася в місті Манаус.

Там нам вдалося уникнути вельми сумнівних принад місцевого готелю завдяки люб'язності агента Британсько-Бразильської торгової компанії містера Шортмена. Ми прожили в його гостинній гасієнді* до терміну, зазначеному на конверті, який дав нам професор Челленджер.

* Гасієнда – садиба, маєток.

Перш ніж приступити до опису несподіваних подій цього дня, мені хотілося б трохи докладніше окреслити моїх товаришів і тих людей, яких ми завербували в Південній Америці для обслуговування нашої експедиції. Я пишу з повною відвертістю і покладаюся на властивий вам такт, містере МакАрдл, бо до опублікування цей матеріал пройде через ваші руки.

Наукові заслуги професора Саммерлі занадто добре відомі — про них немає потреби згадувати. Він виявився набагато більш пристосованим до такої важкої експедиції, ніж можна було припустити з першого погляду. Його худе, жилаве тіло не знає втоми, а суха, глузлива і часом просто недружня манера залишається незмінною при будь-яких обставинах. Незважаючи на свої шістдесят п'ять років, він жодного разу не поскаржився на труднощі, з якими нам часто доводилося стикатися.

Спочатку я боявся, що професор Саммерлі виявиться важким тягарем для нас, але, як з'ясувалося з подальшому, його витривалість нітрохи не поступається моєї. Саммерлі — людина жовчна і великий скептик. Він не вважає за потрібне приховувати своєї твердої впевненості, що Челленджер — шарлатан найчистішої води і що наша божевільна, небезпечна витівка не принесе нам нічого, крім розчарування в Південній Америці і глузувань в Англії. Професор Саммерлі не переставав повторювати нам це всю дорогу від Саутгемптона до Манауса, корча зневажливих гримас і трясучи своєї ріденькою цапиною борідкою.

Коли ми висадилися, його трохи втішила пишність і багатство світу пернатих і комах Південної Америки, бо він відданий науці всією душею.

Тепер професор Саммерлі з самого ранку бігає по лісу з мисливською рушницею і сачком для метеликів, а вечорами препарує здобуті екземпляри. З властивих йому дивацтв зазначу повсякчасну недбалість його вбрання, цілковиту неувага до своєї зовнішності, крайню неуважність і пристрасть до короткої трубки, яку він майже не виймає з рота. В молодості професор брав участь в декількох наукових експедиціях (був, наприклад, з Робертсоном в Австралії), і тому кочове життя йому не в новинку.

У лорда Джона Рокстона є дещо спільне з професором Саммерлі, але, по суті, вони прямо протилежні одне одному. Хоча лорд Джон років на двадцять молодше, тіло в нього таке ж сухорляві і кістляве.

Я, пам'ятається, докладно описав його зовнішність в тій частині моєї розповіді, яка залишилася в Лондоні. Він дуже охайний, стежить за собою, одягнений зазвичай в біле, носить високі коричневі черевики на шнурівці і голиться щонайменше раз на день. Як майже кожна людина дії, лорд Джон небагатослівний і часто замислюється, але на звернені до нього питання відповідає негайно ж і охоче бере участь у спільній розмові, присмачуючи її уривчастими, наполовину серйозними, наполовину жартівливими репліками.

Його знання різних країн і особливо Південної Америки просто вражає своєю широтою, а що стосується нашої експедиції, то він всім серцем вірить в її доцільність, не бентежачись глузуванням професора Саммерлі.

Голос у лорда Рокстоном м'який, манери спокійні, але його його мерехтливі блакитні очі свідчать про те, що власник цих очей здатний приходити в сказ і приймати нещадні рішення, а його звичайна стриманість

тільки підкреслює, наскільки небезпечним може бути ця людина в хвилини гніву. Він не любить розводитися про свої поїздки до Бразилії і Перу, і тому мені і в голову не приходило, що його поява так схвилює тубільців, які населяють берега Амазонки.

Ці люди бачать в ньому поборника своїх прав і надійного захисника. Навколо подвигів Рудоволосого Вождя, як його тут називають, вже склалися легенди, але з мене було досить і фактів, які я мало-помалу дізнавався, — вони були вражаючі самі по собі.

Так, наприклад, з'ясувалося, що кілька років тому лорд Джон опинився на «нічій землі», існування якої пояснюється неточністю кордонів між Перу, Бразилією і Колумбією. На цьому величезному просторі в достатку росте каучукове дерево, що принесло тубільцям, як і на Конго, не менш зла, ніж підневільна праця на дарьєнських срібних рудниках за часів панування іспанців.

Купка покидьків метисів заволоділа всією цією областю, озброїла тих індіанців, які погодилися надавати їм підтримку, а інших на вернула у рабство і, погрожуючи нелюдськими тортурами, змушувала рубати каучукові дерева і сплавляти їх вниз по річці до Парі.

Лорд Джон Рокстон спробував було заступитися за нещасних, але, крім погроз і образ, нічого не добився. Тоді він за всіма правилами оголосив війну ватажкові работорговців, якомусь Педро Лопесу, зібрав рабів утікачів, озброїв їх і почав військові дії, що закінчилися тим, що нелюд метис загинув від його кулі, а очолювана ним система рабства була знищена.

Тож не дивно, що цей рудоволосий чоловік з оксамитовим голосом і невимушеними манерами прикував до себе

загальну увагу на берегах великої південноамериканської річки. Втім, почуття, які він викликав, були, як і слід було очікувати, різні, бо тубільці відчували до нього вдячність, а їхні колишні поневолювачі — ненависть. Кілька місяців, проведених в Бразилії, не пройшли для лорда Рокстоном без користі: він вільно опанував місцевим наріччям, що складається на одну третину з португальських слів і на дві третини з індіанських.

Я вже згадував, що лорд Джон Рокстон буквально мав Південною Америкою. Він захоплювався, розповідаючи про неї, і його захоплення було заразливо, бо навіть у такого невігласа, як я, прокинувся інтерес до цієї країни. Як би мені хотілося передати красу його оповідань, в яких точне знання так тісно перепліталось з грою палкої фантазії, що навіть професор Саммерлі уважно слухав їх і скептична усмішка поступово збігала з його худі, довгої фізіономії! Лорд Джон розповідав нам історію величної річки — Амазонки. Вона була досліджена ще першими завойовниками, які проплили по ній від одного кінця материка до іншого, і все ж досі приховувала багато таємниць за своєю вузькою і вічно мінливою береговою лінією.

— Що там, в тій стороні? — вигукував лорд Джон, показуючи на північ. — Трясовини та непрохідні джунглі. Хто знає, що вони приховують? А там, на південь? Болотисті зарості, де ще не ступала нога білої людини. Невідоме оточує нас з усіх боків. Хто може знати напевно, чого слід чекати за цією вузькою прибережною лінією? Чи можна поручитися, що старий Челленджер був неправий?

Професор Саммерлі розцінював такі слова як прямий виклик; уперта посмішка знову з'являлася на його обличчі, він іронічно похитував головою, пускав клуби диму з

трубки і жодним словом не порушував ворожого мовчання.

Але досить говорити про моїх двох білих супутників; їх характер і недоліки, так само як і мої власні, виявляться у подальшому. Розповім краще про людей, які, можливо, будуть грати важливу роль в майбутніх подіях.

Почнемо з темношкірого велетня на ім'я Замбо. Це чорний геркулес, працьовитий, як кінь, і наділений приблизно таким же інтелектом. Ми найняли його в Парі за рекомендацією пароплавної компанії, на судах якої він навчився сьак-так говорити англійською мовою.

Там же, в Парі, ми завербували двох метисів, які сплавляли в місто червоне дерево з верхів'їв Амазонки. Їх звали Гомес і Мануель. Обидва вони були смагляві, бородаті і люті на вигляд, а їх спритності і силі могла б позаздрити і пантера. Гомес і Мануель провели все своє життя в верхній частині басейну Амазонки, яку ми повинні були дослідити, і ця обставина спонукала лорда Джона взяти їх. Один з метисів, Гомес, мав приємну відмінність — він прекрасно говорив по-англійськи. Ці люди погодилися прислужувати нам — куховарити, гребти і взагалі робити все, що від них потрібно, за платню в п'ятнадцять доларів на місяць. Крім них, ми найняли трьох болівійських індіанців племені мойо, представники якого славляться серед інших прирічкових племен як вправні рибалки і веслярі. Старшого з них ми так і називали — Мойо, а двоє інших отримали імена Хосе і Фердинанд. Отже, троє білих, двоє метисів, один темношкірий і троє індіанців — ось склад нашої маленької експедиції, яка чекала в Манаусе подальших інструкцій, щоб рушити в дорогу і виконати покладену на неї таку незвичайну задачу.

Нарешті пройшла томливий тиждень і настав довгоочі-

куваний день і година. Уявіть же собі напівтемну вітальню гасієнди Сант-Ігнасіо, розташованої в двох милях від міста Манаус. За спущеними шторами сліпуче сяяло сонце, що відливало міддю, тіні від пальм чорніли на світлі так само чітко, як і самі пальми. Не було ні найменшого вітерця, в повітрі стояло неугавніе дзижчання комах, і в цей тропічний різноголовий хор входив і густий бас бджіл, і пронизливий фальцет москітів. Позаду веранди починався невеликий, обнесений кактусовою огорожею сад із квітучими кущами, над якими, як іскри на сонці, пурхали великі блакитні метелики і крихітні колібрі.

Ми сиділи за очеретяним столом, на якому лежав запечатаний конверт. На конверті нерівним почерком професора Челленджера було надряпано наступне:

«Інструкція лорду Джону Рокстону і його супутникам. Розкрити в місті Манаус 15 липня рівно о 12 годині дня.»

Лорд Джон поклав годинник на стіл поруч з собою.

— Ще сім хвилин, — сказав він. — Дідуган дуже пунктуальний.

Професор Саммерлі криво посміхнувся і протягнув до конверту свою худу руку.

— По-моєму, байдуже, коли розкрити, зараз або за сім хвилин, — сказав він. — Це таке ж шарлатанство і кривляння, якими, на жаль, славиться автор листа.

— Ні, коли грати, так за всіма правилами, — заперечив лорд Джон. — Парадом командує старий Челленджер, і нас занесло сюди по його милості. З нашого боку буде просто непристойно, якщо ми не виконаємо його розпоряджень в точності.

— Бог знає що! — розсердився професор. — Мене і в Лондоні це обурювало, а чим далі, тим стає все гірше і

гірше! Я не знаю, що в цьому конверті, але якщо в ньому немає абсолютно точного маршруту, я сяду на перший же пароплав і постараюся застати «Болівію» в Парі. Зрештою у мене знайдеться робота важливіша, ніж викривати марення якогось маніяка. Ну, Рокстоне, тепер вже пора.

— Так, час минув, — сказав лорд Джон. — Можете давати сигнал.

Він розкрив конверт складаним ножем, вийняв звідти складений навпіл аркуш паперу, обережно розправив його і поклав на стіл. Папір був абсолютно чистий. Лорд Джон перегорнув аркуш іншою стороною. Там теж нічого не було. Ми розгублено переглядались і мовчали, але тишу, що настала раптом перервав зневажливий сміх професора Саммерлі.

— Це ж щиросердне зізнання! — вигукнув він. — Що вам ще потрібно? Людина сама підтвердив власне шахрайство. Нам залишається тільки повернутися додому і назвати його привселюдно нахабним брехуном, ким він і є насправді.

— Симпатичні чорнило! — вирвалося у мене.

— Навряд чи, — відповів лорд Рокстон, піднімаючи папір на світло. — Ні, любий юначе, нема чого себе обманювати. Ручаюся чим завгодно, що на цьому листку нічого не було написано.

— Дозвольте увійти? — прогудів чийсь голос з веранди.

Приземкувата фігура з'явилася в освітленому отворі дверей. Цей голос! Ця непомірна ширина плечей! Ми дружно скрикнули і посхоплювалися, коли перед нами в безглуздій дитячому солом'яному капелюсі з кольоровою стрічкою, в парусинових черевиках, носи яких він при кожному кроці вивертав в сторони, виріс сам

Челленджер. Він зупинився у яскравому світлі, засунув руки в кишені куртки, випнув вперед свою розкішну асирійську бороду і спрямував на нас зухвалий погляд з-під примружених повік.

— Все ж запізнився на кілька хвилин, — мовив він, виймаючи з кишені годинник. — Вручаючи вам цей конверт, я, признаюсь, не розраховував, що ви розкриєте його, так як мною з самого початку було вирішено приєднатися до вас раніше зазначеної години. Винуватці цієї прикрої затримки — бовдур лоцман і, в рівній мірі, мілина, що недоречно трапилася. Боюся, що я волею-неволею надав моєму колезі професорові Саммерлі прекрасний привід познущатися наді мною.

— Повинен вам сказати, сер, — досить суворим тоном сказав лорд Джон, — що ваш приїзд трохи полегшує неприємне становище, так як ми вже вирішили, що наша експедиція підійшла до передчасного кінця. Проте я відмовляюся розуміти, що вас змусило пуститися на такі дивні жарти.

Замість відповіді професор Челленджер підійшов до столу, привітався за руку зі мною і з лордом Джоном, відважив образливо поважний уклін професору Саммерлі і сіл в плетене крісло, яке скрипнуло і так і затріпотіло під його вагою.

— У вас все готово, щоб рушити в дорогу? — запитав він.

— Можна виїхати хоч завтра.

— Так і зробимо. Тепер вам не знадобиться ніяких карт, ніяких вказівок — я сам буду вашим провідником, цінують це! Я з самого початку вирішив очолити експедицію, і ви переконаєтеся, що жодна, навіть найдокладніша карта

не замінить вам мого досвіду, мого керівництва. Що ж стосується цієї невинної хитрості з конвертом, то якщо б я присвятив вас заздалегідь у свої плани, мені довелося б відбиватися від ваших наполегливих прохань їхати сюди всім разом.

— Від мене ви б цього не дочекалися, сер! — з жаром вигукнув професор Саммерлі. — Хіба лише якщо б на всьому Атлантичному океані не знайшлося іншого пароплава!

Челленджер тільки махнув в його бік волохатим ручиськом.

— Здоровий глузд підкаже вам, що я керувався правильними міркуваннями. Мені потрібно було зберегти за собою свободу дій, з тим щоб з'явитися тут в ту хвилину, коли моя присутність виявиться необхідною. Ця хвилина настала. Тепер ваша доля в надійних руках. Ви доберетеся до місця. Відтепер керувати експедицією буду я. Прошу вас закінчити за сьогоднішній день всі приготування, щоб завтра рано вранці ми могли знятися з місця. Мій час дорожчий, ваш теж, хоч і в меншому ступені. Тому пропоную якомога швидше подолати увесь шлях, а в кінці його я покажу вам те, заради чого ви сюди приїхали.

Лорд Джон Рокстон вже кілька днів тому зафрахтував великий паровий катер «Есмеральда», на якому ми повинні були відправитися вверх по Амазонці. Пора року не грала ніякої ролі при відправці нашої експедиції, так як температура тут тримається в межах сімдесяти п'яти — дев'яноста градусів* і взимку і влітку. Інша справа сезон дощів: він триває з грудня по травень, і вода в річ-

* По Фаренгейту. За шкалою Цельсія це від 24 до 32 градусів.

ці поступово піднімається, досягаючи сорока футів над звичайним рівнем. Амазонка виходить з берегів, заливає величезні простори, перетворюючи великий район — місцеву назва його Гапо — в суцільні трясовини, за якими якщо піти пішки, то загрузнеш, а на човні не проїдеш через мілководдя. До червня вода починає спадати, а в жовтні або листопаді рівень її досягає нижчої точки. Відправка нашої експедиції збігалася саме з тим періодом, коли велична річка з усіма її притоками тримається більш-менш у берегах.

Течія Амазонки досить повільна, так як ухил її русла не перевищує восьми дюймів на милю. Навряд чи є на світі річка, більш зручна для навігації. Вітри тут переважно південно-східні, і до кордону з Перу вітрильні судна добираються швидко, а назад йдуть вниз за течією. Що стосується нашої «Есмеральди», то хід її завдяки прекрасній машинній частині не залежав від ледачої річки, і ми рухалися з такою швидкістю, точно це була не Амазонка, а ставок.

Перші три дні наш катер тримав курс на північний захід, вгору за течією. Хоча гирло Амазонки знаходиться від цих місць на відстані кількох тисяч миль, вона настільки широка тут, що з середини річки обидва береги здаються ледве помітною лінією десь біля самого горизонту. На четвертий день після нашого відплиття з Манауса ми завернули в одну з приток, яка в гирлі майже не поступалася по ширині самій Амазонці, але незабаром почала швидко звужуватися.

Минуло ще два дні, і ми підійшли до якогось індіанського селища, де професор запропонував нам висадитися, а «Есмеральду» відправив назад в Манаус.

Скоро почнуться пороги, пояснив він, і катеру тут робити нічого. По секрету же додав, що ми наблизилися до Невідомої країни і, отже, чим менше народу буде присвячено в нашу таємницю, тим краще.

З цією ж метою він взяв з кожного з нас чесне слово, що ми не опублікуємо і не розголосимо усно точних відомостей про географічне положення того місця, куди направляється експедиція, а всіх слуг змусив урочисто заприсягтися в дотриманні таємниці. Все це змушує мене до певної стриманості у викладенні подій, і я попереджаю читачів, що на тих картах або кресленнях, які, можливо, доведеться докласти до моєї розповіді, буде правильним тільки взаємне розташування окремих місць, але не їхні координати, отже, користуватися цими даними, для того щоб проникнути в Невідому країну, не рекомендується.

Хоч би чим керувався професор Челленджер, настільки ревно зберігаючи свою таємницю, ми не могли не коритися йому, бо він дійсно був здатний швидше зірвати експедицію, ніж хоч на йоту відступити від поставлених нам умов.

Другого серпня ми попрощалися з «Есмеральдою», тим самим розірвавши останню ланку, яка сполучала нас зі світом. За чотири дні, які пройшли з того часу, професор винайняв у індіанців два великих човна, настільки легких (вони були зроблені зі звіриних шкур, натягнутих на бамбуковий каркас), що в разі потреби ми могли б перетягувати їх на руках. У ці човни було завантажено усе наше спорядження, а в якості додаткових веслярів ми найняли ще двох індіанців по імені Атака і Іпету, здається, тих самих, які супроводжували професора Челленджера в його першій подорожі.

Обидва вони, мабуть, були нажахані, коли їм запропо-

нували знову відправитися в ті краї, але в побуті індіанців вождь досі користується патріархальною владою, і, якщо будь-яка угода здається йому вигідною, його одноплемінникам міркувати не доводиться.

Отже, завтра ми йдемо в Невідоме. Першу свою кореспонденцію я відправляю з попутним човном, і, можливо, для тих, хто цікавиться нашою долею, ця звістка про нас буде останньою. Я посилаю її на ваше ім'я, дорогий містере МакАрдл, як ми і домовилися. Скорочуйте, правте мої листи, словом, робіть з ними усе, що вважатимете за потрібне, — покладаюся на властивий вам такт.

Судячи з вельми впевненого вигляду нашого ватажка, він збирається довести свою правоту на ділі, і я всупереч наполегливому скептицизму професора Саммерлі не сумніваюся, що ми дійсно напередодні найбільших і вражаючих подій.

Розділ VIII

На підступах до Нового світу

Нехай наші друзі на батьківщині порадіють разом з нами — ми добралися до мети своєї подорожі і тепер можемо сказати, що твердження професора будуть перевірені.

Правда, на плато наша експедиція ще не піднімалася, але воно тут, перед нами, і при вигляді його навіть професор Саммерлі трохи змірився духом. Він, звичайно, не допускає і думки, що його суперник правий, але сперечатися став менше і здебільшого зберігає насторожене мовчання.

Однак я повернуся назад і продовжу свою розповідь з того місця, на якому вона був перервана.

Ми відсилаємо назад одного з індіанців, яєий сильно поранив руку, і я відправлю листа з ним, але чи дійде воно коли-небудь за призначенням, в цьому я дуже сумніваюся.

Останній мій запис був зроблений в той день, коли ми збиралися покинути індіанське селище, до якого нас доставила «Есмеральда». Цього разу доводиться починати з неприємного, так як в той вечір між двома членами нашої групи відбулася перша серйозна сварка, що мало не закінчилася трагічно. Постійні сутички між професорами, звичайно, в розрахунок не йдуть. Я вже писав про нашого метиса Гомеса, який говорить по-англійському. Він прекрасний працівник, дуже послужливий, але страждає хворобливою цікавістю — пороком, властивим більшості людей.

В останній вечір перед від'їздом з селища, Гомес, мабуть, сховався десь біля хатини, в якій ми обговорювали наші плани, і став підслуховувати. Велетень Замбо, відданий нам, як собака, і до того ж ненавидячий метисів, подібно всім представникам своєї раси, схопив його і притягнув до хатини. Гомес змахнув ножем. Він вбив би Замбо, якщо б той, володіючи воістину неймовірною силою, не ухитрився обеззброїти його однією рукою. Ми відчитали їх обох, змусили обмінятися рукостисканням і сподівалися, що тим справа і скінчиться.

Що ж стосується ворожнечі між нашими двома вченими мужами, то вона не тільки не вщухає, але розгорається все сильніше. Челленджер, треба зізнатися, поводить-ся вкрай зухвало, а злий язик Саммерлі ні в якій мірі не сприяє їх примиренню. Вчора, наприклад, Челленджер заявив, що він не любить гуляти по набережній Темзи — йому, бачте, сумно дивитися на останній притулок, який

його чекає. У професора немає ні найменших сумнівів, що його прах буде покоїтися в Вестмінстерському абатстві.

Саммерлі кисло посміхнувся і сказав:

— Наскільки мені відомо, Мілбенкську в'язницю давно знесли.

Величезна зарозумілість Челленджера не дозволяла йому ображатися на такі шпильки, і тому він тільки посміхнувся в бороду і промовив поблажливим тоном, немов звертаючись до дитини:

— Ну, досить, досить!

По розуму і знанням ці двоє чоловіків можуть зайняти місце в першому ряду світил науки, але насправді вони як діти. Один — сухенький, буркотливий, інший — огрядний, владний. Розум, воля, душа... Чим більше пізнаєшся життя, тим ясніше бачиш, як часто одне не відповідає іншому!

На наступний день після описаної події ми рушили в дорогу, і цю дату можна вважати початком нашої чудесної експедиції. Все спорядження прекрасно помістилося в двох човнах, а ми самі розбилися на дві групи, по шести осіб у кожній, причому в інтересах загального спокою, професорів розсадили по різних човнах.

Я сів з Челенджером, який перебував в стані безмовного екстазу і всім своїм виглядом випромінював благодушність. Але мені вже доводилося спостерігати його в іншому настрої, і я готовий був кожної хвилини почути грім серед ясного неба.

З цією людиною ніколи не можна відчувати себе спокійним, зате в його товаристві і не засумуєш, бо він весь час змушує тебе тремтіти в очікуванні раптового спалаху його бурхливого темпераменту.

Два дні ми піднімалися вгору по широкій річці, вода в якій була темна, але така прозора, що крізь неї видно було дно — така половина всіх приток Амазонки, — в інших же вода мутно-білого кольору, бо все залежить від місцевості, по якій вони протікають: там, де є рослинний перегній, вода в річках прозора, а в глинистому ґрунті вона замулена.

Пороги нам зустрілися двічі, і обидва рази ми робили обхід на півмилі, перетягуючи все своє майно на руках. Ліс по обох берегах був вікової давнини, а через такий легше пробиратися, ніж крізь густу поросль чагарнику, тому наша поклажа не завдавала нам особливих незручностей. Мені ніколи не забути відчуття урочистій таємниці, яке я зазнав у цих лісах. Корінний городянин не може навіть уявити собі таких могутніх дерев.

Майже на недосяжній для погляду висоті, вони сплітали готичні стріли своїх гілок в суцільний зелений намет, крізь який лише подекуди, пронизуючи на мить золотом цю урочисту темряву, пробивається сонячне проміння.

Густий м'який килим торішнього листя приглушав наші кроки. Ми йшли, охоплені таким благоволінням, яке відчуваєш хіба тільки під похмурими склепіннями Вестмінстерського абатства, і навіть професор Челленджер знизив свій гучний бас до шепоту.

Будь я тут один, я би так ніколи і не дізнався назв цих гігантських дерев, але наші вчені раз у раз показували нам кедри, величезні бавовняні дерева і безліч інших порід, завдяки великій кількості яких, цей континент став для людини головним постачальником тих дарів природи, що відносяться до рослинного світу, тоді як його тваринний світ вкрай бідний.

На темних стовбурах горіли яскраві орхідеї і вражали своїм забарвленням лишайники, а коли випадковий промінь сонця падав на золоту аламанду, яскраво-червоні зірки таксонії або густо-сині грона іпомеї, здавалося, що так буває тільки в казці. Все живе в цих лісових нетрях тягнеться вгору, до світла. Кожний росток, навіть найслабший, пробивається все вище і вище, заплітаючись навколо своїх більш сильних і вищих побратимів. Повзучі рослини досягають тут жажливих розмірів, а ті, яким, на погляд європейця, ніби й не належить витися, волею-неволею осягають це мистецтво, аби вирватися з густого мороку. Я бачив, наприклад, як звичайна кропива, жасмин і навіть пальма ясітара обмотували стовбури кедрів, пробираючись до самим їх вершин.

Внизу, під величними склепіннями зелені, не було чути ні шереху, ні писку, але десь високо у нас над головою йшов невпинний рух. Там, в променях сонця, існував цілий світ змій, мавп, птахів і лінивців, які, ймовірно, з подивом дивилися на крихітні людські фігурки, які пробираються вниз, на самому дні цієї наповненою таємничим мороком безодні.

На світанку і при заході сонця лісові хащі оголошувалися дружним завиванням мавп-ревунів і пронизливим щебетом довгохвостих папуг, але в спекотні години ми чули лише дзижчання комах, що нагадувало віддалений шум прибою, і більше нічого... Ніщо не порушує урочи-стої величі цієї колони стовбурів, що йдуть вершинами в темряву, яка нависала над нами.

Тільки раз в густій тіні під деревами незграбно прошкандибав якийсь клишоногий звір — може мураход, а може ведмідь.

Це була єдина ознака того, що в лісах Амазонки щось живе пересувається і по землі.

А тим часом деякі інші ознаки свідчили і про присутність людини в цих таємничих нетрях — людини, яка перебуває не так далеко від нас. На третій день ми почули якийсь дивний ритмічний гул, то затихає, то знову струсонув повітря своїми урочистими гуркотом, і так весь ранок. Коли цей гул вперше долинув до нас, човни йшли на відстані кількох ярдів один від іншого. Індіанці завмерли, наче перетворившись на бронзові статуї, на їхніх обличчях був написаний жах.

— Що це? — запитав я.

— Барабани, — недбалим тоном відповів лорд Джон. — Бойові барабани. Мені вже доводилося чути їх.

— Так, сер, це бойові барабани, — підтвердив метис Гомес. — Індіанці — злий народ. Вони стежать за нами. Індіанці хочуть вбити нас.

— Яким це чином вони примудрилися нас вистежити? — запитав я, вдивляючись в темну, нерухому гушавину.

Метис знизав плечима.

— Індіанці — вони все вміють. Вони стежать за нами. Так завжди буває. Барабани перемовляються між собою. Індіанці хочуть вбити нас.

До полудня — в моєму записнику відзначено, що це було у вівторок восьмого серпня — гул щонайменше шести-семи барабанів оточував нас з усіх боків. Вони то пришвидшували ритм, то сповільнювали. Ось десь на сході почулася чіткий, уривчастий дроб... пауза... густий гул звідкись з півночі. Цей безперервний гуркіт звучав майже як питання і відповідь. У ньому було щось грізне, неймовірно давило на нерви.

Воно зливалось у слова — ті самі, які не переставав повторювати наш метис: «Вб'ємо... вб'ємо...» У мовчазному лісі не було ні найменшого руху. Темна завіса зелені дихала спокоєм і миром, властивим тільки природі, але через неї без упину мчала одна і та ж звістка, яку слала нам людина. «Вб'ємо...», — говорили ті, хто був на сході. «Вб'ємо», — відповідали їм з півночі.

Барабани гуркотіли і перешіптувалися весь день, і загроза, що звучала в їхніх голосах, відбивалася жахом на обличчях наших місцевих супутників. Навіть сміливий, хвалькуватий метис, мабуть, боявся. Зате в той же день у мене був випадок переконатися, що Саммерлі і Челленджер володіють вищою мужністю — мужністю освіченого розуму. З такою ж відвагою тримався Дарвін серед гаучо Аргентини і Воллес — серед малайських мисливців за черепами. Так вже належить милостивою природою: людина не може думати про дві речі відразу, і там, де говорить наукова допитливість, для міркувань особистого порядку місця не залишається.

Обидва професори не пропускали жодного птаха, що пролітав, жодного кущика на березі і раз у раз заводилися люто сперечатися, не помічаючи таємничого грізного гуркоту. Саммерлі, як і раніше, огризався на Челленджера, який за своїм звичаєм гудів басом, і ні той, ні інший не вважали за потрібне хоча б одним словом обмовитися про індіанські барабани, ніби все це відбувалося в курильні клубу Королівського товариства на Сент Джеймс стріт. Вони тільки раз удостоїли індіанців своєю увагою.

— Канібали племені міранга або амайюака, — сказав Челленджер, тичнувши великим пальцем в сторону лісу, звідки лунав барабанний гуркіт.

— Абсолютно вірно, сер, — відповів Саммерлі, — і, як всі тутешні племена, вони належать до монгольської раси, а мова у них полісінтетична.

— Зрозуміло, полісінтетична, — поблажливо погодився Челленджер. — Наскільки мені відомо, інших мов на цьому континенті не існує. У мене записано понад сотні різних діалектів. Але що стосується монгольської раси, то в цьому я сумніваюся.

— А здавалося б, досить самого поверхневого знайомства з порівняльною анатомією, щоб визнати цю теорію правильною, — уїдливо зауважив Саммерлі.

Челленджер з войовничим виглядом випнув вперед підборіддя. Поля солом'яного бриля і борода — ось все, що постало нашим поглядам.

— Ви маєте рацію, сер, поверхнєве знайомство нічого іншого дати не може. Але глибокі знання змушують приходити до інших висновків.

Вони злобно їли одне одного очима, а в цей час по лісі ледве чутним шепотом проносилося відлуння: «Вб'ємо, вб'ємо... вб'ємо...»

Увечері ми вивели човни на середину річки, пристосували замість якорів важкі камені і підготувалися до можливого нападу.

Однак ніч пройшла спокійно, і на світанку ми рушили далі під барабанний дріб, що стихав вдалині. Близько третьої години дня нам перегородили шлях високі пороги, що тяглися милі на півтори, ті самі, на яких професор Челленджер зазнав аварії в свою першу експедицію.

Зізнаюся, що вид цих порогів підбадьорив мене: це було перше, хоч і слабке підтвердження достовірності оповідань Челленджера.

Індіанці перенесли крізь густий чагарник спочатку човни, потім спорядження, а ми, четверо, з гвинтівками в руках йшли ланцюжком, прикриваючи їх від тієї небезпеки, яка могла наскочити з лісу. До вечора наша експедиція щасливо минула пороги, піднялася миль на десять вгору по річці і зупинилася на нічліг.

За моїми приблизними розрахунками, до цього часу Амазонка була вже щонайменше на сотні миль позаду нас.

Рано вранці наступного дня відбулися суттєві зрушення. Професор Челленджер з самого світанку вдивлявся в обидва береги, явно чимось стурбований. Але ось він радісно скрикнув і показав на дерево, яке низько нависло над водою.

— Як на вашу думку, що це? — запитав він.

— Пальма асаи, звичайно, — сказав Саммерлі.

— Правильно. І ця сама пальма слуговала мені головною прикметою. Ще з півмилі вгору по тому берегу, і ми підійдемо до прихованої у гушавини протоки. Деревостоять там суцільною стіною, а за ними ховається таємниця. Бачите — темний чагарник змінюється світло-зеленим очеретом. Там серед високих бавовняних дерев існують потаємні двері в невідому країну. Зараз ми дістанемося туди ви самі у всьому переконаєтеся.

І дійсно, нам залишалося тільки дивуватися. Ми підпливли до того місця, де починалися зарості світло-зеленого очерету, врізалися в них, потім ярдів сто вели обидва човна, відштовхуючись від берега жердинами, і нарешті увійшли в тиху неглибоку річку з піщаним дном, що виднівся крізь прозору воду. Її вузькі берега були одягнуті пишною зеленню.

Той, хто не помітив би, що замість густого чагарнику тут росте очерет, ніколи б не здогадався про існування

цієї річки і чарівного царства, що за нею відкривалося.

Так, це було справді чарівне царство! Таку пишність може намалювати тільки сама палка фантазія. Густі гілки спліталися у нас над головою, утворюючи природне зелене склепіння, а крізь цей живий тунель струменіла прозоро-зелена річка. Прекрасна сама по собі, вона здавалася ще дивовижнішою від тих химерних відблисків, які кидали на неї пом'якшені зеленню яскраві промені сонця. Чиста, як кришталь, нерухома, як дзеркало, зелена біля берегів, як айсберг, водна гладь виблискувала крізь різьблену арку листя, беручись брижами під ударами наших весел.

Це був шлях, гідний дивної країни, в яку він вів.

Тепер індіанці ніяк не давали про себе знати, зате тварини почали траплятися частіше, і їх довірливість свідчила про те, що вони ще не зустрічалися з мисливцем. Пухнасті бархатисто-чорні мавпочки з сліпуче-білими зубами і лукавими очима проводжали нас пронизливою тріскотною. Іноді з важким сплеском зривався з берега в воду кайман.

Одного разу огрядний тапір виглянув з кущів і, постоявши хвилину, побрів в гущавину. Потім серед дерев майнуло гнучке тіло великої пуми; вона обернулася на ходу, і з-за рудого плеча на нас блиснули повні ненависті зелені очі. Птахів тут було безліч, особливо болотних. На кожному стовбурі, навислому над водою, зграйками сиділи ібіси, чаплі, лелеки — блакитні, яскраво-червоні, білі, а кристально-чиста вода так і кишіла рибою всіх кольорів веселки.

Ми пливли по цьому золотисто-зеленому тунелю три дні. Дивлячись у далечінь, важко було відрізнити, де кінчається зелена вода і де починається зелений звід над

нею. Ніщо не порушувало глибокого спокою цієї річки, слідів людини тут не було.

— Тут немає жодного індіанці, дуже сильно бояться Купурурі, — сказав якимсь Гомес.

— Курупурі — це лісовий дух, — пояснив лорд Джон. — Тут цим ім'ям називають все, що несе в собі зло. Бідоласи тубільці бояться навіть зазирнути сюди — їм здається, ніби в цих місцях криється щось страшне.

На третій день нам стало ясно, що з човнами треба розлучитися: річка починала швидко міліти, вони раз у раз шкрябали днищем об пісок. Під кінець ми витягли їх з води і розташувалися на ніч в прибережному чагарнику. Вранці лорд Джон і я пройшли милі дві лісом паралельно річці і, переконавшись, що вона міліє все більше і більше, повернулися з цією звісткою до професора Челленджера, тим самим підтвердивши його припущення, що ми досягли крайньої точки, далі якої на човнах йти не можна.

Тоді ми витягли їх ще вище на берег, заховали в кущах і зробили на сусідньому дереві зарубку, щоб розшукати свою схованку на зворотному шляху. Потім, розподілили між собою поклажу — гвинтівки, патрони, провізію, ковдри, намет і інший скарб, звалили тюки на плечі і знову рушили в дорогу, останній етап якої обіцяв нам набагато більші труднощі, ніж початок.

На жаль, не обійшлося без сутички між нашими двома півнями. Приєднавшись до нас, Челленджер відразу ж узяв експедицію під своє керівництво, до явного незадоволення Саммерлі. І в цей день, як тільки Челленджер віддав розпорядження своєму колезі (нести анероїдний барометр, всього-на-всього!), — стався вибух.

— Дозвольте запитати, сер, — з грізним спокоєм промовив Саммерлі, — за яким правом ви командуєте нами?

Челленджер раптом спалахнув і весь так і наїжачився:

— По праву начальника експедиції, професоре Саммерлі!

— Змушений заявити, сер, що я вас таким не визнаю.

— Ах так! — Челленджер зі слонової грацією відважив йому глузливий уклін. — Тоді, можливо, ви будете ласкаві вказати мені моє місце серед вас?

— Із задоволенням, сер. Ви — людина, слова якого взяті під сумнів, а ми — члени комісії, створеної для того, щоб перевірити вас. Ви йдете зі своїми суддями, сер!

— Боже милостивий! — вигукнув Челленджер, сідаючи на перевернутий човен. — В такому разі будьте ласкаві слідувати своїм шляхом, а я не поспішаючи піду за вами. Оскільки я не очолюю цю експедицію, мені нема чого йти на чолі її.

Дяка Богу, серед нас знайшлися дві розсудливих людини — лорд Джон і я, — інакше шаленство і гарячність наших вчених мужів привели б до того, що ми повернулися б до Лондона з порожніми руками. Скільки знадобилося сперечань, умовлянь, пояснень, перш ніж ми вгамували їх! Нарешті Саммерлі рушив вперед, попахкуючи люлькою і презирливо посміхаючись, а Челленджер з бурчанням пішов за ним. На щастя, ми ще за кілька днів до того встигли виявити, що обидва наших мудреця зневажають доктора Іллінгворта з Единбурга, і це врятувало нас. Надалі варто нам було тільки згадати ім'я шотландського зоолога, як назріваючі сварки моментально вщухали, обидва професори укладали тимчасовий союз і дружно накидалися на свого загального суперника.

Рухаючись вервечкою уздовж берега, ми швидко виявили, що річка поступово перетворилася на вузький струмок, а він, у свою чергу, загубився в трясовині, порослої зеленим губчастим мохом, в який наші ноги занурювалися по коліно. У цьому місці вилися густі хмари москітів і всякої іншої мошкари, так що ми з полегшенням ступили нарешті на тверду землю і, зробивши великий гак лісом, обійшли цю родючу трясовину, яка ще довго нагадувала нам про себе органічним гулом комах.

На другий день після того, як ми кинули човни, характер місцевості різко змінився. Нам доводилося весь час йти вгору, лісові хащі помітно рідшали і втрачали свою тропічну пишність. Величезні дерева, вигодувані мулистим ґрунтом долини Амазонки, поступилися місцем кокосовим і фініковим пальмам, які стояли групами серед густого чагарнику. У вологих низинах росли пальми з витонченими спадаючими листям. Переважно ми йшли тільки по компасу, і разів зо два між Челенджером і двома індіанцями розгорялася суперечка про вибір шляху, причому обидва рази вся наша партія вважала за краще, як висловився обурений професор, «довіритися оманливому інстинкту первісних дикунів, а не найдосконалішому продукту сучасної європейської культури». На третій день з'ясувалося, що ми мали рацію, віддавши перевагу індіанцям. Челенджер сам упізнав деякі прикмети, що запам'яталися йому з першої подорожі, а в одному місці ми навіть натрапили на чотири обпалених камені — слід його ж табірної стоянки.

Підйом все ще тривав; два дні пішло на те, щоб подолати усіяну валунами гору. Рослинність знову змінилася, і від колишньої тропічної розкоші тут залишалися тільки

пальми «слонова кістка» і багато дивовижних орхідей, серед яких я навчився розпізнавати рідкісну *Nuttoma Vexillaria*, рожеві і яскраво-червоні квіти чудової катлеї та орхідеї одонтоглосум. В ущелинах пагорба дзюрчали по дрібному камінню струмочки, затінені заростями папороті. На ніч ми зазвичай розташовувалися серед валунів на березі якої-небудь заводі, де зграями носилися рибки з синювато-чорними спинками на кшталт нашої англійської форелі, що служували нам прекрасним блюдом на вечерю.

На дев'ятий день нашої експедиції, коли ми подолали, за моїми розрахунками, близько ста двадцяти миль від того місця, де були заховані човни, ліс зовсім здрібнів і мало-помалу перейшов в чагарник. Кущі, в свою чергу, змінилися безкрайніми бамбуковими заростями, настільки густими, що нам доводилося прорубувати в них дорогу ножами і індіанськими томагавками. На це у нас пішов цілий день, від сьомої ранку до восьмої вечора, всього з двома короткими перервами на відпочинок. Важко уявити собі заняття більш одноманітне і обтяжливе!

Навіть в просіках мій горизонт обмежувався якимись десятима-дванадцятьма ярдами; весь інший час я бачив перед собою тільки спину лорда Джона в білій парусинової сорочці та по сторонам, майже впритул, — жовту стіну бамбука.

Вузькі, як лезо, промені сонця подекуди пронизували її; за футів в п'ятнадцять в нас над головою на тлі яскраво-синього неба погойдувалися бамбукові волоті. Я не знаю, які тварини населяли цю гущавину, але ми не раз чули зовсім близько від себе чийось важку ходу. Лорд Джон думав, що це були гуанако або лами.

Тільки до ночі вибралися ми з заростей бамбука і, змучені цим нескінченним днем, одразу ж розбили табір.

Наступний ранок застав нас вже в дорозі. Характер місцевості знову почав змінюватися. Жовта стіна бамбука чітко виднілася позаду. Перед нами стелилася відкрита рівнина, поросла подекуди деревоподібною папороттю.

Вона поступово піднімалася до довгого гребеню, який нагадував обрисами спину кита. Ми перевалили через нього близько полудня і побачили за ним долину, а далі знову пологий укіс, м'яко круглого на горизонті. Тут, біля гряді пагорбів, і відбулася перша подія, але наскільки вона виявиться значною, буде видно з подальшого.

Професор Челленджер, який йшов попереду разом з двома індіанцями, раптом зупинився і схвилювано замахав рукою, показуючи кудись вправо. Подивившись в ту сторону, ми побачили приблизно за милю від нас щось схоже на величезного сирого птаха, який неквапливо змахнув крилами, низько і плавно пронесся над самою землею і зник серед дерев.

— Ви бачили? — радісно крикнув Челленджер. — Саммерлі, ви бачили?

Його колега, не відриваючись, дивився туди, де зникла ця дивна птиця.

— Що ж це таке, по-вашому? — запитав він.

— Як що? Птеродактиль!

Саммерлі презирливо розсміявся.

— Птеронісенітниця! — сказав він. — Це лелека, звичайнісінький лелека.

Челленджер втратив дар мови від сказу. Замість відповіді він звалив на плечі свій тюк і попрямував далі. Але у лорда Джона, який незабаром порівнявся зі мною, вид

був куди серйозніше, ніж звичайно. Він тримав у руках цейсовській бінокль.

— Я все-таки встиг розглянути, — сказав він. — Не беруся судити, що це за штука, але таких птахів я ще в житті не бачив, можу поручитися в цьому всім своїм досвідом мисливця.

Ось так і йдуть наші справи. Підійшли ми дійсно до Незвіданої країни, стоїмо на підступах до загубленого світу, про який не перестає твердити наш керівник? За моїми записками ви знаєте стільки ж, скільки і я. Такі випадки більше не повторювалися, ніяких інших важливих подій з нами не сталося.

Отже, мої дорогі читачі — якщо тільки коли-небудь у мене будуть такі, — ви піднялися разом зі мною по широкій річці, проникли крізь очерет в зелений тунель, пройшли по схилу серед пальм, подолали зарості бамбука, спустилися на рівнину, порослу деревоподібною папороттю. І тепер мета нашої подорожі лежить прямо перед нами.

Ми перевалили через другу грядку пагорбів і побачили вузьку долину, густо зарослу пальмами, а за нею довгу лінію червоних скель, яка запам'яталася мені по малюнку в альбомі. Зараз я пишу, але варто мені відірватися від письма, і ось вона в мене перед очима: її тотожність з малюнком безсумнівна. Найкоротша відстань між нею і нашої стоянкою не перевищує семи миль, а потім вона згинається і йде в неозору далечинь.

Челленджер, наче півень, з бойовим видом ходить по табору; Саммерлі мовчить, але налаштований як і раніше скептично. Ще один день, і багато які з наших сумнівів вирішаться. Поки ж я відправляю цей лист з Хосе, який поранив собі руку в бамбукових заростях і вимагає, щоб

його відпустили. Сподіваюся, що лист все-таки потрапить за призначенням. При першій же можливості напишу ще. До листа додаю приблизний план нашої подорожі в розрахунку на те, що він допоможе вам усвідомити усе тут викладене.

Розділ IX

Хто міг передбачити це?

Нас спіткало страшне нещастя. Хто міг передбачити це? Тепер я не бачу кінця нашим бідам. Можливо, нам судилося залишитися на все життя в цьому загадковому, неприступному місці. Я так вражений тим, що трапилося, що досі не можу розібратися в сьогоденні, не можу і заглянути наперед, в майбутнє. Перше здається моєму схвильованому мозку жахливим, друге — безпросвітним, як ніч.

Навряд чи хто-небудь ще потрапляв в таке становище. Воно настільки безнадійно, що я навіть не вважаю за потрібне відкривати вам точні координати цього гірського ланцюга і волати до друзів про висилку рятувальної партії. Якщо така партія і буде вислана, наша доля, цілком ймовірно, вирішиться задовго до її прибуття в Південну Америку.

Так, ми відрізані від будь-якої допомоги, все одно якби нас занесло на Місяць. Якщо ж ми вийдемо з честю з цієї біди, то будемо зобов'язані порятунком тільки самим собі. Мої три супутника — люди неабиякі, люди чудового розуму і непохитної мужності. У цьому, і тільки у цьому, вся наша надія. Варто мені глянути на спокійні обличчя товаришів, і морок навколо мене розсіюється.

Смію думати, що зовні я тримаюся з таким же спокоєм. Насправді ж мене мучать тяжкі сумніви.

А тепер дозвольте мені викласти з усіма подробицями хід подій, який привів нас до катастрофи.

В останньому своєму звіті я писав, що ми знаходимося в семи милях від ланцюга червоних скель, які оперізують кільцем то саме плато, про яке говорив професор Челленджер. Коли ми підійшли до них ближче, мені здалося, що професор навіть применшив їх висоту, бо в деяких місцях вони досягають принаймні тисячі футів. Впадає в очі також шаруватість цих скель, мабуть, характерна для базальтових утворень. Щось подібне можна спостерігати в Селісберійських кручах поблизу Единбурга. Вершина гірського ланцюга покрита пишною рослинністю — по краях піднімаються чагарники, а за ними високі дерева. Живих істот тут, скоріш за все, немає.

Тієї ночі ми розбили табір біля самого підніжжя гірського ланцюга, в пустельному і похмурому місці. Червоні скелі, що піднімалися над нами, були не абсолютно стрімкі, а загиналися по краях назовні, так що про підйом з цього боку годі було й думати. Неподалік від нашого табору знаходиться висока скеля, що звужується догори. Я, здається, вже говорив неї раніше. Вона нагадує потовщений церковний шпиль. Вершина її, на якій росте високе дерево, доводиться врівень з плато, але їх розділяє ущелина. Ця скеля і найближчі до нього відроги гірського ланцюга не надто високі — на мій погляд, футів п'ятсот-шістсот, не більше.

— Ось на цьому самому дереві, — сказав професор, — сидів птеродактиль, якого я підстрелив. Мені довелося видертися до середини скелі. Думаю, що хороший

альпініст, такий як я, зможе піднятися і на вершину, хоча звідти на плато все одно не переберешся.

Поки Челленджер говорив про свого птеродактиля, я придивлявся до професора Саммерлі і вперше вловив у ньому щось нове: він явно починав вірити своєму супернику і навіть виявляв деякі ознаки каяття.

Удлива усмішка зникла з його губ, він стояв блідий і не намагався приховати свого подиву. Челленджер теж не забув відзначити це і вже упивався перемогою.

— Професор Саммерлі, зрозуміло, думає, що, кажучи про птеродактилів, я маю на увазі звичайного лелеку, — сказав він, незграбно намагаючись кепкувати, — але цей лелека позбавлений оперення, у нього надзвичайно твердий шкірний покрив, перетинчасті крила і обсаджений зубами дзьоб.

Челленджер відважив низький уклін, посміхнувся, підморгнув своєму колезі, а той не витримав і відійшов геть.

Вранці після скромного сніданку, що складався з кави і маніока*, — провізію доводилося економити, — ми скликали військову раду і стали обговорювати, яким чином піднятися на плато.

Професор Челленджер головував з надзвичайною урочистістю — викапаний верховний суддя.

Уявіть собі таку картину: цей бородань з безглуздим солом'яним капелюхом на потилиці, сидить на каменях, гордовито поглядаючи на нас з-під примружених повік, і повільно, з розстановкою говорить про наше теперішнє

* Маніок — рослина з сімейства молочайних, бульби якого в вареному вигляді вживаються в їжу.

становище і подальші плани дії. Перед ним розмістилися ми троє: ваш покірний слуга — засмаглий, сильно зміцнілий на свіжому повітрі, Саммерлі, з поважним і як і раніше, скептичним видом, пахає трубною, і худорлявий, гострий, як лезо бритви, лорд Джон, який спирається на гвинтівку, спрямувавши на Челленджера гострий погляд. Позаду нас — двоє смаглявих метисів та індіанці, що збилися у купку, а попереду — червонуваті ребристі скелі, що закривають нам доступ до бажаної мети.

— Навряд чи варто говорити, — так почав наш керівник, — що в свій перший приїзд сюди я випробував всі способи піднятися на плато, і якщо вже це не вдалося мені, досвідченому альпіністові, то іншому і поготів не вдасться. Правда, у мене не було ніяких альпіністських пристосувань, але тепер я про це подбав і з їх допомогою будь-що доберуся до вершини скелі.

Втім, про підйом на головний кряж з цього боку поки що годі й думати. Минулого разу мені довелося поспішати: наближався період дощів, крім того, мої запаси підходили до кінця. Все це вкрай обмежило мене в часі, і я встиг обійти хребет в східному напрямку миль на шість і не знайшов більш-менш зручного місця для підйому. Що ж ми зробимо тепер?

— На мій погляд, здоровий глузд підказує нам тільки один вихід, — заговорив професор Саммерлі. — Якщо ви обстежили хребет в східному напрямку, то тепер треба йти на захід і подивитися, чи не можна піднятися з того боку.

— Правильно, — підтримав його лорд Джон. — Є підстави припускати, що цей кряж не такий вже й великий. Ми обійдемо його і, або відшукаємо те, що нам потрібно, або повернемося до вихідної точки.

— Я вже роз'ясняв нашому юному другові, — сказав Челленджер (він завжди говорив про мене, як про десятирічного школяра), — що на легкий підйом розраховувати не доводиться, і за досить простої причини: якщо б такий існував, плато не було б відрізано від решти світу і на ньому не створилися б умови, які порушують всі відомі нам закони виживання видів. Проте я цілком допускаю, що на схилах є місця, доступні досвідченому альпіністові, але нездоланні для важких, неповоротких тварин. В існуванні принаймні одного такого місця я просто впевнений.

— Що ж вам дало цю впевненість, сер? — різко запитав його Саммерлі.

— А те, що моєму попереднику, американцеві Мепл-Вайту, якимось чином вдалося піднятися на плато. Інакше як би він побачив те чудовисько, яке намальовано у нього в альбомі?

— Отже, ви забігаєте вперед, не чекаючи, коли все це буде перевірено, — вперто заперечив Саммерлі. — Я визнаю існування плато, тому що воно у мене перед очима, але чи є на ньому життя, цього мені ще ніхто не довів.

— Чи визнаєте ви що-небудь або не визнаєте, — це, сер, зовсім неважливо. Втім, я радий, що наявність самого плато все ж дійшла до вашої свідомості. Челленджер підняв голову і раптом, схопившись з місця, шарпнув Саммерлі за комір і задер йому підборіддя догори. — Ну, сер, — крикнув він хрипким від хвилювання голосом, — тепер ви переконалися, що на плато є тваринний світ?

Я вже говорив про густу бахрому зелені, яка облямовує край кам'яної гряди. Так ось, з цих заростей раптом показалася якась чорна блискуча істота.

Вона повільно підповзла до обриву, звислася над ним, і тут ми роздивилися, що це величезна змія з пласкою, схожою на лопату головою. З хвилину вона гойдалася над урвищем, граючи на сонці своїми гладкими, немов відполірованими кільцями, потім повільно подалась назад і зникла в кущах.

Це видовище так захопило Саммерлі, що спочатку він навіть не намагався вирватися з лап Челленджера.

Але потім схаменувся і, відштовхнувшись від себе свого колегу, знову прийняв гідний вигляд.

— Професоре Челленджер, — сказав він, — я був би дуже радий, якби ви знайшли якийсь інший спосіб привертати увагу до своїх слів, замість того щоб задирати мені підборіддя догори. Таку вільність не виправдовує навіть поява вельми звичайного пітона.

— А все-таки на плато є життя! — переможно вигукнув його колега. — І тепер, коли ця моя теза отримала настільки наочне підтвердження, що оскаржувати його не стануть навіть самі упереджені і тупі уми, я пропоную негайно покинути стоянку і рушити в західному напрямку на пошуки того місця, звідки можна буде зробити підйом.

Підніжжя хребта було кам'янисте, нерівне, так що ми просувалися вперед повільно і з великими труднощами. Але несподівана знахідка підбадьорила нас: ми натрапили на сліди чиєїсь давньої стоянки.

Серед каменів валялися кілька бляшанок з-під чиказьких м'ясних консервів, зламаний ніж до них, пляшка з етикеткою «Коньяк» і багато іншої звичайних в таких випадках дрібниць. Зім'ята рвана газета виявилася «Чикаго демократом», але від якого вона була числа, виявити нам не вдалося.

— Це не моє, — сказав Челленджер. — Це, мабуть, Мепл-Вайт залишив.

Лорд Джон уважно розглядав стовбур високої деревоподібної папороті, в тіні якої була розбита стоянка.

— Погляньте-но, — сказав він. — По-моєму, це щось на зразок вказівного стовпа.

До дерева гострим кінцем на захід була прибита тріска.

— Абсолютно вірно! — вигукнув Челленджер. — Нічого іншого і бути не може. Наш попередник розумів, що майбутній його шлях пов'язаний з небезпеками, і залишив цю віху на той випадок, якщо його будуть розшукувати. Зачекайте, можливо, ми ще зустрінемо якісь інші сліди.

Він мав рацію, але як несподівано і страшно було те, що ми побачили! У самого підніжжя хребта тягнулися високі зарості бамбука, такі ж, як ті, крізь які нам доводилося продиратися на початку нашої подорожі. Стебла його досягали подекуди двадцяти футів, а гострі міцні верхівки стирчали догори, немов справжні кілки. Ми йшли вздовж цих заростей і раптом помітили, що там блиснуло щось біле. Я просунув голову між стеблами і побачив череп. За кілька кроків від нього, ближче до краю, лежав і весь скелет.

Індіанці швидко розчистили ножами це місце, і трагедія, що тут розігралася, постала перед нами у всіх подробицях. Від одягу загиблого залишилися одні лахміття, але черевики на голих кістках збереглися в цілості, і по ним можна було судити, що колишній їхній власник — європеець.

Серед кісток лежав золотий годинник нью-йоркської фірми «Гудзон» і стілографічне перо на ланцюжку. Тут же валявся срібний портсигар з вигравіруванням на кришці

написом: «Дж. К. від А. Е. С. » Портсигар не встиг потемніти, отже, нещасний випадок стався не так давно.

— Хто ж це? — запитав лорд Джон. — От бідолаха! Жодної цілої кісточки не залишилося!

— І бамбук стирчить крізь ребра, — сказав Саммерлі. — Правда, він росте надзвичайно швидко, але все ж важко припустити, що стебла могли витягнутися до двадцяти футів за той час, поки скелет лежить тут.

— Що стосується особи загиблого, — сказав Челленджер, — то на цей рахунок у мене немає ніяких сумнівів. До того як приєднатися до вас в гасієнді, я навів точні довідки про Мепл-Вайта. У Парі про нього нічого не знали. На щастя, мене навів на слід один малюнок з його альбому. Пам'ятаєте, сніданок в Розаріо у священника? Так ось цього священника мені вдалося розшукати, і хоча він виявився великим сперечальником і страшно образився, коли я став йому доводити, що релігійні вірування не встоять перед дією сучасної науки, врешті решт наша бесіда пройшла дарма. Мепл-Вайт приїжджав в Розаріо чотири роки тому, тобто за два роки до смерті. Він був не один, з ним подорожував його друг, американець на ім'я Джеймс Колвер, який на берег не сходив і зі священником не бачився. Тому ми можемо не сумніватися, що перед нами останки цього самого Джеймса Колвера.

— Ще менше сумнівів викликають у мене обставини його загибелі, — сказав лорд Джон. — Він впав зі скелі або ж був скинутий звідти і напорівся на бамбук. Інакше ніяк не поясниш переламані кістки. Та й бамбук не міг би так швидко прорости крізь його тіло.

Ми мовчки дивилися останки, що лежали перед нами, не заглиблюючись у значення того, що сказав лорд Джон

Рокстон. Виступ скелі тяжким молотом нависав над бамбуковими хащами. Американець впав звідти. Але чи сам він впав? Чи справді це був нещасний випадок? А може... І чомусь зловісним і страшним повіяло на нас при думці про цю Невідому країну.

Не перериваючи мовчання, ми рушили далі вздовж кам'яної стіни, такої ж стрімкої і гладенької, як ті безкраї крижані поля Антарктики, які, якщо вірити описам, простягаються від горизонту до горизонту, високо здіймаючись над щоглами суден, що загубилися серед них. Протягом перших п'яти миль ми не побачили жодної щілини, навіть жодної тріщини в цій гряді скель. Але раптом перед нами блиснув промінь надії. У невеликому поглибленні, куди не могли потрапити струмені дощу, була намальована крейдою стріла, яка вказувалв, як і раніше на захід.

— Знову Мепл-Вайт, — сказав професор Челленджер. — Він, очевидно, передчував, що по його стопах підуть люди, гідні всілякої турботи.

— Виходить, у нього була при собі крейда?

— Звичайно! У його дорожньому мішку був цілий ящик з пастельними олівцями. Пам'ятаю, я звернув увагу, що білий олівець геть списався.

— Дуже переконливий доказ, — сказав Саммерлі. — Що ж, підемо по його вказівкам, підемо далі, на захід.

Ми пройшли ще п'ять миль і знову побачили білу стрілу на скелі. У цьому місці в кам'яній стіні з'явилася перша вузька ущелина. В ущелині знову була намальована стріла, але на цей раз вона вказувала кудись вгору.

Якою урочистістю дихало це місце! Гігантські скелі, клаптик блакитного неба над ними і темрява низу, бо

світло майже не проникало сюди крізь подвійну бахрому зелені. Ми вже кілька годин нічого не їли, виснажливий шлях по камінню змучив нас, але хіба можна було затримуватися тут! Наказавши індіанцям розбити табір, ми четверо в супроводі двох метисів рушили далі, в глибокої ущелини.

Біля входу вона була не більше сорока футів шириною, але потім швидко почала звужуватися і нарешті вперлася в укiс, такий крутий і слизький, що про підйом тут годі було й думати. Наш попередник явно мав на увазі щось інше. Ми повернулися назад — ущелина була всього лише в чверть милі глибиною, — і раптом гостре око лорда Джона знайшло те, що нам було потрібно. Високо, над самою головою, із загального мороку виступала ще більш темна пляма. Це був, без сумніву, вхід в якусь печеру.

На дні ущелини лежали купи каміння, і ми легко піднялися по ним вгору. Всі наші сумніви розвіялися. Ось він, вхід до печери, а поруч з ним знову намальована крейдою стріла! Значить, звідси, з цього самого місця, Мепл-Вайт і його нещасливий супутник почали підйом на плато.

Ми були так схвильовані, що не могли і думати про повернення в табір. Нам хотілося негайно обстежити печеру. Лорд Джон вийняв з заплічного мішка електричний ліхтарик, який повинен був служити нам єдиним джерелом світла, і рушив вперед, поводячи їм по сторонам. Ми йшли за ним, не відстаючи.

Судячи по гладеньким стінам і купам круглих каменів, це поглиблення в скелях було вимито водою. Проникнути до нього нам вдалося лише поодиночі, та й то низько пригинаючись.

Протягом перших п'ятдесяти ярдів печера поглиблювалася прямо в товщу скель, а потім почала підніматися під кутом у сорок п'ять градусів. Незабаром підйом став ще крутіше, і нам довелося дертися вгору на карачках по дрібній гальці, що осипалася. Минуло ще кілька хвилин, і раптом лорд Джон крикнув:

— Далі ходу немає!

Ми скупчилися позаду нього і побачили в жовтому світлі ліхтаря нагромадження базальтових уламків, що доходили до самої стелі печери.

— Обвал!

Ми витягли кілька каменів, але це не допомогло і лише розхитало більші брили, які у будь-який час могли впасти вниз і придавити нас. Подолати таку перешкоду нам було явно не під силу. Шлях, яким йшов Мепл-Уайт, більше не існував.

Ми були такі пригнічені цим, що мовчки повернули назад і почували по темній ущелині. Але тут сталася одна подія, яка серед інших виявилася вельми знаменною.

Ми купкою стояли на дні ущелини, футів за сорок нижче печери, як раптом повз нас пролетів величезний камінь. Нам дивом вдалося уникнути смерті. З нашого місця не було видно, звідки зірвалася ця брила, але, за словами обох метисів, що затрималися біля входу в печеру, вона пролетіла і повз них, отже, їй нема було звідки було впасти, окрім як з самої вершини. Ми подивилися туди, але в зелених заростях, що оточували краї скель, не було помітно ані найменшого руху. І все ж ніхто з нас не сумнівався, що камінь був призначений нам. Виходить, на плато є люди — люди, від яких слід чекати всього найгіршого!

Ми поспішно вийшли з ущелини, розмірковуючи про те, як це несподівана подія може вплинути на наші плани. Положення було і без того важке, але якщо до перешкод, які чинить на нашому шляху природа, додадуться ще й злі наміри людини, тоді нам буде непереливки. І все ж хто з нас наважився б повернутися в Лондон, не дізнавшись, що ховається за цією пишною обляміркою зелені, яка розкинулася в який-небудь сотні футів над нами? Обговоривши всі це, ми вирішили продовжувати обхід плато і відшукувати інше місце, звідки можна буде піднятися на його вершину. Гряда скель, що значно знизилася, йшла тепер уже не в західному, а в північному напрямку, і якщо прийняти пройдену нами частину за сектор кола, то вся округність, мабуть, була не дуже велика. У гіршому випадку ми могли через кілька днів повернутися до тієї точки, звідки почали обхід.

Двадцять дві милі, пройдені нами за цей день, не принесли нічого нового. До речі сказати, anerоїдний барометр показує, що, починаючи з того місця, де у нас були залишені човни, ми поступово піднялися щонайменше на три тисячі футів над рівнем моря. Цим пояснюються і помітні зміни температури і рослинності.

Ми майже позбулися комах, від цього прокляття, яке в тропіках отруює життя мандрівників. Деякі види пальм ще трапляються, деревоподібної папороті, як і раніше, багато, а ось високі дерева, якими так багатий басейн Амазонки, зникли без сліду. Натомість як приємно було зустріти серед цих негостинних скель нашу берізку, пасифлору і бегонію — квіти, що нагадують про рідні краї! Ось така ж точно червона бегонія цвіте у вікні однієї вілли в Стрітеме...

Втім, я, здається, непомітно ухилився в бік, в царину особистих спогадів!

Того вечора — я все ще розповідаю про перший день походу навколо гірського кряжу — з нами сталося те, після чого вже ніхто не сумнівався, що в самому недалекому майбутньому на нас чекають дива.

Дорогий містере МакАрдл! Читаючи ці рядки, ви, можливо, вперше відчуєте, що редакція послала мене сюди дарма і що цей матеріал, який можна буде надрукувати з дозволу професора, надзвичайно цікавий. Так я сам насмілюся опублікувати його лише в тому випадку, якщо повернуся до Англії з речовими доказами, які підтверджують правоту моїх слів, інакше мене назвуть новим Мюнхгаузенем.

Ви, напевно, одної зі мною думки з цього питання і не захочете ризикувати репутацією «Дейлі-газетт» до тих пір, поки ми не зможемо належним чином захиститися проти тієї хвилі критики і скептицизму, яку неминуче викличуть мої статті. Тому нехай звіт про цей дивовижний випадок — яка б була сенсаційна шапка для нашої бабусі «Дейлі»! — лежить у вас у шухляді і чекає свого часу.

Але ж все сталося в одну мить, і слід від цієї події залишився тільки у нас в мозку.

Ось як була справа. Лорд Джон підстрелив агуті — невелику тварину на кшталт свині. Половину туші ми віддали індіанцям, іншу смажили для себе на багатті. З настанням темряви тут стає прохолодно, і кожен з нас тулився ближче до вогню.

Ніч була безмісячна, але зірки трохи розріджували темряву, що нависла над рівниною. І раптом з цієї темряви, з цього нічного мороку зі свистом, що нагадує свист аероплана, до багаття кинулася зверху якась істота.

Перетинчасті крила на мить прикрили нас, немов пологом, і я встиг розгледіти довгу, як у змії, шию, люті, палаючі червоним вогником очі і величезний розкритий дзьоб, обсаджений, на превеликий подив, дрібними, сліпуче білими зубами. Секунда — і це істота промайнула геть... разом з нашою вечерею. Величезна чорна тінь футів двадцяти в поперечнику злетіла до неба, жажливі крила на мить погасили зірки і зникли за скелями, що громадилися над нами. Вражені, ми мовчки сиділи біля вогнища, немов ті герої Вергілія, на яких напали гарпії^{*}. Саммерлі перший порушив мовчанку.

— Професоре Челленджер, — урочистим, тремтячим від хвилювання голосом промовив він, — я повинен вибачитися перед вами. Я був неправий, сер, але сподіваюся, що ви піддасте минуле забуттю.

Це було добре сказано, і обидва наших вчених вперше потиснули один одному руки. Ось що дало нам безпосереднє знайомство з птеродактилем. Не жаль було поступитися вечерею заради примирення двох таких людей.

Але якщо плато і населяють доісторичні тварини, то їх, мабуть, не так вже й багато, тому що в найближчі три дні нам нічого такого не трапилося. Весь цей час ми йшли вздовж північної та східної стін плато по голій, гнітюче суворій місцевості.

Спочатку це була кам'яниста пустеля, потім похмурі болота, багаті дикою птицею.

Ці місця зовсім неприступні, і якби не твердий виступ у самого підніжжя скель, то нам довелося би повертати назад.

^{*} Гарпії — в давньогрецькій міфології — крилаті чудовиська.

Скільки разів ми йшли по пояс в рідкому киселі напівтропічних боліт! Але що було найгірше — це жаракаки*, найбільш отруйні і агресивні змії Південної Америки, якими сповнені ці болота. Вони полчищами виповзали з смердючої твані і кидалися нам услід. Нас рятували тільки гвинтівки, які ми завжди тримали напоготові. Я, ймовірно, на віки вічні не позбудуся кошмарного спогаду про одну лійкоподібну западину в трясовині, порослу сіро-зеленим мохом.

Там було справжнє гніздо цих гадів, схили западини кишіли ними, і вони негайно ж спрямовувалися в нашу сторону, бо жаракака тим і знаменита, що варто їй тільки углядіти людину, як вона негайно кидається на неї. Всіх змій не можна було перестріляти, і ми кинулися навтьоки і бігли до тих пір, поки не вибилися з сил. Зупинившись, я озирнувся назад і побачив, як наші страшні переслідувачі звивалися серед очеретів, не бажаючи припиняти погоню, і цього видовища мені ніколи не забути. На карті, яку ми креслимо, це місце так і буде названо: Зміїне болото.

Зі східного боку плато скелі були вже не червоного, а темно-шоколадного кольору, рослинність, що оздоблює їх вершини, помітно порідшала, але, не зважаючи на те, що загальний рівень гірського кряжа знизився до трьохсот-чотирьохсот футів, нам і тут не вдалося знайти місця для підйому. Скелі, мабуть, стали навіть ще крутіше, ніж там, де ми почали свій обхід. Про досконалу їхню неприступності можна судити з наведеного знімку, який зроблений з боку кам'янистій пустелі.

— Але ж дощова вода повинна якось збігати вниз, —

* Жаракака звичайна — отруйна змія з роду Бодропойд.

сказав я, коли ми обговорювали, що нам робити далі. — Виходить, на схилах не може не бути вимоїн.

— У нашого юного друга бувають іноді проблиски здорового глузду, — сказав професор Челленджер, поплескавши мене по плечу.

— Дощова вода повинна кудись діватися, — повторив я.

— Ні, та в нього хватка! Який тверезий розум! Біда лише в тому, що ми на власні очі переконалися у відсутності таких промоїн.

— Тоді куди ж вона дівається? — наполягав я.

— Очевидно, затримується десь всередині, оскільки стоків немає.

— Отже, у центрі плато є озеро?

— Вважаю, що так.

— І, цілком ймовірно, воно утворилося на місці старого кратера, — сказав Саммерлі. — Формация цього кряжа явно вулканічного походження. У всякому разі, я схильний думати, що поверхня плато має ухил до центру, а там є значний резервуар, вода з якого стікає якимось підземним шляхом в Зміїне болото.

— Або випаровується, що теж сприяє збереженню належного рівня, — зауважив Челленджер, після чого обидва вчених за своїм звичаєм затіяли науковий спір, який для нас, необізнаних, був воістину китайською грамотою.

На шостий день ми закінчили обхід гірського кряжа і повернулися до своєї попередньої стоянки біля пірамідальної скелі. Повернулися втомлені, так як обхід остаточно переконав нас, що навіть найспритніші та найсильніші не зможуть піднятися на це плато. Ущелина, до якої вели вказівні стрілки Мепл-Вайта і яким він, мабуть, сам скористався, була тепер непрохідною.

Що ж нам залишалося робити? Провізії і того, що ми добували полюванням, у нас було цілком достатньо, але ж настане день, коли запаси треба буде поповнити. Місяця через два почнуться дощі, і тоді в таборі не всидиш. Ці скелі твердіше мармуру, у нас не вистачить ані часу, ані сил, щоб висікти стежку на таку висоту.

Тому немає нічого дивного, що весь той вечір ми похмуро поглядали один на одного і, нарешті, не витрачаючи зайвих слів, залізли під ковдри. Перед тим як заснути, я помилювався на наступну картину: Челленджер, немов величезна жаба, сидів навпочіпки біля багаття, підперши руками свою масивну голову, і, мабуть, був так занурений у роздуми, що навіть не відгукнувся на моє «добраніч».

Але вранці перед нами постав зовсім інший Челленджер. Цей Челленджер, мабуть, був у захваті від власної персони і всім своїм єством випромінював самовдоволення.

За сніданком він раз у раз поглядав на нас з удаваною скромністю, ніби кажучи: «Всі ваші похвали мною заслужені, я це знаю, але благаю вас, не змушуйте мене червоніти від сорому!» Борода у нього так і стирчала, груди були випнуто вперед, рука закладена за борт куртки. Таким він, ймовірно, бачив себе на одному з п'єдесталів Трафальгар-скверу, ще не зайнятим черговим лондонським опудалом.

— Еврика! — крикнув нарешті Челленджер, блиснувши зубами крізь бороду. — Джентльмени, ви можете привітати мене, а я можу привітати всіх вас. Завдання вирішено!

— Ви знайшли, звідки можна піднятися на плато?

— Насмілювався так думати.

— Звідки ж?

Замість відповіді Челленджер показав на пірамідальний стрімчак, який височів направо від нашої стоянки. Фізіономії у нас витягнулися — принаймні я за свою ручаюся. За словами Челленджера ми знали, що на цю скелю можна піднятися. Але ж між ним і плато лежить страшне провалля!

— Нам не перебратися через неї, — ледве вимовив я.

— На вершину ми так чи інакше піднімемося, — відповів він. — А там подивимося, можливо, я зумію вам довести, що моя винахідливість ще не вичерпана до кінця.

Після сніданку ми розв'язали тюк, в якому наш керівник тримав усі свої альпіністське спорядження.

Звідти були вилучені залізні кішки, скоби і надзвичайно міцний і легкий канат довжиною в півтори сотні футів.

Лорд Джон був досвідчений альпініст, Саммерлі теж доводилося здійснювати важкі сходження, отже, з усіх нас новачком в цій справі був один я. Але сила і завзятість повинні були замінити мені відсутність досвіду.

Завдання виявилось не таким вже й важким, хоча були хвилини, коли у мене волосся ворушилися на голові. Перша половина підйому пройшла зовсім просто, але далі скеля ставала все крутіше, і останні п'ятдесят футів ми просувалися, чіпляючись руками і ногами за кожен виступ, за кожен тріщинку в каменях.

Ні я, ні професор Саммерлі не подужали б усього підйому, якби не Челленджер. Він перший дістався до вершини (дивно було бачити таку спритність в цьому огрядному чоловікові) і прив'язав канат до стовбура великого дерева, яке росло там.

З його допомогою ми скоро видерлися вгору по нерівній кам'яній стіні і опинилися на невеликому, вкритому

травною майданчику футів у двадцять п'ять в діаметрі. Це і була вершина скелі.

Віддихавшись трохи, я глянув назад і був вражений видом, що відкрився переді мною. Здавалося, вся бразильська рівнина лежала перед нами, йдучи в далечінь, до блакитного серпанку, що застеляв обрії.

У самих наших ніг піднімався пологий кам'янистий схил, порослий подекуди деревовидною папороттю, а далі, за сідловиною пагорбів, чітко виступали жовто-зелені зарості бамбука, через які ми не так давно пробиралися. Потім кущі і дерева стали густіше і нарешті злилися у суцільну стіну джунглів, що йшла скільки сягало око і, напевно, ще на добрих дві тисячі миль в глиб країни.

Я як зачарований, упивався цієї чарівною панорамою, як раптом важка рука професора опустилася на моє плече.

— Дивіться сюди, мій юний друже, — сказав він. — *Vestigia nulla retrorsu** Прагніть вперед, до нашої славної мети!

Я перевів погляд на плато. Воно лежало на одному рівні з нами, і зелена облямівка чагарнику з рідкими деревами була так близько від скелі, що я мимоволі засумнівався: невже вона дійсно недосяжна? На око ця прірва була не більшою сорока футів шириною, але не все одно — сорок футів або чотириста? Я вхопився за стовбур дерева і заглянув вниз, в безодню. Там, на самому її дні, чорніли крихітні фігурки індіанців, які дивилися на нас. Обидві стіни — і скелі і гірського кряжа — були абсолютно прямовисні.

— Цікава річ! — почувся ззаду мене скрипучий голос професора Саммерлі.

* Ні кроку назад! (лат.)

Я озирнувся і побачив, що він з неймовірною цікавістю розглядає дерево, яке утримувало мене над безоднею. У цій гладенькій корі і маленькому ребристому листі було щось неймовірно знайоме.

— Та це ж бук! — вигукнув я.

— Абсолютно вірно, — підтвердив Саммерлі. — Наш земляк теж потрапив на чужину.

— Не тільки земляк, шановний сер, але і вірний союзник, якщо вже на те пішло, — сказав Челленджер. — Цей бук виявиться нашим рятівником.

— Міст! — крикнув лорд Джон. — Боже милостивий, міст!

— Правильно, друзі мої, міст! Недарма я вчора цілу годину ламав собі голову, все намагався знайти якийсь вихід. Якщо наш юний друг пам'ятає, йому вже було сказано свого часу, що Джордж Едуард Челленджер відчуває себе найкраще, коли його припирають до стінки. А вчора — ви, звичайно, не станете цього заперечувати — ми всі були приперті до стінки. Але там, де інтелект і воля діють заодно, вихід завжди знайдеться. Через цю прірву треба перекинути міст. Ось він, перед вами!

Дійсно, блискуча думка! Дерево було не менше шістдесяти футів заввишки, і якщо воно ляже так, як треба, прірва буде перекрита. Готуючись до підйому, Челленджер захопив з собою сокиру. Тепер він простягнув її мені.

— У нашого юного друга добра мускулатура. Він краще за всіх впорається з цим завданням. Проте прошу вас, робіть тільки те, що вам буде сказано, і не намагайтеся обтяжувати свої мізки.

Слідуючи його вказівкам, я зробив кілька зарубок на дереві з таким розрахунком, щоб воно впало в потрібному напрямку. Завдання виявилось неважким, бо стовбур де-

рева сам по собі кренився до плато. Потім я взявся за роботу всерйоз, по черзі з лордом Джоном.

Приблизно через годину пролунав гучний тріск, дерево захиталося і впало, потонувши вершиною в кущах на протилежному боці прірви. Стовбур відкотився до самого краю майданчика, і на одну страшну мить нам здалося, що дерево впаде вниз. Але воно здригнулося в декількох дюймах від краю і зупинилося. Міст в невідому країну був перекинутий!

Всі ми, не кажучи ні слова, потиснули руку професору Челленджеру, а він зняв свій солом'яний капелюх і відважив кожному з нас глибокий уклін.

— Мені належить честь першим ступити на землю Невідомої країни, — сказав він. — Не сумніваюся, що художники майбутнього відтворять цей історичний момент на своїх полотнах.

Він уже підійшов до краю прірви, коли лорд Джон раптом схопив його за куртку.

— Мій любий друже, — сказав він, — я ні в якому разі не допущу цього.

— Тобто як, сер! — Голова Челленджера відкинулася назад, борода піднялася догори.

— У всьому, що стосується науки, я визнаю вашу першість, тому що ви вчений. Але це стосується моєї частини, так що будьте ласкаві слухатися мене.

— Як це «вашій частині», сер?

— У кожного з нас є своє ремесло, і моє ремесло солдатське. Наскільки я розумію, ми збираємося вторгнутися в незвідану країну, яка, можливо, по зав'язку набита ворогами. Трошки здорового глузду і витримки. Я не звик діяти стрімголов.

Доводи лорда Джона були настільки переконливі, що сперечатися з ним не було сенсу. Челленджер підвів голову і знизав плечима.

— Добре, сер, що ж ви пропонуєте?

— Хто знає, можливо, в цих кущах причаївся ціле плем'я канібалів, яким зараз саме час поспідати? — сказав лорд Джон, дивлячись через міст на скелі. — Ось потрапимо в киплячий котел, тоді пізно буде роздумувати. Тому давайте сподіватися, що нічого поганого нас не очікує, але діяти будемо про всяк випадок з обачністю. Ми з Мелоуном спустимося вниз, візьмемо всі чотири гвинтівки і повернемося назад з обома метисами. Потім один з нас під прикриттям гвинтівок перейде на той бік, і якщо все буде вдало, тоді за ним підуть і інші.

Челленджер сіл на пеньок зрубаного дерева і застогнав від нетерпіння, але ми з Саммерлі одностайно підтримали лорда Джона, вважаючи, що, коли справа доходить до практики, право керівництва повинно належати йому. Підніматися по скелі тепер було набагато легше, тому що в самому скрутному місці нам допомагав канат. Через годину ми з'явилися назад з гвинтівками та дробовиком. Метиси за розпорядженням лорда Джона перенесли нагору мішок з їстівними припасами на той випадок, якщо наша перша вилазка в невідому країну затягнеться. Патрони були у кожного з нас при собі.

— Ну-с, Челленджер, якщо ви неодмінно хочете бути першим... — сказав лорд Джон, коли всі приготування були закінчені.

— Дуже вам зобов'язаний за настільки ласкавий дозвіл! — злобно відповів професор, який не визнавав ніяких авторитетів, окрім свого власного. — Якщо ви нічого не

маєте проти, я скористаюся вашою люб'язністю і виступлю в ролі піонера.

Він перекинув топірець за спину, сів на дерево верхом і, відштовхуючись обома руками, швидко перебрався по стовбуру на ту сторону. А там став на землю і скинув угору руки.

— Нарешті! — крикнув він. — Нарешті!

Я зі страхом стежив за ним, чекаючи, яку ж долю готує йому ця зелена завіса. Але кругом було тихо, тільки якась дивний строкатий птах випурхнув у професора з-під ніг і зник серед дерев. Другим через прірву перебрався Саммерлі. Просто вражає, скільки сили в цьому кволому тілі! Він побажав неодмінно захопити з собою дві гвинтівки, так що тепер обидва професори були озброєні.

Потім настала моя черга. Я намагався не дивитися у страшну безодню, що буда піді мною. Саммерлі простягнув мені приклад гвинтівки, а секундою пізніше я вже схопив його за руку. Що стосується лорда Джона, то він просто перейшов через міст — перейшов без будь-якої підтримки! Залізні нерви у цієї людини!

І ось ми четверо — в чарівній країні, в Загубленому світі, де був лише один Мепл-Вайт! Настала хвилина найбільшого торжества. Але хто міг подумати, що ця хвилина буде для нас початком найбільшого лиха? Дозвольте ж мені розповісти в кількох словах, як трапився цей страшний удар.

Ми відійшли від краю прірви і встигли футів на п'тдесят пробратися крізь густий чагарник, як раптом позаду пролунав оглушливий гуркіт. Ми інстинктивно кинулися назад. Нашого моста більше не існувало! Заглянувши вниз, я побачив на самому дні прірви плутанину гілок і

трісок — все, що залишилося від бука. Невже край майданчика не витримав такої ваги і осипався під нею? Це була перша думка, яка прийшла нам в голову. А потім з-за виступу пірамідальної скелі повільно показалася чиясь коричнева фізіономія. Це був наш метис Гомес. Але куди поділася його стримана посмішка і непроникність сфінкса? Обличчя, що дивилося на нас, спотворювала ненависть, втамована помста запалила божевільним захопленням його очі.

— Лорде Рокстоне! — крикнув він. — Лорде Джоне Рокстоне!

— Що потрібно? — відгукнувся наш супутник. — Я тут! До нас долинув вибух реготу.

— Так, ти там, англійський собака, і тобі звідти не вибратися! Я чекав, довго чекав, коли настане мій час. Вам важко було підійматися вгору, а спускатися вниз буде ще важче. Ех, простаки! Попалися в пастку? Всі до одного попалися!

Уражені, ми не знаходили слів і мовчки дивилися на метиса. Великий зламаний сук, що лежав на траві, пояснив нам, що послужило йому важелем, коли він скидав наш міст. Його обличчя зникло в кущах, але через секунду з'явилося знову, ще більше викривлене ненавистю.

— Ми мало не вбили вас каменем у печери, — крикнув він, — але так буде краще! Повільна смерть страшніше. Побіліють ваші кісточки, і ніхто не дізнається, де вони спочивають, ніхто не прийде прикрити їх землею. Коли будеш здихати, згадай Лопеса, якого ти вбив п'ять років тому біля річки Путумайо! Я його брат, і яка б смерть ні наздогнала мене, я помру спокійно, тому що він помстився!

Метис люто погрозив нам кулаком і зник. Настала тиша. Якщо б Гомес втамував свою помсту і тим обмежився, все зійшло б йому з рук. Його погубила безрозсудна пристрасть до драматичних ефектів, властива всім людям латинської раси, а Рокстон, якого вважали «бичем божим» в трьох країнах Південної Америки, не дозволяв з собою жартувати. Метис вже спускався по протилежному схилу скелі, але йому так і не вдалося ступити на землю. Лорд Джон побіг по краю плато, щоб не втрачати його з поля зору. Гримнув постріл, ми почули пронизливий крик і через секунду — глухий стукіт тіла, що впало. Рокстон повернувся до нас; обличчя в нього було скам'яніле.

— Я сліпий простак! — з гіркотою сказав він. — Моя дурість погубила вас всіх. Не можна мені забувати, що ці люди не прощають кровних образ, що з ними завжди треба бути наготові!

— Навіщо ж ви пощадили іншого метиса? Адже без його допомоги Гомес не впорався б з деревом.

— Я б міг покінчити і з ним, та пожалів. Може, він тут ні при чому. Але мабуть, ви маєте рацію. Краще було б пристрелити і його: він, напевно, допомагав Гомесу.

Тепер, коли справжній мотив цієї зради з'ясувався, ми почали згадувати, що поведінка метиса багато в чому була підозрілою. Все стало зрозуміло; і його наполегливе прагнення дізнатися плани експедиції, і сварка у хатини, коли Замбо завадив йому підслухати нашу розмову, і повні ненависті погляди, які нам часто доводилося перехоплювати. Ми продовжували тлумачити все це, в той же час намагаючись освоїтися з новим поворотом подій, як раптом нашу увагу привернула цікава сцена, що розігралася внизу, біля підніжжя кам'яної гряди.

Людина, одягнена в біле — очевидно, метис, що залишився в живих, — в усі лопатки біг по рівнині, ніби втікаючи від смерті. За ним величезними стрибками мчав чорний, як смола, велетень — наш відданий негр Замбо.

У нас на очах він нагнав втікача, скочив йому на спину і обхопив його руками за шию. Вони покотилися по землі. За хвилину Замбо піднявся на ноги, глянув на розпростерте перед ним тіло і, радісно помахавши нам руками, побіг до скелі. Нерухома біла фігура так і залишилася лежати посеред рівнини.

Відплата наздогнала обох зрадників, але скоєне ними було непоправимо. Ми не могли повернутися на стрімчак. Колись нашим притулком був весь світ, тепер він звузився до розмірів цього плато. Те й інше існувало окремо.

Ось рівнина, яка веде до того місця, де у нас заховані човни. А там, за сизим серпанком горизонту, річка, зворотний шлях до цивілізації.

Зникла лише одна-єдина сполучна ланка. Ніякої винахідливості не вистачить на те, щоб перекинути міст через прірву між нашим теперішнім і минулим. Досить було однієї миті — і як все змінилося!

І тут я зрозумів, з якого тіста зліплені мої три товариша. Правда, вигляд у них був дуже серйозний і зосереджений, але ніщо не могло зламати незворушний спокій цих людей.

Нам не залишалося нічого іншого, як сидіти в кущах і терпляче чекати Замбо. І незабаром його добродушна чорна фізіономія визирнула з-за каменів, і він став на вершині скелі на весь свій могутній зріст.

— Що я робити зараз? — крикнув Замбо. — Ви мені казати, і я це робити.

Поставити таке питання нічого не коштувало, а відповісти на нього було важко. Ми знали лише одне: Замбо — наш єдиний надійний зв'язок із зовнішнім світом. Тільки б він не залишив нас!

— Ні ні! — крикнув Замбо. — Я вас не залишить. Я завжди тут. Індіанці хотіли йти. Замбо не може утримати індіанці. Вони кажуть, тут живе Курупурі, йти додому. Вас немає, а Замбо один не може вмовити.

Дійсно, за останній час індіанці не приховували, що їм хочеться покинути нас і повернутися додому. Замбо говорив правду: утримати їх тепер не було ніякої можливості.

— Замбо! Скажи їм, нехай почекають до завтра! Тоді я пошлю з ними лист! — крикнув я.

— Добре, сар! Індіанці чекатимуть завтра, запевнив негр. — Але що я робити зараз?

Справ для нашого вірного негра знайшлося багато, і він впорався з усім якнайкраще.

Перш за все ми веліли йому відв'язати канат, обмотаний навколо пня, і перекинути один його кінець до нас. Канат був не товще білизняної мотузки, але дуже міцний; хоча в якості моста він не годився, все ж в нашому становищі така річ була необхідна.

Потім Замбо прив'язав до свого кінця мішок з харчами, вже піднятий на стрімчак, і ми перетягнули його до себе. Цього нам повинно було вистачити принаймні на тиждень, навіть якщо не поповнювати запасів полюванням. Нарешті, Замбо приніс наверх ще два мішки, в яких були патрони і багато інших речей. Все це ми перетягнули на канаті до себе. Був уже вечір, коли наш негр востаннє спустився вниз, твердо запевнивши нас, що індіанці залишаться до ранку.

Ось чому майже всю ніч — нашу першу ніч на плато — я просидів з ліхтарем, записуючи те, що з нами сталося.

Ми розташувалися на нічліг у самого краю обриву і тут же повечеряли, запиваючи їжу «Аполлінаріс»*, дві пляшки якої знайшлися в одному з мішків з провізією. Відшукати воду — для нас питання життя і смерті, але я думаю, що на сьогодні пригод досить навіть для лорда Джона, а інші й поготів не відчують ніякого бажання вирушати на розвідку в Невідому країну. Багаття ми вирішили не розпалювати і взагалі намагаємося робити якомога менше шуму.

Завтра — вірніше, сьогодні, тому що я досидів до світанку — ми зробимо першу вилазку в цей загадковий світ. Коли мені вдасться продовжити свої записи — і чи вдасться? — я не знаю. Поки що індіанці все ще тут — мені видно їх звідси, і я впевнений, що наш Замбо скоро з'явиться за листом. Маю велику надію, що він потрапить за адресою.

P. S. Чим більше я роздумую над нашим становищем, тим більш невтішним воно мені здається. Надії на повернення у мене немає. Якби у краю плато росло високе дерево, ми могли б перекинути через прірву новий міст, але ближче п'ятдесяти футів дерев немає, а підтягти до обриву такий тягар нам не вдасться навіть вчотирьох. Канат ж занадто короткий, на ньому не спустишся. Ні, наше становище безнадійне — безнадійне!

* Марка мінеральної води, заснована у 1852 році.

Розділ X

Сталися найдивовижніші речі!

З нами відбулися і все ще відбуваються справжні дива. Мої паперові запаси складаються з п'яти пошарпаних блокнотів і гори розрізаних листків, а стілографічний олівець у мене лише один.

Але поки рука моя збереже здатність рухатися, я не перестану вести докладний запис всіх наших пригод і, пам'ятаючи, що ми одні з усього роду людського свідки цих дивовиж, поспішу описати їх, поки вони ще свіжі в моїй пам'яті і поки нас не спіткала зла доля, якій нам, мабуть, не уникнути.

Чи зможе Замбо доставити мої листи до берегів Амазонки, чи сам я привезу їх з собою в Лондон, чудесним чином вирвавшись звідси, чи потраплять вони в руки якогось сміливця, який, можливо, добереться до плато на вдосконаленому моноплані, — нічого цього я не знаю, але, як би там не було, мене не полишає тверда впевненість, що ці записи стануть класичною оповіддю про справжні пригоди і що їм судилося безсмертя.

На другий же день, після того як негідник Гомес влаштував нам пастку на плато, ми багато в чому поповнили свій життєвий досвід. Втім, перше випробування, яке випало того ранку на мою долю, не вселило мені особливих симпатій до місця, куди нас занесла доля. Я заснув тільки на світанку і, прокинувшись, побачив у себе на литці щось дивне. Під час сну права штанина у мене трохи піднялася, і тепер між нею та шкарпеткою, на нозі була велика багряно-червона виноградина. Здивований цим, я тільки доторкнувся до неї, і раптом, на превеликий

жах і відразу, виноградина лопнула у мене між пальцями, брискнувши на всі боки кров'ю. На мій крик прибігли обидва професори.

— Надзвичайно цікаво! — сказав Саммерлі, нагнувшись наді мною. — Величезний кліщ і, наскільки мені відомо, не занесений ні в один визначник.

— Ми пожинаємо перші плоди наших трудів, — повчальним тоном прогудів Челленджер. — Доведеться назвати його *Ioxodes Maloni*. Але, мій юний друже, що важить така дрібниця, як укуси кліща, порівняно з тим, що ваше ім'я буде надруковано в славних анналах зоології! На жаль, ви розчавили цей чудовий екземпляр в момент його насичення.

— Яка гидота! — вигукнув я.

В знак протесту професор Челленджер підняв свої волохаті брови і заспокійливо поплескав мене по плечу.

— Вчіться дивитися на речі з наукової точки зору, розвивайте в собі неупередженість вченого, — сказав він. — Для людини з філософським складом мислення, на зразок мене, наприклад, цей кліщ з його ланцетоподібним хоботком і шлунком, що розтягується, є таким же прекрасним витвором природи, як, скажімо, павич або північне сяйво. Мені боляче чути, що ви кажете про нього настільки несхвально. При певному старанні ми зможемо роздобути другий такий же екземпляр, в цьому я не сумніваюся.

— Я теж в цьому не сумніваюся, — похмуро промовив Саммерлі, — бо цей другий примірник щойно заліз вам за комір.

Челленджер аж підскочив на місці, заревів, наче бик та почав рвати на собі куртку і сорочку. Ми з Саммерлі так розвеселилися, що навіть не могли допомогти йому.

Нарешті нам якось вдалося оголити могутній торс Челленджера (обхват грудей п'ятдесят і чотири дюйми за міркою кравця) і зловити кліща, який заплутався в нетрях чорного волосся, що покривали його груди, і не встиг заповідати йому ніякої шкоди. Виявилось, що кругом все кущі кишать цією гидотою, і ми вирішили перенести стоянку на інше місце. Але спочатку треба було ще домовитися з нашим вірним негром, який незабаром же з'явився на вершині скелі з банками какао і пачками сухарів.

Все це було доправлено до нас, а з іншої провізії, що залишилася внизу, ми веліли йому відкласти собі запас місяці на два, решту роздати індіанцям в нагороду за службу та у вигляді плати за доставку наших листів на Амазонку.

Через кілька годин ми побачили, як вони один за одним, кожен з вузлом на голові, потягнулися по рівнині тієї самої дорогою, якою ми прийшли сюди. Замбо влаштувався в нашому маленькому наметі біля підніжжя пірамідальної скелі і залишився єдиною ланкою, яка сполучала нас із зовнішнім світом.

Тепер нам треба виробити план дій на найближчий час. Ми перенесли стоянку з повного кліщів чагарнику на невелику галявину, оточену з усіх боків деревами. Посередині галявини лежало кілька гладких великих каменів, тут же поблизу було прекрасне джерело, і ми, задоволені чистотою і комфортом, почали розробляти плани вторгнення в Незвідану країну.

У густому листі перегукувалися птахи — голосніше за всіх лунав протяжний свист якоїсь зовсім незнайомої нам пташки. Ніяких інших ознак життя ми тут не помітили.

Перше, що нам треба було зробити, це скласти докладний інвентар нашого майна, щоб твердо знати, на

скільки часу можна вважати себе забезпеченими. Виявилося, що запасів у нас цілком достатньо. Ми врахували все: і принесене з собою і переправлене по канату негром. Але що було найважливіше — беручи до уваги ті небезпеки, яких нам, ймовірно, не минути, у нас були всі чотири гвинтівки, тисяча триста патронів до них, дробовик і близько півтора ста куль середнього калібру.

Провізії нам повинно було вистачити на кілька тижнів, тютюну — хоч відбавляй. Був і певний науковий інструмент, включаючи потужний телескоп і добрий польовий бінокль. Все це ми склали на галявині, а в якості першого запобіжного заходу нарізали ножами колючих гілок і спорудили з них огорожу ярдів п'ятнадцяти в діаметрі. Попервах цей майданчик повинен був служити нам штаб-квартирою, притулком в разі якогось несподіваного нападу і складом всього майна. Наш табір отримав назву «Форт Челленджера».

Ми покінчили з облаштуванням на новому місці до полудня, але спека не дуже нас мучила. Взагалі температура і характер рослинності на плато ближче до помірного поясу. Серед дерев, що кільцем оточували галявину, були бук, дуб і навіть береза.

Величезний гінґко, який височів над усіма своїми сусідами, затінював наш форт могутніми гілками з листям, схожим на віяло. Під його покровом ми і продовжували бесіду, надавши слово лорду Джону, який прийняв на себе командування експедицією в ці рішучі для нас години.

— Поки нас не почують і не побачать якісь живі істоти — звір або людина, байдуже, — ми в безпеці, — сказав він. — Але варто тільки їм дізнатися про нашу появу на плато, і спокійному життю кінець. Поки що ми, здається, не викликаємо

ніяких підозр. Тому на перших порах треба зачайтися і вести розвідку дуже обережно. Не завадить поволі придивитися до сусідів, перш ніж починати обмін візитами.

— Але ж нам треба просуватися далі, — невпевнено сказав я.

— Милий хлопче, ви абсолютно праві. Ми будемо просуватися в межах, дозволених здоровим глуздом. Заходити надто далеко я не раджу, треба робити такі вилазки, щоб в будь-яку хвилину можна було повернутися сюди, в наш форт. І, що найважливіше, жодного пострілу, хіба лише в тому випадку, якщо від нього буде залежати ваше життя.

— Однак ви вчора вистрілили, — сказав Саммерлі.

— Ну, знаєте, вибирати мені не доводилося. Та й на-вряд чи звук віднесло далеко вглиб: вчора був сильний вітер з боку плато. До речі, як ми його назвемо? Адже це наша справа — вирішувати.

Було внесено декілька пропозицій, більш чи менш вдалих, але останнє слово залишилося за Челенджером.

— Тут довго думати нема чого, — сказав він. — Плато буде названо в честь піонера, який його відкрив: це Країна Мепл-Вайта.

Так ми і назвали плато, під цим ім'ям воно занесено на карту, складання якої доручено мені, під цим ім'ям, сподіваюся, увійде і в майбутні атласи.

Перед нами лежало невідкладне завдання — проникнути мирним шляхом в Країну Мепл-Вайта.

Ми встигли переконатися на власні очі, що в ній живуть якісь дивні істоти, а замальовки Мепл-Вайта обіцяли нам появу інших, ще більш страшних чудовиськ. Нарешті, у нас були всі підстави думати, що на плато є і

люди, про лютість яких говорив скелет, проштрикнутий бамбуком.

Не плекаючи жодних надій на порятунок, ми знали, що небезпека підстерігає нас на кожному кроці, і вирішили вжити всіх заходів обережності, які підказував лорду Джону його досвід. Але хіба ми могли довго затримуватися на порозі цього таємничого світу, якщо нас аж млоїло від бажання якомога швидше потрапити в саме його серце!

Отже, ми завалили кущами вхід в табір і, залишивши всі наші запаси за огорожею з терену, повільно і дуже обережно рушили в Невідоме уздовж русла невеликого потічка, який брав початок на галявині і повинен був служити нам дороговказом після повернення.

Не встигнувши як слід відійти від табору, ми вже одразу натрапили на перші ознаки див, що нас очікували. У густому лісі було багато дерев, зовсім незнайомих мені, але наш ботанік Саммерлі впізнав тут цикадеї і кілька видів хвойних, давно зниклих з лиця землі. Пройшовши лісом кілька сотень ярдів, ми вийшли до місця, де струмок розливався досить широкою заплавою.

По краях її ріс густий високий очерет, який професор Саммерлі відніс до розряду хвощів; тут же на вітрі розгойдували верхівками і деревовидні папороті. Лорд Джон, який ішов попереду, раптом зупинився і підняв руку.

— Дивіться! — сказав він. — Ось так слід! Тут, напевно, ходив прабатько всіх птахів!

На вузький твані були чітко видні величезні трипалі сліди. Вони вели крізь болото до лісу.

Ми зупинилися біля цих жахливих відбитків. Якщо тут дійсно пройшов птах — а яка ще тварина могла залишити

такі сліди? — то лапа у неї настільки більше, ніж у страуса, що розміри цього гіганта навіть важко собі уявити. Лорд Джон уважно озирнувся по сторонах і вклав два патрона в свою великокаліберну гвинтівку.

— Закладаюся честю мисливця, — сказав він, — що сліди зовсім свіжі. Ця істота пройшла тут якихось десять хвилин тому. Бачите: вода ще не встигла заповнити он ту ямку, де лапа глибше занурилася у твань. Господи боже! А ось і слід дитинчати.

І дійсно, паралельно великим слідах йшли такі ж, але маленькі.

— А що ви скажете на це? — переможно вигукнув професор Саммерлі, показуючи слід, схожий на відбиток п'ятипалої людської руки.

— Вельд!* — крикнув Челленджер, не пам'ятаючи себе від захвату. — Я бачив такі відбитки у вельдських шарах. Ця істота пересувається на задніх, трипалих, кінцівках, випроставшись на весь зріст, а передніми, пятипалими, допомагає собі при ходьбі. Ні, дорогий мій Рокстоне, це аж ніяк не птах!

— Звір?

— Ні, плазун-динозавр. Це він, і ніхто інший! Дев'яносто років тому такі сліди збили з пантелику одного вельми поважного вченого з Сассексу. Але хто міг мріяти... хто міг мріяти... що нам доведеться побачити...

Останні слова Челленджер договорив пошепки, а ми так і завмерли від здивування. Сліди повели нас від болота до густих заростях чагарнику. За ним, серед дерев, була

* Вельд — нижній відділ крейдяного періоду, який об'єднує шари порід, відкладених у прісноводних басейнах, річках і озерах того часу.

велика прогалина, і по цій прогалині розгулювало п'ять дивних істот — таких мені ще ніколи не доводилося бачити. Ми причаїлися за кущами і довго-довго розглядали їх.

Як я вже сказав, вони гуляли вп'ятьох — двоє дорослих і три дитинча. Розміри їх вразили нас. Навіть маленькі були зростом зі слона, а про дорослих вже й говорити не доводиться. Їх луската, як у ящірок, шкіра виблискувала на сонці аспидно-чорними переливами. Всі п'ятеро стояли на задніх лапах, спираючись на широкі товсті хвости, а передніми, п'ятипалими, притягували до себе зелені гілки і обгризати з них листя. Щоб у вас було повне уявлення про ці чудовиськ, скажу, що вони нагадували гігантських, футів у двадцять заввишки, кенгуру, покритих темною крокодилячою шкірою.

Я не знаю, скільки часу ми простояли там як зачаровані, дивлячись на це надзвичайне видовище. Сильний вітер дув в нашу сторону, кущі слугували хорошим укриттям, отже, можна було не боятися, що чудовиська нас помітять. Час від часу дитинчата приймалися незграбно гратися, підстрибуючи і з глухим стуком валитися на землю. Їх батьки, мабуть, володіли нечуваною силою, бо один з них, який не зміг дотягнутися до листя на верхівці досить високого дерева, обхопив його передніми лапами і переломив стовбур навпіл, як тоненьку гілку.

Вчинок цей свідчив одночасно про дві речі: про сильно розвинену мускулатуру і недорозвинений мозок, тому що дерево звалилося чудовиську прямо на голову, і воно вибухнуло гучними криками. Величезні розміри явно не відповідали ступені витривалості, дарованої йому від природи. Подія з деревом, очевидно, змусила його насторожитися, тому що воно повільно почувало до лісу в

супроводі своєї пари і трьох гігантських дитинчат. Деякий час ми бачили, як їх аспидно-чорні спини блищали в хащах, а голови пірнали вгору і вниз над чагарником. Потім вони зникли серед дерев.

Я подивився на своїх товаришів. Лорд Джон стояв, тримаючи палець на спусковому гачку, а очі його так і горіли мисливським азартом. Чого б він тільки не дав за те, щоб повісити одну таку голову над каміном у себе в кімнаті поруч з двома схрещеними веслами! Але його розсудливість взяла верх, бо він знав, що ми тільки в тому випадку зможемо дізнатися таємниці цієї невідомої країни, якщо її мешканці не будуть навіть підозрювати про наше існування.

Обидва професори ніби оніміли від радості. Забувши про все на світі, вони несвідомо схопилися за руки і так і завмерли на місці, так, ніби двоє маленьких дітлахів, що безмовно витріщаються на якесь диво дивне.

На губах Челленджера грала ангельська посмішка, чому щоки його здулися яблучками; жовчна гримаса зникла з лиця Саммерлі, поступившись місцем побожному захвату.

— Nunc dimittis!* — вигукнув він нарешті. — Що ж скажуть про це в Англії?

— Любий мій Саммерлі, по секрету можу вам повідомити, що саме буде сказано в Англії, — відповів Челленджер. — Там скажуть, що ви страшенний брехун і шарлатан, який не має ніякого відношення до науки. Те ж саме, що ви і вам подібні говорили про мене.

* Nunc dimittis! (лат.) — Нині відпускаєш. Євангеліє від Луки, 2.29-32. Вживається як формула звільнення від важкої місії, полегшення від пізнання виконаного обов'язку.

— А якщо ми продемонструємо фотографічні знімки?
— Підробка, Саммерлі! Груба підробка!
— А якщо ми висунемо речові докази?
— А! Ось тоді вони від нас не відкрутяться! Мелоун і його банда з Фліт-стріт ще співатимуть нам хвалу. Запам'ятайте! Двадцять восьмого серпня ми бачили в Країні Мепл-Вайта п'ять живих ігуанодонів*. Зробіть відповідний запис у своїй книжечці, мій юний друже, і повідомте про це в ваш жалюгідний газетний листок.

— І приготуйтеся до того, що редактор вас викине, — додав лорд Джон. — На тих широтах, де стоїть Лондон, все виглядає дещо по-іншому, любий мій хлопче. Хіба мало є людей, які ніколи не розповідають про свої пригоди з боязні, що їм не повірять! Хто їх засудить за це! Пройде місяць-другий, і нам самим все буде здаватися сном. Як ви їх назвали, цих чудовиськ?

— Ігуанодони, — сказав Саммерлі. — Відбитки їхніх ніг знайдені в гастінгських пісковиках**, в Кенті, в Суссексі. Вони водилися в достатку в південній Англії, поки там не бракувало зелені, якої вони харчуються. А потім умови змінилися, і звірі мало-помалу вимерли. Тут, мабуть, все залишилося як було, тому що ігуанодони продовжують існувати досі.

— Якщо ми коли-небудь виберемося звідси живими, я без такої голови додому не повернуся, — сказав лорд Джон. — Зачекайте, африканські мисливчики, ви ще у мене позеленієте

* Ігуанодон — рід рослиноїдних птахотазових динозаврів, що жили в першій половині крейдового періоду.

** Гастінгс — місто в Англії, знамените в історії великою битвою англійців з норманами при підкоренні Англії Вільгельмом Завойовником. Там залягають пісковики крейдового періоду з відбитками слідів динозаврів.

від заздрощів! Однак, друзі, не знаю, як вам, а мені весь час здається, що ось-ось натрапимо на якусь серйозну неприємність.

Те ж саме відчуття грізної таємниці було і у мене. У лісових сутінках таїлися жахи, і серце мимоволі стискалося від страху, коли ми вдивлялися в цю густу зелену гущавину. Правда, велетенські ігуанодони були абсолютно нешкідливі телепні, і вони не могли заподіяти нам особливої шкоди, але звідки було нам знати, не збереглися в цьому дивному світі інші велетні, які ховаються зараз у своїх лігвищах серед скель і кущів та тільки вичікують хвилини, щоб кинутися на нас?

Я маю дуже туманне уявлення про доісторичне життя, але, пам'ятається, мені якось потрапила до рук одна книга, де говорилося про звірів, для яких наші леви і тигри були такою ж легкою здобиччю, як миша для кішки.

Невже такі чудовиська живуть в лісових нетрях Країни Мепл-Вайта?

Того ранку — наш перший ранок в Незвіданій країні — ми переконалися, що тут небезпека підстерігає нас на кожному кроці. Пригода ця була просто огидна, і мені навіть неприємно говорити про неї. Якщо лорд Джон прав, і прогалину, де паслися ігуанодони, ми будемо згадувати, як сон, то болото з птеродактилями залишиться у нас в пам'яті страшним кошмаром. Зараз розповім, як все це було.

Ми йшли по лісу дуже повільно, почасти тому, що лорд Джон як розвідник не дозволяв нам наздоганяти себе, почасти через обох професорів, які раз у раз приходили в захват від якогось невідомого їм виду квітки або комахи.

Милі через три-чотири дерева вздовж правого берега струмка порідшали, і перед нами відкрилася ще одна прогалина. За густою обляміркою чагарнику громади-

лися кам'яні брили — вони зустрічалися на плато всюди. Ми повільно рушили туди через кущі, які доходили нам до пояса, і раптом почули десь зовсім близько звуки — не то курликання, не то сичання, — воно зливалися в невідчужливий гул, від якого тремтіло повітря.

Лорд Джон подав нам знак зупинитися і, пригинаючись на бігу, кинувся до каменів. Він подивився поверх них, здригнувся і, мабуть, забувши про наше існування, довго стояв, поглинений видовищем, що перед ним відкривалося. Нарешті, він поманив нас до себе, показуючи знаками, що необхідно дотримуватися обережності. Я зрозумів з його вигляду, що за кам'яними брилами ховається якесь диво, а можливо, і серйозна небезпека.

Ми підповзли до лорда Джона і заглянули вниз. Перед нами з'яяла глибока улоговина, ймовірно, одна з тих невеликих кратерів, яких багато на плато. На дні цієї улоговини, ярдів за сто від того місця, де ми лежали, за кромкою очерету, поблискували повиті зеленню стоячі калюжі. Місце було похмуре саме по собі, але, дивлячись на його мешканців, мені мимоволі згадалися сцени з сьомого кола Дантового «Пекла»*. Тут гніздилися птеродактилі — сотні і сотні птеродактилів!

Улоговина так і кишіла ними — дитинчата повзали біля води, а їх огидні матусі висиджували на міліні яйця у твердій жовтуватій пливці. Від усієї цієї маси ящерів, що копошилися, били крилами, стрясали повітря криками і поширювали навколо себе неймовірно бридкий сморід,

* «Пекло» (Божественна комедія) — твір Данте Аліґ'єрі, де він будує сувору систему загробного світу з точки зору католицького християнства, уявляючи його у вигляді дев'яти кіл, що оточують вмороженого в лід Люцифера.

у нас підступила до горла нудота. А вище, кожен на своєму камені, сиділи величезні сірі самці, схожі на висохлі опудала, сиділи зовсім нерухомо, як мертві, і тільки поводили очима, що були налити кров'ю та зрідка клацали дзьобами за бабками, що пролітали.

Їх гігантські перетинчасті крила, зігнуті в передпліччях, були притиснуті до боків, і від цього у вигляді їх мені ввижалося щось людське — вони нагадували бабусь, що кутаються в мерзенні, кольору павутини, шалі, з яких виринали тільки хижі пташині голови. Беручи до уваги і великих, і маленьких, в улоговині було не менше тисячі цих мерзенних тварюк.

Обидва наших професора так зраділи можливості вивчати зблизька життя доісторичного світу, що охоче просиділи б тут весь день. Вони показували нам дохлу рибу і птахів, що валялися серед каменів і, очевидно, служили їжею птеродактилям, і вітали один одного з тим, що внесуть нарешті ясність у питання, чому кістки цих ящерів, що літали, в такій кількості зустрічаються в ряді місць, наприклад, в кембриджських пісковиках. Тепер вже не підлягає сумніву, говорили вони, що птеродактилі, подібно пінгвінам, жили зграями.

Зрештою, бажаючи довести колезі яккусь свою тезу, Челленджер висунув голову з-за каменів і мало не накликав загибель на всіх нас. Найближчий до нас самець раптом пронизливо зашипів, змахнув перетинчастими двадцятифутовими крилами і піднявся в повітря. Самиці з дитинчатами збилися в купу ближче до води, а часові один за іншим злетіли в небо.

Дивовижне видовище представляли собою ці огидні тварюки, які сотнями парили над нами, швидко, немов

ластівки, розрізаючи повітря крилами. Втім, ми незабаром зрозуміли, що милування цим видовищем до добра не приведе. Спочатку птеродактилі кружляли високо в небі, мабуть, перевіряючи, наскільки велика небезпека. Потім, поступово стискаючи коло, стали опускатися все нижче і нижче, нарешті, сухий шелест їх аспидно-чорних крил досяг такої сили, що мені мимоволі згадався Хендонській аеродром в дні змагань.

— Бережіться! — крикнув лорд Джон, хапаючи гвинтівку за дуло. — Біжіть прямо до лісу, тримайтеся разом!

Але коло над нами вже зімкнулося. Птеродактилі майже зачіпали нас крилами по обличчю. Ми били їх прикладами, але удари припадали в щось м'яке і не завдавали їм ніякої шкоди. І раптом з цього аспидно-чорного блискучого кола висунулася довга шия: лютий дзьоб цілився прямо в нас. За ним ще і ще один. Саммерлі скрикнув і закрив руками закривавлене обличчя. Я відчув сильний поштовх в потилицю і мало не втратив свідомість від болю. Челленджер впав, я нагнувся допомогти йому і повалився на нього, збитий ще одним ударом ззаду. В ту ж хвилину лорд Джон вистрілив. Я підняв голову і побачив, що один з птеродактилів б'ється на землі з перебитим крилом, бризкає слиною з розкритою дзьоба і люто обертає виряченими, налитими кров'ю очима — сущий диявол з картини середньовічного художника! Його побратими, перелякані звуком пострілу, злетіли догори і стали кружляти у нас над головою.

— Тепер рятуйтеся! — крикнув лорд Джон.

Ми побігли напролом крізь чагарник, але у самого узлісся гарпії знову наздогнали нас. Саммерлі був збитий з ніг, ми підняли його і кинулися під дерева.

У лісі небезпека минула, тому що птеродактилі з їхніми величезними крилами ніде було розвернутися поміж гілок.

Ми поверталися до табору в досить жалюгідному стані, а вони ще довго проводжали нас, кружляючи колами в блакитному небі на такій висоті, що знизу їх можна було б сприйняти як звичайнісіньких голубів. І лише тоді, коли нас приховали лісові хащі, птеродактилі припинили погоню.

— Надзвичайно цікава і повчальна пригода, — сказав Челленджер, обмиваючи в струмку розпухле коліно. — Тепер, Саммерлі, ми з вами прекрасно знаємо, як поводяться розлючені птеродактилі. Саммерлі в цей час витирив кров, що лилася з садна на лобі, а я перев'язував досить глибоку рану на шиї. Лорд Джон відбувся легше нас — чудовисько тільки подряпало йому плече і розірвало сорочку.

— Слід зазначити, — продовжував Челленджер, — що наш юний друг отримав колоту рану, а вирвати такий жмут з сорочки лорда Джона можна було тільки зубами. Мене ж били крилами по голові. Таким чином, ми познайомилися з різноманітними способами нападу птеродактилів.

— Ще трохи, і нам прийшов би кінець, — серйозним тоном промовив лорд Джон. — Більш мерзенну смерть важко собі уявити — пасти жертвою цих мерзенних тварюк! Мені дуже не хотілося стріляти, але вибору не було.

— Ми б не сиділи зараз у струмочка, якщо б не ваш постріл, — переконано промовив я.

— Будемо сподіватися, що моя стрілянина справі не зашкодить, — сказав лорд Джон. — В тутешніх лісах, напевно, часто лунають звуки не менше гучні: то відламана гілка, то впаде ціле дерево. Однак на сьогодні сильних

відчуттів досить. Ходімо краще до табору, пошукаємо в нашій аптечці карболки. Хто цих гадин знає — можливо, їхні укуси отруйні.

Але відтоді, як стоїть світ, навряд чи на долю на людини випадало стільки пригод за один день. На нас чатувала нова несподіванка. Ми вийшли по берегу струмка на галявину і, побачивши колючу огорожу, яка оточувала наш форт, вирішили, що цього разу випробування наші скінчилися. Однак відпочивати нам не довелося. Вхід в Форт Челленджера був завалений як і раніше, огорожа була ціла, а все ж ми відразу зрозуміли, що під час нашої відсутності тут хтось побував.

Непроханий гість не залишив на землі ніяких слідів, і тільки нависла над табором величезна гілка дерева гінгко видавала його з головою.

Що ж стосується його сили і зухвалості, то про це ясно говорив стан нашого складу. Всі речі були розкидані по галявині, одна бляшанка з м'ясом роздавлена — очевидно, у такий спосіб він намагався витягти її вміст. Від ящика з патронами залишилися одні тріски, а біля нього валялася зім'ята в коржик гільза. Невиразний страх знову стиснув нам серце, і ми почали злякано вдивлятися в густі тіні під деревами, чекаючи, що звідти ось-ось з'явиться щось жахливе.

Яке ж полегшення ми відчули, коли в цю хвилину пролунав голос Замбо і, підійшовши до краю плато, ми побачили на вершині кручі його фізіономію, що посміхалася!

— Все добре, маста Челленджер! Все добре! — крикнув він. — Замбо тут. Не бійся! Коли покличеш Замбо, він завжди буде тут.

Дивлячись на чесного негра і на неосяжну рівнину, що простягалася мало не до приток Амазонки, ми згадали,

що це все ж двадцяте століття, що ми живемо на Землі, а не на який-небудь повної первісного хаосу планеті, куди нас перенесло чарівною силою. Але як важко було уявити собі, що від фіолетової лінії горизонту рукою подати до великої ріки, по якій ходять великі пароплави, що люди там пеерймаються про свої маленькі життєві справи, в той час як ми, закинуті в первісний світ, до первісних істот, можемо тільки дивитися в ту сторону й тужити про своє звичне середовище!

У мене залишився ще один спогад, пов'язаний з цим незвичайним днем, і на ньому я закінчу свій лист. Отримані поранення явно подіяли на нерви обох професорів, і вони затіяли гарячу суперечку про те, до якого роду доісторичних ящерів належать наші вороги — до птеродактилів або до діморфодонів. Справа дійшла до обміну образливими словами. Щоб не чути їх перепалки, я відійшов в сторону і, сівши на стовбур дерева, що впало, машинально закурив трубку. Через кілька хвилин переді мною виросла постать лорда Джона.

— Слухайте, Мелоун, — сказав він, — ви добре запам'ятали те місце, де гніздяться ці тварюки?

— Звичайно, запам'ятав.

— Щось на кшталт вулканічного кратера, правда?

— Абсолютно вірно, — сказав я.

— А який там ґрунт, ви звернули увагу?

— Одні скелі, каміння.

— Ні, біля самої води, де росте очерет?

— Щось синювате, ніби глина.

— Саме так... Вулканічний кратер і синя глина.

— А чому це вас цікавить? — запитав я.

— Та ні, це я так, — відповів лорд Джон і неквапливо

попрямував туди, де все ще лунали голоси наших вчених сперечальників — напружений, різкий тенор Саммерлі і гучний бас Челленджера.

Я, ймовірно, забув би слова лорда Джона, але в ту ніч мені довелося почути їх від нього ще раз: «Синя глина... синя глина в вулканічному кратері...» Це було останнє, що долинуло до мене крізь дрімоту, після чого, намучилися за день, я занурився в міцний сон.

Розділ XI

Я стаю героєм дня

Побоювання лорда Джона Рокстона виправдалися: укуси чудовиськ, що напали на нас, були отруйними. На наступний ранок після нашої першої пригоди на плато у мене і у Саммерлі почалися сильні болі і озноб, а у Челленджера так розпухло коліно, що він ледве міг ступити на хвору ногу. Тому ми провели весь день у таборі, намагаючись по мірі сил допомагати лорду Джону, який займався зміцненням терену — нашого єдиною захисту від ворогів. Пам'ятаю як зараз, мене з самого ранку переслідувало тоді дивне відчуття: мені все здавалося, що за нами уважно стежать, але хто і звідки, цього я не міг сказати.

Я не стерпів і поділився своїми побоюваннями з Челленджером, який не забарився приписати їх розумовому розладу, нібито викликаного моїм гарячковим станом. Як би там не було, але я раз у раз продовжував озиратися по сторонах, готуючись побачити щось і нічого не бачачи, крім темної купи гілок, з яких була складена наша колюча огорожа, та похмурих склепінь зелені, що вінчали стовбури величезних дерев.

І все ж впевненість, що якийсь недоброзичливий спостерігач ховається в двох кроках від нас, не тільки не покидала мене, але ставала все сильніше і сильніше. Я згадав забобонний страх індіанців перед грізним Курупурі, що губиться в лісовій глушині, і вже був готовий повірити, що це злий дух позбавляє спокою тих сміливців, які вторгаються в найпотаємніші області його священної оселі.

У цю ніч — нашу третю ніч в Країні Мепл-Вайта — одна подія справила на нас дуже важке враження і змусило зайвий раз подякувати лорду Джону, що не пошкодував зусиль, щоб зміцнити Форт Челленджера. Ми спали біля багаття, як раптом нас розбудив, вірніше, буквально підняв на ноги, шалений рев і виск. Я не знаю, з чим можна порівняти ці крики, що лунали десь зовсім поруч з нашим табором, — мені не доводилося чути нічого страшнішого.

Вони роздирали повітря, немов паровозний свисток, не володіючи ні чистотою, ні чіткістю цього звуку. Ми затиснули вуха, намагаючись не чути густого вібруючого гуркоту, повних безмежного жаху і страждань. Нерви не витримували такого напруження. Я весь вкрився холодним потом, серце завмерло у мене в грудях. Здавалося, всі жалі життя, все його незліченні страждання — все, в чому можна звинуватити небеса, злилося воедино в цьому страшному, болісному крику. І, як би акомпануючи дзвінким крикам, ніби відтіняючи їх, тут же рокотав чийсь уривчастий, низький сміх, чиєсь радісне гортанне гарчання.

Цей кошмарний дует тривав хвилини три-чотири; він переполошив всіх птахів, що спали на деревах, і так само раптово стих. Ми довго мовчали, вражені почутим. Потім лорд Джон підкинув хмизу в багаття.

Червоні відблиски вогню освітили напружені обличчя моїх товаришів і заграли в листі у нас над головою.

— Що це було? — пошепки запитав я.

— Вранці дізнаємося, — сказав лорд Джон. — Це десь зовсім близько, не далі тієї прогалини.

— Ми удостоїлися честі підслухати доісторичну трагедію, що розігралася в очеретах лагуни юрського періоду, коли великий ящір покінчив свого слабшого побратима! — проголосив Челленджер з незвичайною навіть для нього урочистістю. — Так, людина багато виграла, з'явившись на Землі трохи пізніше.

На зорі світобудови їй довелося б зустрітися з такими чудовиськами, які не злякались би ані його мужності, ані його винахідливості. Хіба допомогли б йому стріли, праща та спис при зіткненні з тими силами, які розгулялися сьогодні вночі?

Навіть сучасна гвинтівка не дасть вам переваги при зустрічі з таким сильним чудовиськом.

— Проте я ставлю на мого милого друга, — сказав лорд Джон, погладжуючи дуло свого «Експресу». — Але не спереचाюся, у цього страховиська були чималі шанси на перемогу.

Саммерлі підняв руку.

— Тс-с! — прошепотів він. — Мені щось почулося.

Мертву тишу порушив глухий, мірний тупіт. Якась тварина пробиралася в хащах, обережно ступаючи важкими лапами. Вона повільно обійшло наш Форт і зупинилася біля входу. Ми чули його дихання зі свистом. Тільки легка огорожа відділяла нас від цього нічного чудовиська. Ми схопилися за гвинтівки, а лорд Джон, витягнувши куш з терену зробив в ньому щось на зразок амбразури.

— Боже мій! — шепнув він. — Я, здається, бачу його!

Я заглянув в амбразуру поверх плеча лорда Джона. Так! У густому затінку під деревом виднілася тінь, ще більш густа. Дика міць і лють відчувалися в цьому первісному звірі, що припав до землі. Зростом він був не вище коня, але його важкі контури говорили про надзвичайну силу.

Тільки у надпотужного організму могло бути таке дихання — наповнене, рівне, як у парового котла. Чудовисько ворухнулося, і я побачив його страшні очі, що блиснули зеленим вогнем. І тут же почувся шурхіт — воно повільно рушило вперед.

— Зараз стрибне! — сказав я і звів курок.

— Не стріляйте! — шепнув лорд Джон. — Хіба можна стріляти в таку тиху ніч? Звук віднесе на кілька миль. Прибережіть це наостанок.

— Якщо воно перетне огорожу, ми пропали, — сказав Саммерлі з нервовим смішком.

— Ми йому не дамо цього зробити! — крикнув лорд Джон. — Але стріляйте тільки в самому крайньому випадку. Можливо, я і так з ним впораюся. Треба спробувати.

Важко уявити собі більш сміливий вчинок, ніж той, який скоїв лорд Джон. Він нахилився над багаттям, вихопив з вогню палаючу гілку і в одну мить прослизнув крізь вузький отвір, пророблений в огорожі. Чудовисько з грізним гарчанням рушило вперед.

Не вагаючись ані хвилини, лорд Джон швидко і легко підбіг до нього і тицьнув палаючою гілкою в самісіньку його морду. Переді мною всього лише на секунду промайнула огидна маска гігантської жаби - бородавчаста, немов міль проказою шкіра і величезна паща, вся в свіжій крові. І тут же слідом в кущах почувся тріск, і наш страшний гість зник в лісовій гушавині.

— Я так і думав, що він злякається вогню, — зі сміхом сказав лорд Джон, повернувшись за огорожу і жбурнувши гілку в багаття.

— Ви ризикували життям! — хором вигукнули ми.

— А що мені залишалося робити? Якщо б це чудовисько опинилося серед нас, ми б поклали одне одного в перестрілці. Стріляти через огорожу теж не мало сенсу: тоді воно напевно перемахнуло би сюди, а така стрілянина видала б нас з головою, і більше нічого. Загалом, по-моєму, ми легко відбулися. Але що це за звір?

Наші вчені мужі нерішуче переглянулися.

— Я не беруся скільки-небудь точно визначити цю істоту, — сказав Саммерлі, розпалюючи люльку біля багаття.

— Така обережність властива людям з істинно науковим складом мислення. — Челленджер зійшов навіть до компліментів. — Я теж обмежуся лише загальним твердженням, що сьогодні вночі ми зіткнулися з одним з видів хижого динозавра. Про можливість їх існування на плато ви вже від мене чули.

— Адже про багатьох доісторичних видів до нас не дійшло жодної інформації, — сказав Саммерлі. — З нашого боку було б необачно думати, що ми зможемо назвати кожную жива істота, яке нам тут зустрінеться.

— Ви абсолютно праві. Наші можливості обмежуються самою приблизною класифікацією. Почекаємо до завтра, там буде видніше, а поки що давайте краще повернемося до перерваного сну.

— Але за умови, що один з нас залишиться вартувати, — рішуче сказав лорд Джон. — У такій країні краще не жартувати, друзі. Надалі пропоную встановити нічні чергування, по дві години на зміну.

— Тоді першим вартовим буду я, мені як раз хочеться докурити трубку, — сказав професор Саммерлі.

Відтоді ми ніколи не лягали спати без охорони.

Вранці причина шалених криків, що розбудили нас, з'ясувалася. Прогалина, де ми бачили ігуанодонов, стала ареною справжнього побоїща.

Дивлячись на ці калюжі крові і величезні шматки м'яса, розкидані по зеленій траві, можна було припустити, що тут полягло чимало звірів, але при найближчому розгляді всі ці останки виявилися частиною туші одного ігуанодона, буквально розтерзаного на клаптики іншим звіром, якщо не більшим за розмірами, то більш лютим за вдачею.

Обидва професори занурилися в науковий спір, ретельно оглядаючи кожен шматок, який носив на собі відмітини безжальних іклів і величезних кігтів.

— Робити зараз якісь висновки передчасно, — сказав професор Челленджер, дивлячись на шматок білуватого м'яса, що лежав у нього на колінах. — Судячи з деяких даних, нападником був тигр з шаблевидними іклами*. Скелети таких тигрів знаходять серед конгломератів в печерах, але звір, якого ми бачили на власні очі, набагато більший і схожий скоріше на плазуна. Я особисто схильний думати, що це був аллозавр.

— Або мегалозавр, — сказав Саммерлі.

— Можливо. Словом, будь-який з великих хижих динозаврів**. Серед них трапляються найстрашніші

* Шаблезубий тигр - вимерла тварина сімейства котових, що відрізнялася надзвичайно розвиненими іклами верхньої щелепи, подовженими на зразок кинджалів, пристосованих для полювання на товстошкірих тварин.

** Хижі динозаври - один із видів динозаврів, який об'єднує величез-

чудовиська, які коли-небудь оскверняли наш земну кулю або служили прикрасою музеїв. — Челленджер зареготав над власною гостротою. Володіючи досить примітивним почуттям гумору, він радів кожному своєму жарту, навіть самому грубому.

— Чим менше ми будемо шуміти, тим краще! — різко осадив його лорд Джон. — Хто знає, хто тут бродить поблизу? Якщо цей молодик надумає повернутися сюди снідати і заскочить нас, тоді буде не до сміху. До речі, що це за пляма?

На лускатої тьмяно-чорній шкірі игуанодона трохи вище плеча ясно виступала темна наліпка, схожа за кольором на асфальтову. Ніхто з нас не міг визначити цю пляму, хоча Саммерлі згадав, що два дні тому він бачив точно таке ж на одному з молодих ігуанодонов. Челленджер сидів надутий і зберігав багатозначне мовчання, висловлюючи всім своїм видом: я знаю, та не скажу! Лорду Джону не залишалося нічого іншого, як звернутися з тим же питанням безпосередньо до нього.

— Якщо ваша милість дозволить мені відкрити рот, я буду щасливий висловити свою думку, — іронічним тоном почав Челленджер. — Мені вперше в житті доводиться вислуховувати такі нотації. Я не підозрював, що без вашого дозволу не можна навіть посміятися безневинному жарту.

І тільки після того, як лорд Джон приніс свої вибачення нашому образливому професору, той зволив змінити гнів на милість.

Коли ж обурення його остаточно вляглося, він вліз на стовбур дерева, що впало, і звернувся до нас з довгою і, як

них хижаків, що ходили на задніх ногах.

завжди, надзвичайно урочистою промовою, ніби перед ним була не наша маленька група з трьох осіб, а тисячна аудиторія, яка чекає від професора дорогоцінних відомостей.

— Що стосується вищезгаданої плями, — почав Челленджер, — то я схильний приєднатися до думки мого друга і колеги професора Саммерлі, який стверджує, що це асфальт. Країна Мепл-Вайта явно вулканічного походження, а асфальт, як відомо, належить до глибинних утворень і, безсумнівно, є тут в рідкому стані, отже, він міг опинитися на шкірі ігуанодонов. Втім, зараз перед нами стоїть інше питання, набагато більш важливе: яким чином тут можуть існувати м'ясоїдні хижаки, один з яких відвідав цю прогалину і залишив на ній такі страшні сліди?

Ми знаємо, що за своїми розмірами плато не більш середнього графства у нас в Англії. На цьому замкнутому з усіх боків просторі протягом багатьох століть живуть деякі види, давно зниклі з лиця землі. Здавалося б — для мене це не підлягає сумніву, — що м'ясоїдні тварини, безперешкодно розмножуючись, повинні були б давно знищити надані їм природою запаси їжі і в силу цього або померти з голоду, або перейти з м'яса на який-небудь інший корм. Як бачимо, ні того, ні іншого не сталося. Отже, залишається припустити, що обмеження числа цих лютих хижаків, без чого немає рівноваги в природі, досягається тут якимось іншими способами. Що це за способи і як вони застосовуються — ось одна з багатьох цікавих проблем, які чекають свого вирішення. Я дозволю собі висловити надію, що нам ще випаде нагода спостерігати м'ясоїдних динозаврів з коротшої дистанції.

— А я дозволю собі висловити надію, щоб такого випадку нам більше не випало, — сказав я.

У відповідь на це професор підняв брови, немов шкільний учитель, почувши недоречне зауваження пустотливого учня.

— Можливо, професору Саммерлі завгодно висловити свої міркування з цього питання? — запропонував він.

І обидва вони здійнялися до гірських височинь науки, в розрідженій атмосфері яких тільки і можна було обговорювати такі проблеми, як зв'язок між боротьбою за існування і зниженням народжуваності при неухильному зменшенні кормів.

Того ранку ми вирушили на схід від струмка, щоб не виходити знову до болота з птеродактилями, і нанесли невелику частину плато на карту. У цій стороні підлісок був такий густий, що нам доводилося буквально продиратися крізь нього.

Досі я розповідав тільки про жахи Країни Мепл-Вайта, але це несправедливо по відношенню до неї, бо увесь ранок ми бродили серед чудових квітів, головним чином двох відтінків — білого і жовтого. За словами Челленджера і Саммерлі, первісна гамма цими двома фарбами і обмежується. У багатьох місцях земля була вся покрита квітами, і наші ноги по щиколотку йшли по чудовий м'якому килимі, що розповсюджував навколо такі сильні і солодкі пахощі, що від цього паморочилося в голові. Всюди дзижчали бджоли, зовсім такі ж, як у нас в Англії.

Гілки дерев низько згиналися під вагою плодів, почасті відомих нам, почасти зовсім незнайомих. Ми вибирали подзьобані птахами і, не боячись отруїтися, вносили приємну різноманітність в своє меню.

У цій частині джунглів всюди бігли стежки, прокладені дикими звірами, а болотисті низини були поцятковані

безліччю слідів; серед них траплялися і сліди ігуанодонів. На одній з лісових прогалин паслося невелике стадо цих велетнів, і лорд Джон розглянув в бінокль, що у них теж є асфальтові плями на тілі, хоча не в тих місцях, що у розтерзаного ігуанодона. Як пояснити це дивне явище, ніхто з нас не знав.

По дорозі нам раз у раз траплялися дрібні тварини — дикобрази, лускатий мурахоїд, рябий кабан з довгими, закрученими догори іклами. Якось раз в просвіті між деревами ми побачили вдалині зелений схил пагорба, за яким швидко вибігав якийсь великий звір мишастій масті. Він промайнув так стрімко, що ми не встигли розгледіти його. Але якщо це був олень, як стверджував лорд Джон, то розмірами він не поступався тим гігантським лосям, скелети яких досі ще знаходять в болотах моїй рідної Ірландії.

Після загадкового відвідування ми стали з побоюванням повертатися до себе в табір. Однак більше нічого такого не сталося. Того вечора у нас зав'язалася гаряча суперечка про плани на майбутнє. Викладу його детально, бо він вплинув на наш подальший образ дій і допоміг нам в кілька днів ознайомитися з Країною Мепл-Вайта набагато краще, ніж це можна було зробити за довгі тижні.

Дебати відкрив Саммерлі. Він ще з ранку був чимось незадоволений, і коли лорд Джон заговорив про плани на завтрашній день, професор не витримав і скипів.

— І сьогодні, і завтра, і післязавтра нам треба шукати вихід з цієї мишоловки, — сказав він. — Ви все ламаєте собі голову, як би пробратися всередину країни, а по-моєму, думати треба тільки про те, як би вибратися звідси.

— Я просто дивуюся, сер, що людина науки може впасти

настільки низько! — загудів Челленджер, погладжуючи свою пишну бороду. — Ви потрапили до країни, повної таких спокус для допитливого натураліста, рівних яким немає і не було з тих пір, як стоїть світ! І ви пропонуєте залишити цей заповідник, пропонуєте нам обмежитися лише самим поверхневим знайомством з ним і з його мешканцями! Я дивуюся вам, професоре Саммерлі!

— Не забувайте, будь ласка, — сердито заговорив той, — що в Лондоні мене чекає велика група студентів, які залишені на піклування мого вельми безглуздового асистента. У мене дещо інше становище, ніж у вас, професоре Челленджер, бо, наскільки мені відомо, вам ніхто і ніколи не доручав такої відповідальної роботи, як навчання молоді.

— Абсолютно вірно, — погодився Челленджер. — Навіщо завантажувати дрібницями розум, здатний на творчі шукання вищого порядку? По-моєму, це блюзнірство! Ось чому я завжди рішуче відмовляюся від подібних пропозицій.

— Від яких же це? — з уїдливою усмішкою поцікавився Саммерлі.

Але тут лорд Джон поспішив перевести розмову на іншу тему.

— Повинен вам сказати, — почав він, — що я вважаю просто ганьбою повертатися в Лондон, не ознайомившись як слід з цією країною.

— А у мене не вистачить духу переступити поріг редакції і здатися на очі нашому старому МакАрду, — вставив я. (Ви не будете сердитися, сер?) — Він мені не пробачить, якщо я знехтую таким матеріалом. Але, по-моєму, ці суперечки зайві: адже ми при всьому бажанні не можемо спуститися вниз.

— Примітивний здоровий глузд в якійсь мірі відшкодовує нашому юному другові недолік розумового розвитку, — сказав Челленджер. — Нам, зрозуміло, немає ніякого діла до його мерзенних професійних інтересів, але що правда, то правда: ми не можемо спуститися вниз, отже, навіщо даремно витрачати сили на безглузді суперечки,

— А по-моєму, все, що ви задумали, буде теж безглуздою тратою сил, — пробурчав Саммерлі, не виймаючи люльки з рота. — Дозвольте вам нагадати, що ми приїхали сюди з абсолютно певною метою, поставленою перед нами науковим зібранням Лондонського зоологічного інституту. Мета ця — перевірити твердження професора Челленджера. Повинен сказати, що ми вже цілком можемо підтвердити їх правильність. Отже, місія наша виконана. Що ж стосується детального вивчення плато і його мешканців, то ця величезна задача буде під силу тільки великий, спеціально спорядженої експедиції. Якщо ми візьмемося за це самі, тоді хто ж доставить до Англії здобуті нами відомості, які послужать цінним внеском в науку? Професор Челленджер винайшов спосіб піднятися на це неприступне на вигляд плато. Давайте ж попросимо його ще раз пустити в хід притаманну йому винахідливість і повернути нас в той світ, звідки ми прийшли.

Доводи Саммерлі здалися мені надзвичайно розумними. Челленджер, і той задумався, зрозумівши, що йому не вдасться осоромити своїх ворогів, якщо підтвердження його правоти не дійде до тих, хто сумнівався в ній.

— Проблема спуску з плато на перший погляд здається нерозв'язною, — сказав він, — але я не сумніваюся, що людський інтелект знайде вихід. Шановний колега, мабуть, має рацію: нам не слід затягувати своє перебування

в Країні Мепл-Вайта, пора подумати про те, як повернутися додому. Однак я навідріз відмовляюся покинути плато до тих пір, поки ми не обстежимо його і не складемо хоч якусь карту.

Професор Саммерлі нетерпляче пирхнув.

— У нас пішло вже цілих два дні на розвідку, — сказав він, — і це майже нічого не дало. Ми, як і раніше, не маємо жодного уявлення про топографію плато. З'ясувалося тільки одне: Країна Мепл-Вайта вкрита густими лісами. Але ж на більш докладне обстеження будуть потрібні місяці! Інша справа, якщо б тут була якась піднесеність. Однак плато має ухил до центру, виходить, скільки б ми не забиралися вглиб, його загальний вигляд все одно перед нами не відкриється.

І тут на мене найшло натхнення. Я випадково зупинився поглядом на величезному вузлуватому дереві гінгко, що простягало над нами свої могутні гілки. Судячи з його потужного стовбура, воно повинно бути вище інших дерев. Якщо плато дійсно піднімається по краях, то чому б цьому гіганту не стати нам спостережної вежею для огляду всієї Країни Мепл-Вайта? Я ще в хлоп'ячі роки славився своїм мистецтвом лазити по деревах. Мої супутники краще мене деруться по скелях, але тут їм мене не наздогнати. Тільки б поставити ногу на нижню гілку, а все інше дрібниці — доберуся і до вершини!

Моя ідея була прийнята захоплено.

— Наш юний друг здатний проробляти акробатичні трюки, немислимі для людей з більш масивною і в той же час більш представницькою фігурою, — сказав Челленджер, і його щоки надулися двома рум'яними яблучками. — Я вітаю таке рішення.

— Юначе, та ви просто геніальні! — вигукнув лорд Джон, хлопнувши мене по спині. — Не розумію, як це нам раніше не спало на думку! До заходу сонця залишилася якась година, але ви ще встигнете накидати план місцевості, хоча б самий приблизний. Лізьте туди прямо з блокнотом. Зараз ми підставимо під дерево три ящика, один на інший, і я вже якось підсаджу вас.

Лорд Джон піднявся на ящики і став обережно допомагати мені, але тут в справу втрутився Челленджер. Він підбіг до нас і буквально підкинув мене догори одним рухом своєї потужної долоні. Я вхопився за товстий сук і, перебираючи ногами по стовбуру, спочатку підтягнувся, а потім став на сук колінами. Три нижні гілки послужили мені справжніми сходинками, інші, більш тонші, теж полегшили підйом, і я так швидко піднявся по ним догори, що незабаром земля зовсім зникла у мене з очей.

Час від часу траплялися затримки, один раз довелося навіть підніматися по ліані футів в десять завдовжки, але, в цілому, все йшло добре, і мені вже здавалося, що густий бас Челленджера скоро зовсім перестане сюди доноситися. Але дерево було гігантської висоти; я вдивлявся в зелене листя у себе над головою і не помічав, щоб вона починала хоч скільки-небудь рідшати.

Незабаром на моєму шляху зустрілася гілка, на якій сидів щільний зелений клубок — ймовірно, якась паразитична рослина. Я витягнув шию, намагаючись зазирнути за нього, і, вражений тим, що несподівано постало перед моїми очима, мало не впав з дерева.

На мене дивилося чиєсь обличчя — якісь два фути відокремлювали нас одине від одного. Істота, якій воно належало, ховалося за зеленим клубком і висунувся з-за нього

голову одночасно зі мною. Обличчя було людське, у всякому разі, більш людське, ніж у будь-якої мавпи. Довге, білясте, все в прищах, сплюснутий ніс, масивна нижня щелепа, на підборідді і вилицях жорстка щетина, зовсім як бакенбарди. Чудовисько розкрило пащу і загарчало, ніби вивергаючи прокляття на мою адресу, і я побачив гострі, загнуті донизу собачі ікла. Люті очі під навислими бровами метнули на мене погляд, сповнений ненависті і загрози, і миттєво змертвіли від безмежного страху. Потвора каменем кинулося вниз. Пролунав гучний тріск ламких гілок, руде, волохате, як у свині, тіло на секунду промайнуло у мене перед очима і зникло у вирі листя.

— В чому справа? — почувся знизу голос лорда Рокстона. — Що трапилося?

— Ви бачили? — крикнув я, весь тремтячи від хвилювання і міцно тримаючись обома руками за сук.

— Чи чули якийсь шум, подумали, що ви оступилися. Так в чому ж справа?

Раптова поява цієї дивної людиномавпи так схвилювала мене, що я вже хотів спуститися з дерева і розповісти моїм супутникам про те, що трапилося. Але до вершини залишалося зовсім небагато, і мені було соромно повертатися вниз, не виконавши взятого на себе завдання.

Тому я зробив довгу зупинку, віддихався і поліз далі. Раз якось нога моя ступила на підгнилий сук, і я втримався тільки на руках, але, в загальному, підйом був неважкий. Мало-помалу листя стало рідшати, в обличчя мені війнуло вітром, а це означало, що гінгко вже піднялося над сусідніми деревами.

Але я ліз все вище і вище, твердо вирішивши не дивитися по сторонах до тих пір, поки не доберуся до самої

вершини. Нарешті гілки стали гнутися під моєю вагою. Тоді я вибрав надійний розвилок, сів в ньому зручніше і глянув вниз на дивну панораму цієї таємничої країни, до якої нас занесла доля.

Сонце вже спустилося до самої лінії горизонту, але вечір був такий ясний і тихий, що плато, яке розкинувся під мною, виднілося від краю до краю. Воно являло собою овал довжиною миль в тридцять, шириною в двадцять і мало форму неглибокої лійки, так як поверхня його йшла під ухил до центру, де було досить велике озеро, миль десяти в окружності.

По берегах цього прекрасного озера ріс густий очерет, крізь зелену воду подекуди проступали жовті піщані мілини, які відливали золотом в м'яких променях сонця. На мілинах виднілося безліч якихось чорних предметів. Для алігаторів вони були занадто великі, для човнів — занадто довгі. Я розгледів в бінокль, що це живі істоти, але які, так і не здогадався.

З того боку плато, де був наш табір, лісисті схили, порізані подекуди прогалинами, тяглися миль на шість у напрямку до центрального озера. Майже у самих своїх ніг я розрізнув прогалину ігуанодонов, а далі, серед рідких дерев, виднівся прохід до болота птеродактилів. Зате по іншу сторону озера вигляд плато різко змінювався. Там піднімалися точно такі ж червоні базальтові скелі, які ми бачили внизу, з долини.

Ця гряда була футів двісті заввишки, і біля підніжжя її ріс ліс. У нижній частині червонуватих скель, трохи вище за землю, я розгледів в бінокль ряд темних отворів, що служили, мабуть, входами в печери. Біля входу в одну з них щось біліло, але що саме, мені так і не вдалося розібрати.

Я кинув свою роботу тільки після заходу сонця, коли вже нічого не було видно, і спустився до товаришів, які з нетерпінням чекали мене під деревом.

Ось коли я став героєм дня! Цей задум належав мені, і я сам привів його у виконання.

Ця карта, яка збереже нам місяць часу і позбавить від необхідності блукати наосліп по Незвіданій країні. Почався обмін урочистими рукостисканнями. Але перш ніж показати карту товаришам, треба було розповісти їм і про мою зустріч з мавполюдиною.

— Вона була там весь час, — сказав я.

— Звідки ви це знаєте? — запитав лорд Джон.

— Мене не залишало відчуття, що за нами стежать чийсь злі очі. Пам'ятаєте, професоре Челленджер? Я говорив вам про це.

— Дійсно, щось подібне я чув. Наш юний друг має ту вразливість, яка характерна для представників кельтської раси.

— Теорія телепатії... — почав було Саммерлі, набиваючи люльку.

— Це надто складна проблема, тому не будемо її обговорювати зараз, — рішуче перервав його Челленджер. — Скажіть краще ось що, — звернувся він до мене з величним видом, немов єпископ, що екзаминує учня недільної школи, — ви не помітили, може ця істота притиснути великий палець до долоні?

— От уже чого не помітив, того не помітив.

— Хвіст у нього є?

— Ні.

— Задні кінцівки хапальні?

— Цілком ймовірно, інакше він не зміг би так швидко скакати з гілки на гілку.

— Якщо пам'ять мені не зраджує, в Південній Америці налічується до тридцяти шести видів мавп... професор Саммерлі, прошу вас утриматися від зауважень... Але людиноподібних серед них немає. Тепер не підлягає сумніву, що тут вони водяться, але це якийсь інший різновид, а не ті волохаті гориллоподібні мавпи, які зустрічаються тільки в Африці і на Сході. (У мене мало не зірвалося з язика, що їхніх родичів я бачив і в Кенсінгтоні.) Для тутешнього різновиду характерні наявність рослинності на обличчі і білий колір шкіри, останнім же пояснюється тим, що ці мавпи живуть на деревах, серед густого листя.

Перед нами стоїть питання: до кого ж більше наближається тутешній різновид — до мавпі чи до людини? В останньому випадку вона, мабуть, являє собою те, що зветься в просторіччі «відсутньою ланкою». Наш обов'язок — негайно приступити до вирішення цієї проблеми...

— Заперечую! — різко обізвався його Саммерлі. — Тепер, коли у нас є карта, а цим ми зобов'язані кмітливості та енергійному способу дій містера Мелоуна (я змушений привести його слова), — наш єдиний обов'язок — вжити всіх заходів, щоб негайно ж вибратися здоровими і неушкодженими з цього жахливого місця.

— Блага цивілізації не дають вам спати! — простогнав Челленджер.

— Так сер! І найбільшим благом цивілізації я вважаю чорнило, сер! Ми повинні відзвітувати у всьому, що бачили тут, а подальшим дослідженням нехай займаються інші. Ви ж самі з цим погодилися до того, як містер Мелоун показав нам свою карту.

— Добре, — сказав Челленджер. — Мені теж відразу полегшає, коли я буду остаточно впевнений, що результати

експедиції дійдуть до відома наших друзів. Але поки що я поняття не маю, як нам звідси вибратися. Втім, Джорджу Едуарду Челленджеру ще не доводилося стикатися з завданнями, які були б не під силу його винахідливому розуму, і він обіцяє вам завтра ж зайнятися цим питанням впритул.

Суперечка між ними завершилася. У той же вечір при світлі багаття і єдиною свічки ми накреслили на моєму начерку першу карту Загубленого світу. Деталі, тільки намічені мною з вершини дерева, були занесені на відповідні місця. Олівець Челленджера затримався над великою білою плямою, що зображувала озеро.

— Як же ми його назвемо? — запитав він.

— Чому б вам не скористатися нагодою увічнити своє ім'я? — зі звичайною уїдливістю сказав Саммерлі.

— Я впевнений, сер, що у нащадків знайдуться більш вагомні підстави, щоб запам'ятати Челленджера. І ці підстави будуть варті його особистих заслуг, — суворо відповів професор. — Кожен невіглас може нав'язати своє ім'я який-небудь річці або гірській вершині. Мені таких монументів не потрібно.

Саммерлі криво посміхнувся, готуючись до нового випадку, але лорд Джон поспішив перервати сперечальників.

— Милий хлопче, охрестити озеро повинні ви, — сказав він. — Ви перший його побачили, і, якщо вам захочеться проставити на карті «озеро Мелоун», заперечувати вам ніхто не буде.

— Звичайно, звичайно! Нехай наш юний друг дасть назву озеру, — підтримав його Челленджер.

— В такому разі, — сказав я і сам відчув, що червонію, — нехай воно зветься озером Гледіс.

— А вам не здається, що «Центральне» дасть більш

чітке уявлення про його місцезнаходження? — запитав Саммерлі.

— Ні, нехай буде озеро Гледіс.

Челленджер кинув на мене співчутливий погляд і з жартівливим докором похитав головою.

— Ах, молодість, молодість! — сказав він. — Ну що ж, Гледіс так Гледіс!

Розділ XII

Як страшно було в лісі!

У попередньому листі вже згадувалося... А може, й ні? Останнім часом пам'ять грає зі мною досить недобре жартує, — що я був сам не свій від гордошів, коли трое таких непересічних людей, як мої супутники, з вдячністю потиснули мені руку. За їх словами, я врятував або принаймні значно полегшив наше становище.

Будучи наймолодшим членом експедиції і поступаючись моїм товаришам у всьому, що стосувалося досвіду і твердості характеру, я з перших же днів нашої подорожі залишався в тіні. Але тепер настав і мій час. На жаль! Гординя до добра не приводить. Почуття самовдоволення і нова для мене впевненість в своїх силах призвели до того, що в ту ж ніч мені довелося витримати таке випробування, про яке досі не можу згадати без жаху.

Ось як це сталося. Розбурханий понад усяку міру своїм вдалим підйомом на вершину дерева гінґко, я ніяк не міг заснути. В ту ніч першим чергував Саммерлі.

У тьмяному світлі багаття було видна його безглузда, незграбна фігура. Він сидів, згорбившись, поклавши гвинтівку на коліна, і так куняв, що його цапина борідка

раз у раз здригалася. Лорд Джон лежав, загорнувшись у свою американську ковдру — пончо, і його зовсім не було чути. Зате густе і гучне хрипіння Челленджера розносилося по всьому лісу.

Повний місяць світив яскраво; нічне повітря так і обдавало холодком. Яка ніч для прогулянки! І раптом мене осяяло: а чому б і справді не прогулятися? Що, якщо я тихенько вийду з табору, знайду дорогу до центрального озера та вранці повернуся з цілою купою новин? Адже тоді акції мої піднімуться ще вище! І якщо Саммерлі змусить нас знайти який-небудь спосіб вибратися звідси, ми повернемося до Лондона з самими точними відомостями про центральну частину Країни Мепл-Вайта, де, крім мене, не побував ніхто.

Я згадав Гледіс... «Людина — сама творець своєї слави», — прозвучало у мене в вухах. Згадав і МакАрдла. Який матеріал для газети — на цілу шпальту! Яка кар'єра чекає на мене попереду! Розпочнеться війна, і, можливо, мене пошлють кореспондентом у театр військових дій...

Я схопив першу-ліпшу гвинтівку — патрони були у мене в кишенях — і, розібравши завал біля входу в форт, прослизнув за його огорожу. Оглянувшись наостанок, я побачив нашого горе-wartового Саммерлі, який як і раніше дрімав у затухаючого багаття, розмірено, немов китайський бовванчик, похитуючи головою.

Після перших же ста ярдів мені стало ясно, скільки нерозсудливості в моєму вчинку. Я, здається, вже згадував на сторінках цієї хроніки, що палкість уяви заважає мені стати по-справжньому сміливою людиною, згадував і про те, що найбільше на світі боюся уславитися боягузом. Ось ця боязнь і штовхала мене вперед.

Я просто не міг би повернутися в табір з порожніми руками. Якщо б товариші і не почали шукати мене і не дізналися б про мою малодушність, все одно я не знайшов би собі місця від пекучого сорому. А в той же час мене раз у раз кидало в дрож, і я готовий був віддати все, аби знайти гідний вихід з цього безглузлого становища.

Як страшно було в лісі! Дерев стояли такою щільною стіною, листя у них було таким густим, що місячне світло майже не проникало сюди, і лише самі верхні гілки філігранним візерунком проглядали на тлі зоряного неба. Звикнувши потроху до темряви, очі мої почали дещо в ній розрізняти. Деякі дерева все ж виднілися в цьому морці, інші зовсім тонули в вугільно-чорних провалах, від яких я в жаху сахался, так як часом вони здавалися мені входами в якісь печери. Я згадав відчайдушний крик приреченого на загибель ігуанодона, який лунав на весь ліс. Згадав і бородавчасту закривавлену морду, що промайнула переді мною при світлі факела лорда Джона. Безіменне страшне чудовисько полює в цих самих місцях. Воно може в будь-яку хвилину кинутися на мене з лісової пільми. Я зупинився, вийняв з кишень патрон і відкрив затвор гвинтівки. І раптом серце завмерло у мене в грудях. Це була не гвинтівка, а дробовик.

І я знову подумав: «Може повернутись?» Привід цілком достатній, ніхто не посміє сумніватися в причинах моєї невдачі. Але дурна гордість повставала навіть проти одного цього слова. Ні, я не хотів, я не міг допустити, щоб мене спіткала невдача. Якщо вже на те пішло, перед небезпекою, які мені тут, ймовірно, загрожують, гвинтівка виявиться настільки ж марною зброєю, як і мисливська рушниця.

Повертатися в табір і виправляти помилку не має сенсу — другий раз мені не вдасться піти звідти непоміченим. Доведеться пояснити свої наміри, і тоді ініціатива піде у мене з рук.

Після недовгих вагань я все ж зібрався з духом і рушив далі, тримаючи непотрібну рушницю під пахвою. Лісова тьма лякала мене, але на прогалині ігуанодонов, залитою рівним місячним світлом, мені стало ще страшніше. Я уважно оглянув її, сховавшись в кущах. Чудовиськ не було видно. Трагедія, нещасливим героєм якої став один з ігуанодонов, ймовірно, змусила інших піти з цього пасовища.

Туманна срібляста ніч була безмовна — ні шереху, ні звуку. Набравшись хоробрості, я швидко перебіг прогалину і по ту сторону знову вийшов до струмка, який служив мені дороговказом. Цей веселий супутник біг, розмовляючи і джюркочучи, як той дорогий моєму серцю струмок в рідній стороні, де я ще хлопчиком ловив ночами форель. Якщо йти вниз за течією, він виведе мене до озера; якщо підніматися вгору — повернешся назад у табір. Струмок раз у раз губився серед кущів, але його невгамовне джюрчання весь час стояло в мене у вухах.

Чим нижче під ухил, тим більше і більше рідшав ліс, поступово поступаючись місцем заростям чагарнику, серед якого лише де-не-де піднімалися високі дерева. Йти ставало легше, і тепер я міг дивитися на всі боки, залишаючись непоміченим.

Мій шлях проходив повз болото птеродактилів, і звідти назустріч мені з сухим шелестом і свистом злетів у повітря один з цих гігантів, розмах крил якого був щонайменше футів двадцять.

Ось його перетинчасті крила пронизало сліпуче-білим тропічним сяйвом місячного диска, і немов скелет пролетів у мене над головою. Я кинувся в кущі, знаючи з досвіду, що досить цьому чудовиську подати голос, і на мене хмарою налетять його огидні побратими. І тільки після того, як птеродактиль опустився в гущавину кущів, я обережно рушив далі.

Ніч була на рідкість тиха, але ось тишу порушив глухий, рівний гуркіт, який з кожним моїм кроком ставав все голоснішим і голоснішим. Нарешті я зупинився зовсім поруч з джерелом, з якого виходив цей звук, що нагадував клекіт окропу в казані, і зрозумів, у чому тут справа. Посередині невеликої галявини виднілося озеро, вірніше, велика калюжа, бо в діаметрі вона була не більше водойми на Трафальгар-сквер. Її чорна, як дьоготь, поверхня невпинно здувалися бульбашками, які лопалися, виділяючи газ. Повітря над калюжею тремтіло від спеки, а земля навколо була до того гаряча, що, торкнувшись її долонею, я тут же відсмикнув руку. Мабуть, потужний вулканічний процес, багато століть тому здивив плато над земною поверхнею, ще не закінчився. Нам уже доводилося бачити тут, серед пишної зелені, чорні уламки скель і застиглу лаву, але цей резервуар з рідким асфальтом був першим незаперечним доказом того, що древній вулкан продовжує діяти і досі. На жаль, мені треба було поспішати, щоб повернутися в табір до світанку, і я не став затримуватися тут.

До кінця своїх днів я не забуду цього страшного шляху. Освітлені місяцем прогалини я обходив по самим краях, намагаючись триматися в густій тіні; в джунглях раз у раз завмирав від страху, чуючи тріск гілок, крізь які

пробирався якийсь звір. Величезні тіні виникали переді мною і знову зникали, безшумно ковзаючи на м'яких лапах. Я часто зупинявся з твердим наміром повернути назад, і всякий раз гордість перемагала страх і гнала мене вперед, до наміченої мети.

Нарешті (на моєму годиннику був початок другої) в просвіті між деревами блиснула вода, і хвилин через десять я вже стояв в очереті на березі центрального озера. Мене давно мучила спрага, і я ліг ниць і припав до води; вона виявилася холодною і дуже свіжою на смак. У цьому місці до берега вела широка, поцяткована безліччю слідів стежка — очевидно, звірі приходили сюди на водопій. Біля самої води величезною брилою піднімалася застигла лава. Я виліз на неї, ліг і озирнувся по сторонах.

Перше, що постало перед моїм поглядом, вразило мене своєю несподіваністю.

Описуючи вид, що відкривався з вершини дерева гінґко, я згадував про темні плями на скелястій гряді, які можна було б сприйняти як входи до печери. Поглянувши тепер в ту сторону, я побачив безліч круглих отворів, що світилися яскравим, червонуватим вогнем, немов ілюмінатори океанського пароплава в нічній темряві.

Спочатку я подумав, що це відблиск лави, що вирує у вулкані, але тут же відмовився від такого припущення. Лава вирувала б десь унизу, а не високо серед скель. Тоді що ж це означає? Неймовірно, але, мабуть, іншого пояснення не знайдеш: ці червоні плями були нічим іншим, як відблисками багать, що горять у печерах, багать, розпалити які могла тільки людська рука. Отже, на плато є люди. Які блискучі результати дала моя нічна прогулянка! Вже з такими звістками нам не соромно буде повернутися у Лондон.

Я довго дивився на ці червоні мерехтливі відблиски. Мене відділяло від них не менше десяти миль, але навіть на такій відстані можна було розгледіти, як вони то згасали, то спалахували яскравіше, то зовсім зникали у мене з очей, коли їх затуляли чийсь тіні. Чого б я тільки не дав, щоб наблизитися до цих печер, заглянути в них і потім розповісти моїм супутникам про зовнішній вигляд і спосіб життя людської раси, що населяє цей таємничий куточок земної кулі! Зараз про це годі було й думати, але навряд чи хтось з нас захоче покинути плато, не дізнавшись толком, що ховається в цих печерах.

Озеро Гледіс — моє озеро! — виблискувало переді мною, немов ртуть, а в самому центрі його відбивався світлий диск місяця. Воно було неглибоке: з води в декількох місцях проглядали піщані мілини. Гладка поверхня озера жила своїм життям — на ній з'являлися то кола, то легкі брижі; ось риба блиснула срібною лускою, ось з'явилася горбата аспидно-чорна спина якогось чудовиська. Дивна істота, схожа на величезного лебедя з довгою гнучкою шиєю, пройшла по краю обмілини, потім важко плюхнулась в озеро і попливла. Її голова та вигнута шия довго виднілися над водою. Потім вона пірнула і більше вже не показувалася.

Незабаром я спрямував всю свою увагу на те, що відбувалося майже у самих моїх ніг. На березі з'явилися два звіра, схожих на великих армаділлів*. Вони припали до води і швидко запрацювали довгими червоними язиками. Слідом за ними на водопій з'явився величезний

* Армадилл, або броненосець — представник особливого виду ссавців, покритих твердим панциром з кісткових пластинок. Викопні броненосці досягали величезних розмірів.

олень з самицею і двома оленятами. Такої царственої істоти, напевно, більше ніде не знайдеш, крім як в Країні Мепл-Вайта; і лось, і американський олень були б йому по плече. Уся родина мирно пила воду, але раптом самець застережливо пирхнув, і вони миттю зникли в очеретах. Армаділли теж пошкандибали геть. На стежці з'явилася якась нова істота — справжнє чудовисько.

У мене промайнуло в голові: де ж я бачив цю потвору з круглою спиною, обсадженою трикутними зубцями, з маленькою пташиною головою, опущеною майже до самої землі? І раптом згадав. Це ж стегозавр, якого Мепл-Вайт залишив на сторінках свого альбому, те саме чудовисько, яким перш за все зацікавився Челленджер. Ось він переді мною — можливо, той самий звір, що зустрівся американському художнику. Земля здригалася під його страшним тягарем, воду він хлебтав так голосно, що ці звуки, здавалося, будили ніч. Хвилин п'ять стегозавр стояв зовсім поруч зі мною. Варто було мені простягнути руку, і я б торкнувся цих огидних зубців, що здригалися при кожному його русі. Напившись, чудовисько почвало геть і сховалося серед каменів.

Я вийняв годинник — була половина третього, саме час повертатися у табір. Дорога назад не викликала у мене ніяких сумнівів, так як я йшов сюди, тримаючись лівого берега струмка, а струмок вливався в центральне озеро в декількох кроках від мого спостережного пункту. Отже, я в найкращому настрої попрямував до табору, пишаючись результатами своєї нічної прогулянки і тими новинами, які піднесу товаришам.

Звичайно, найважливіша новина — це освітлені зсередини печери, де, ймовірно, живе якийсь плем'я

троглодитів. Але мої спостереження над центральним озером теж дечого варті. Я можу засвідчити, що воно повно живих істот, і, крім того, опишу кілька нових видів доісторичних сухопутних тварин, що не зустрічалися нам досі. Небагато знайдеться людей на світі, думав я, які за одну ніч — і яку надзвичайну ніч! — змогли б зробити такий цінний внесок у скарбницю людських знань.

Поглинений своїми думками, я повільно піднімався вгору по схилу і вже був приблизно на півдорозі до табору, коли почуті ззаду дивні звуки повернули мене до дійсності.

Це було щось середнє між хропінням і ревом — глухим, низьким і грізним. Мабуть, поблизу з'явився якийсь звір, але в темряві нічого не можна було розгледіти. Я пішов швидше і, пройшовши ще з півмилі, знову почув ті ж звуки.

Цього разу вони були набагато голосніші і страшніші. Серце завмерло у мене в грудях при думці, що за мною хтось женеться. Я весь похолов і відчув, як волосся стало дибки у мене на голові. Нехай ці чудовиська рвуть один одного на шматки, така боротьба за існування, але щоб вони нападали на сучасну людину, полювали за владикою світу — з цією страшною думкою я не міг примиритися.

Переді мною знову виникло це страшне бачення з Дантова «Пекла» — залита кров'ю писок, освітлений на мить палаючою гілкою лорда Джона. Я стояв, дивлячись назад, на залиту місяцем стежку, і коліна у мене підгиналися від страху. Таке може тільки приснитися: тиша, сріблясті місячні відблиски на прогалинах, чорні плями кущів.

І раптом цю грізну тишу знову прорізав таке саме низьке гортанне гарчання. Воно звучало ще голосніше, ще ближче.

Сумнівів бути не могло; мене хтось вистежував, і відстань між мною і моїм переслідувачем скорочувалася з кожною хвилиною.

Я стояв, ніби прикутий до місця, і не міг відвести очей від стежки. І раптом воно з'явилося. У дальньому кінці галявини, яку я тільки що пройшов, здригнулися кущі.

Щось велике, темне відокремилася від них і одним стрибком вимахнуло на залиту місяцем прогалину.

Я навмисне кажу про стрибок, бо чудовисько пересувалося, наче кенгуру, витягнувшись на весь зріст і відштовхуючись від землі сильно розвиненими задніми ногами; його передні були притиснуті до черева. Розміри і міць цього звіра вразили мене — справжній слон, що встав на диби.

І при всьому тому яка рухливість! В першу хвилину у мене ще майнула надія: можливо, це лише нешкідливий ігуанодон?

Але, незважаючи на все своє невігластво, я зрозумів, що помиляюся. У трипалого трав'яного ігуанодона голова була маленька, як у лані, а у цього страховиська широка, пласка — словом, точна копія тієї жаб'ячої морди, володар якої так налякав нас минулої ночі. Лютий рев і наполегливість, з якою він переслідував мене, свідчили про те, що це хижий динозавр, один з найстрашніших звірів, які коли-небудь водилися на землі. Чудовисько раз у раз припадало на передні лапи і тикало носом в землю, винюючи мої сліди. Іноді вони губилися, та динозавр знаходив їх і знову величезними стрибками пускався по стежці слідом за мною.

Навіть тепер, при самій лише згадці про цей кошмар, холодний піт проступає у мене на лобі.

Що мені було робити? У мене в руках був дробовик, але яка від нього зараз користь?

Я з відчаєм озирнувся по сторонах, шукаючи очима яке-небудь прикриття — скелю або дерево, але тут, в густому чагарнику, були тільки молоді деревця, а моєму переслідувачеві нічого не варто було б переламати, як тростинку, і велике дерево.

Мене могла врятувати тільки втеча. Але як бігти по нерівному кам'янистому схилу? На щастя, я помітив добре утоптану стежку, що перетинала мій шлях. Під час своїх розвідок ми бачили чимало таких стежок, прокладених дикими звірами.

Якщо кинутися по ній, можливо, мені і вдасться позбутися переслідування, бо що бігаю я добре і зараз перебуваю в формі. І, відкинувши убік непотрібну рушницю, я показав такий клас спринту, який не показував ні до, ні після цієї ночі.

Ноги мої підкошувалися, груди розривалися, дихання ставало у горлі, але, нажаханий, я все біг і біг вперед. Нарешті, коли сил вже вичерпалися, я зупинився. На секунду мені здалося, що переслідування скінчилося — на стежці нікого не було. І раптом знову тріск гілок, тупіт велетенських лап, дихання зі свистом могутніх легенів... Звір наздоганяв мене. Він уже зовсім близько! Порятунку немає!

Божевільний! Навіщо я так довго роздумував, перш ніж втекти? Спочатку динозавр покладався тільки на свій нюх, а це уповільнювало погоню. Але як тільки я побіг, він помітив мене і з тієї хвилини вже не випускав з поля зору. Ще кілька стрибків — і чудовисько показалося з-за повороту стежки.

У яскравому світлі місяця блиснули величезні вирячені очі, пащека з двома рядами страшних зубів і гострі кігті на коротких передніх лапах. Я дико скрикнув і прожогом кинувся вперед. Переривчастий, хрипкий подих чувся все ближче і ближче. Важкий тупіт наздоганяв мене. Ще секунда — і динозавр вчепиться мені в спину. І раптом — гучний тріск, я лечу в безодню, а далі темрява і порожнеча забуття...

Коли я прийшов до тями — думаю, що на це треба було всього кілька хвилин, — мені вдарив в ніс жахливий, абсолютно нестерпний сморід. Я понишпорив у темряві і однією рукою намацав щось на зразок величезного шматка м'яса, іншою — важку кістку. Високо вгорі в правильному овалі світили зірки. Отже, я лежав на дні якоїсь глибокої ями. Все тіло у мене нило, але кістки були цілі, ніяких пошкоджень не виявлялося.

Коли в моєму затуманеному мозку спливли обставини, що передували цьому падінню в яму, я з жахом глянув угору в повній впевненості, що темна голова динозавра ось-ось з'явиться на тлі білого неба. Але все було тихо, спокійно.

Тоді я повільно, навпомацки обійшов дно ями, намагаючись зрозуміти, куди ж мене кинув щасливий випадок. Яма була глибока, зі стрімкими краями і рівним дном, футів двадцяти в поперечнику. На дні валялися шматки м'яса, що розкладалося і від яких йшов задушливий сморід. Ступаючи по цьому падлу і раз у раз спотикаючись об нього, я раптом наткнувся на щось тверде — це був дерев'яний кілок, вбитий в самій середині ями. Я обмацав його, моя рука ковзнула по чомусь липкому, але до верхівки кола так і не дотяглася.

Раптом я згадав, що у мене в кишені є воскові сірники, і, чиркнувши одним, відразу зрозумів призначення цієї

ями. Сумніватися не доводилося: це була пастка, вирита руками людини. Вбитий посередині загострений кіл, висотою футів в дев'ять весь почорнів від крові тварин, які нахромлювалися на нього. Шматки гнилого м'яса, що валялися на дні, були, мабуть, зрізані з кілка, щоб очистити місце для наступних жертв.

Я згадав Челленджера, який стверджував, що людина з його слабкими засобами захисту не може існувати на плато, населеному такими чудовиськами. Але тепер способи його боротьби з ними стали зрозумілі мені. Печери з вузькими входами служили надійним притулком для їхніх мешканців, хто б вони не були.

Розумова перевага цих людських істот над величезними ящерами було, мабуть, настільки велика, що дозволяла їм влаштовувати на звірячих стежках прикриті гілками пастки, в яких їх вороги гинули, не зважаючи на всю свою міць і спритність. Людина і тут панувала над світом.

Щоб вибратися з ями нагору, особливою спритності не було потрібно, але я довго не наважувався на це, боячись потрапити в лапи ворога, який ледь не розірвав мене. Хто знає, можливо, динозавр підстерігає свою жертву, причаївшись у кущах? Але я згадав одну розмову Челленджера з Саммерлі про звички цих велетенських плазунів і трохи осмілів. Обидва професори сходилися на тому, що в крихтній черепній коробці динозавра немає місця розуму і що, по суті справи, це абсолютно безмозккі тварини, які зникли з лиця землі саме через повне невміння пристосовуватися до мінливих умов існування.

Перш ніж підстерігати мене, динозавр мав зрозуміти, що зі мною сталося, але для цього потрібне вміння встановлювати зв'язок між причиною і наслідком.

Набагато більш імовірно, що дурна тварина, підпорядкована лише велінням хижацького інстинкту, спочатку сторопіла в подиві, а потім вирушила на пошуки нової здобичі.

Я доліз до краю ями і озирнувся по сторонах. Зірки гаснули, небо починало бліднути, і світанковий вітерець приємною прохолодою пахнув мені в обличчя. Мій ворог ніяк не давав про себе знати. Я повільно вибрався з ями і сів на землю, готуючись при найменшій тривозі зістрибнути у свій притулок.

Потім, кілька заспокоєний повною тишею, яка була навколо, і настанням ранку, я зібрався з духом і, крадучись, пішов назад по тій же стежці. Через кілька хвилин я побачив свою рушницю, підібрав її, вийшов до струмка, який служив мені дороговказом, і швидко попрямував до табору, раз у раз обертаючись і кидаючи на всі боки перелякані погляди. І раптом вітер приніс мені нагадування про моїх товаришів.

Тишу спокійного ранку порушив далекий звук рушничного пострілу. Я зупинився і прислухався — все було тихо. «Чи не сталося чого з ними?» — промайнуло у мене в голові. Але я тут же заспокоївся, знайшовши більш просте і більш природне пояснення цьому пострілу.

Уже зовсім розвиднилося. Мою відсутність, звичайно, встигли помітити. Товариші, ймовірно, вирішили, що я заблукав у лісі, і дали постріл, щоб допомогти мені дістатися до табору. Правда, стрілянина була у нас заборонена, але якщо вони думали, що мені загрожує небезпека, навіряд чи це зупинило б їх. Треба якомога швидше повернутися в табір і вгамувати тривогу.

Я втомився, змучився за ніч і при всьому бажанні не міг йти швидко. Але ось нарешті почалися знайомі місця.

Зліва болото птеродактилів, а скоро буде прогалина ігуанодонов. Тепер тільки вузька смуга лісу відділяла мене від Форту Челленджера. Я весело крикнув, поспішаючи заспокоїти товаришів. Відповіді не було. Кругом стояла зловісна тиша. Серце у мене стиснулося. Я прискорив кроки, потім побіг. Ось і огорожа — вона ціла, але завалу біля входу немає. Я кинувся всередину. Страшне видовище постало перед моїми очима в холодному світлі раннього ранку. Наші речі безладно валялися по всій галявині; моїх супутників ніде не було, а біля згаслого багаття червоніла на траві велика калюжа крові.

Я був так вражений цією несподіванкою, що спочатку взагалі втратив здатність міркувати. Пригадую тільки, як важкий кошмар, свої метання по лісі навколо спорожнього табору, відчайдушні заклики, звернені до товаришів. Але лісова хаща мовчала. Мене зводили з розуму страшні думки.

Невже я більше не побачу їх? Невже я залишуся один у цьому жакливному місці і ніколи не зможу повернутися додому? Що, якщо доля прирече мене жити і померти тут? Мені хотілося рвати на собі волосся і битися головою об землю в припадку розпачу. Тільки тепер я зрозумів, який опорою були для мене товариші — і Челленджер з його безтурботною самовпевненістю, і владний, холоднокровний лорд Рокстон, який ніколи не втрачає почуття гумору. Без них я був, як слабка, безпорадна дитина, яка залишилася одна у темряві. Куди мені податися, що робити, з чого почати?

Деякий час я сидів зовсім пригнічений, потім потроху прийшов до тями і став роздумувати, яка ж зла доля спіткала моїх супутників.

Розгром, вчинений в таборі, свідчив про те, що вони зазнали нападу, очевидно, в ту саму хвилину, коли я почув постріл.

Але постріл був тільки один, значить, все скінчилося миттєво. Гвинтівки лежали тут же на землі, а в затворі однієї з них, що належала лорду Джону, був стріляний патрон. Судячи по кинутим у багаття ковдрам Челленджера і Саммерлі, біда наздогнала їх під час сну.

Ящики з патронами і провізією валялися по всій галлявині; тут же я побачив наші фотографічні апарати і коробки з пластинками. Все це було ціле, зате їстівні припаси, вийняті з ящиків, зникли, а їх, пам'ятається, була неабияка кількість. Отже, напад на табір зробили не люди, а звірі, бо в іншому випадку тут, ймовірно, нічого б не залишилося.

Але якщо це дійсно звірі або якесь одне чудовисько, то що ж сталося з моїми супутниками? Хижаки, звичайно, розтерзали б їх, але де ж останки?

Правда, калюжа крові досить красномовно говорила про те, що трапилося, а динозавр, який переслідував мене вночі, міг би забрати свою жертву з такою ж легкістю, з якою кішка забирає мишу. В такому випадку залишилися двоє, ймовірно, вони кинулися навздогін. Але чому ж вони не взяли з собою гвинтівок? Мій втомлений, змучений мозок відмовлявся розгадати цю загадку. Пошуки в лісі теж нічого не дали. Я заблукав і тільки завдяки щасливому випадку знову вийшов до табору, витративши на це не менше години.

І тут в голову мені прийшла одна думка, в якій була деяка розрада. Але ж я тут не зовсім один. Біля підніжжя скель залишився вірний Замбо. Він почує мій голос.

Я підійшов до обриву і заглянув вниз. Ну, звичайно, он він, сидить на ковдрі біля багаття! Але там є хтось ще. Хто ж це? Серце у мене тьохнуло від радості.

Можливо, один з моїх товаришів якось примудрився спуститися вниз? Але варто було мені придивитися уважніше, і надія згасла. Шкіра людини, який сидів навпроти Замбо, відливала червоним в променях сонця, що сходить. Це був індіанець. Я голосно крикнув і замахав носовою хусткою. Замбо підвів голову, махнув рукою мені у відповідь і побіг до скелі. Минуло кілька хвилин, і він уже стояв на її вершині, зовсім близько від мене, і в сумному мовчанні слухав мою розповідь.

— Їх забрав диявол, маста Мелоун, — сказав Замбо. — Ви прийшли в країну диявола, і він всіх вас візьме до себе. Слухайте, що каже Замбо, сар: скоріше спускайтеся вниз, а то і вам буде біда.

— Як же я спущуся, Замбо?

— Рубайте ліани з дерев, маста Мелоуне. Кидайте їх сюди. Я прив'яжу ліани до пенька, і буде міст.

— Ми самі про це думали. Але ліани нас не витримують.

— Пошліть за мотузками, маста Мелоуне.

— Кого ж я пошлю і куди?

— Пошліть в індіанське селище, сер. В індіанському селищі багато мотузок зі шкіри. Внизу є індіанець, пошліть його.

— Звідки він взявся?

— Це наш індіанець. У нього все забрали, а самого побили. Він повернувся. Тепер візьме лист, принесе мотузки — все зробить.

Візьме лист... Що ж, це думка! Можливо, хтось приїде нам на допомогу? А якщо ні, відкриття, якими ми

збагатили науку, дійдуть до наших друзів, і світ дізнається, що ми загинули не дарма. Два листи були у мене вже готові. За сьогоднішній день напишу третій, у якому хід подій буде доведений до останньої хвилини. Індіанець доставить мої листи туди, в світ.

Я наказав Замбо піднятися на скелю ще раз, ближче до вечора, і весь цей сумний день присвятив опису того, що сталося зі мною минулої ночі. До листів я додав також коротеньку записку, яку індіанець мав вручити першому-ліпшому білому — торговцю або капітану якогось судна. У записці було сказано, що наше життя залежить від того, надішлють нам канати чи ні. Увечері я переправив Замбо всі листи і свій гаманець з трьома фунтами стерлінгів. Гроші призначалися для індіанця, а за канати йому була обіцяна вдвічі більша сума.

Тепер, дорогий містере МакАрдл, ви зрозумієте, яким чином мої листи дійшли до вас, і ви дізнаєтесь всю правду про свого невдаху-кореспондента, в разі якщо він більше не напише вам жодного рядка. Зараз я дуже змучений і занадто пригнічений, щоб будувати якісь плани. Завтра подумаю про подальше і, не втрачаючи зв'язку з табором, почну пошуки моїх нещасних товаришів.

Розділ XIII

Цього видовища мені ніколи не забути

В той сумний день на заході сонця я побачив внизу, як пішов індіанець — наша остання надія на порятунок — і доти проводжав очима його самотню крихітну фігурку, доки вона не зникла в рожевому вечірньому тумані, що повільно вставав між мною і далекою Амазонкою.

Було вже зовсім темно, коли я почвалав до нашого розгромленому табору, кинувши наостанок ще один погляд на вогнище Замбо — на цей єдиний промінь світла, що доходив до мене з величезного світу і так само пестив мій погляд, як присутність вірного негра пестила мою затьмарену душу. Але тепер, вперше після лиха, що мене спіткало, я трохи підбадьорився, втішаючи себе думкою, що світ дізнається про наші справи і збереже в пам'яті наші імена, зв'язавши їх навіки з тими відкриттями, які, можливо, дістануться нам ціною життя.

Мені було страшно влаштовуватися на ніч в цьому нещасливому таборі, але джунглі лякали мене ще більше. Доводилося вибирати між тим і іншим. Розсудливість вимагала, щоб я був насторожі, але стомленому тілу важко було боротися з дрімотою. Я видерся на дерево гінґко, і марно шукав такого містечка на його нижніх гілках, де можна було б заснути, не ризикуючи зламати собі шию при неминучому падінні.

Довелося злізти і вирішувати, як бути далі. Після довгих роздумів я завалив кущами вхід до табору, розпалив три багаття, розташувавши їх трикутником, ситно по-вечеряв і заснув міцним сном, який був перерваний на світанку самим неочікуваним та найприємнішим чином.

Рано вранці чиясь рука лягла мені на плече. Я схопився, весь тремтячи, схопився за гвинтівку і раптом радісно скрикнув, впізнавши лорда Джона, який схилився до мене у сірих світанкових сутінках.

Так, це був він, але яка зміна відбулася в ньому! Останній раз я бачив лорда Джона спокійним, стриманим, в чистому білому костюмі. Зараз він стояв переді мною блідий, очі його дико блукали по сторонам, груди важко

здіймалися, як після довгого і стрімкого бігу, голова була непокрита, худе обличчя подряпане і все в крові, костюм порваний на шматки. Я дивився на нього, вражений цим видовищем, але він не дав мені навіть відкрити рота і почав підбирати розкидані по галявині речі, кидаючи мені короткі, уривчасті фрази:

— Скоріше, юначе, скоріше! Дорога кожна хвилина. Візьміть гвинтівки — обидві. Решта у мене. Якнайбільше патронів. Натопчіть ними кишені. Тепер — провізія. Шести банок вистачить. Ось так. Ні про що не питаєте, не міркуйте. Ну, біжимо, а то буде пізно.

Ще не прокинувшись як слід, не розуміючи, що все це означає, я помчав по лісі за лордом Джоном з двома гвинтівками під пахвою і з шістьма консервними банками в руках. Він вибирав самі густі зарості і, нарешті, вивів мене до високих кущів. Ми кинулися туди, не звертаючи уваги на колючки. Лорд Джон впав долілиць на землю і потягнув мене за собою.

— Ну ось! — заледве вимовив він. — Тепер, здається, ми в безпеці. Вони наскочать у табір, це як пити дати, і прорахуються.

— Що трапилося? — запитав я, віддихавшись. — Де обидва професори? І хто на нас полює?

— Людиномавпи! — голосним шепотом сказав лорд Джон. — Господи боже, що це за чудовиська! Говоріть тише. У них тонкий слух, зір теж, зате нюху немає ані найменшого, наскільки я міг помітити. Слідами вони до нас не доберуться. Де ви пропадали, юначе? Вам пощастило, дякуйте своїй долі, що не потрапили у цю халепу.

Я пошепки повідав йому про свої пригоди.

— Так, погані наші справи! — сказав лорд Джон,

почувши про динозавра і пастці. — Тут вам не курорт. Але все ж повне уявлення про красу цих місць я отримав в ту хвилину, коли на нас напали ці дияволи. Мені одного разу довелося побувати в лапах у людожерів-папуасів, але вони дітлахи в порівнянні з цими чудовиськами.

— Розкажіть, як все було, — попросив я.

— Це сталося на світанку. Наші вчені друзі тільки продержали очі і навіть ще не встигли зчепитися. І раптом звідки не візьмись — мавпи. Просто посипалися на нас, як яблука з яблуні. Вони, напевно, ще з ночі обліпили високе дерево, на яке ви лазили. Одной я одразу всадив кулю в черево, але тим справа і закінчилася — нас миттю поклали на обидві лопатки.

Я називаю цих дияволів мавпами, але вони розмахували палицями, кидали в нас камінням, торохтіли між собою на своїй мові і в довершення всього зв'язали нам руки ліанами. Це людиномавпи, і по розвитку вони стоять вище всіх звірів, яких мені доводилося зустрічати під час своїх мандрів, а я, слава богу, багато потинявся по білому світу. Як то кажуть, «відсутня ланка». Ну, бракує, і чорт з ним, обійшлися б і без цього!

А далі усе було так: вони підхопили свого пораненого родича, з якого кров юшила, як із різаної свині, і забрали його кудись, а потім сіли коло нас гуртком. Писки люті, того й гляди розтерзають. Зростом вони, мабуть, з людиною, але трохи ширші, кремезніші. Сидять і дивляться, дивляться на нас...

Брови руді, навислі, очі якісь дивні, ніби з мутного скла. Вже на що Челленджер не боягуз, а йому теж стало не по собі. Як схопиться та як закричить: «Кінчайте нас, нема чого тягнути!» У нього, мабуть, від усього цього в

голові переплуталося — він і далі продовжував шаленіти. Якщо би на місці мавп були його закляті вороги репортери, то їм би дісталось набагато менше.

— Ну, а мавпи що?

Я з жадібністю вслухався в шепіт лорда Джона, який розповідав мені про ці вражаючі події, а сам уважно поглядав на всі боки, не віднімаючи руки від гвинтівки із зведеним курком.

— Я подумав: все, нам кінець! Але зовсім ні. Мавпи заторохтіли, закричали. Потім одна підійшла до Челленджера і стала поруч з ним. Ви зараз будете сміятися, юначе, але до чого ж вони були схожі — як близькі родичі! Я б сам не повірив, та очі не брешуть. Ця стара людиномавпа, мабуть, ватажок племені, виявилася точною копією Челленджера, тільки що масть інша — руда. А всі інші чарівні прикмети нашого друга були в наявності, правда, кілька перебільшені.

Квадратний торс, широкі плечі, груди колесом, повна відсутність шиї, довга руда борода, волохаті брови і такий же зарозумілий вигляд — йдіть, мовляв, ви все під три чорти! Словом, повна схожість. Коли ця мавпа стала поруч з Челенджером і поклала йому лапу на плече, ефект вийшов приголомшливий. Саммерлі, налаштований душою істерично, реготав до сліз, дивлячись на них.

Мавпи спочатку теж сміялися, якщо таке кудкудакання можна назвати сміхом, а потім схопили нас і поволокли у ліс. Гвинтівки й інші речі вони не чіпали, видно, побоялися, а ось провізію, вийняту з ящиків, всю забрали з собою.

Дорогою нам з Саммерлі було непереливки — помилуйтеся на мою фізіономію і на ці лахміття. Вони тягли нас

крізь зарості, не розбираючи, а їм самим хоч би що — у них шкіра дублена. Зате Челленджер анітрохи не постраждав. Чотири мавпи підняли його на плечі і понесли, як римського тріумфатора. Тс-с! Що це?

Звідкись здалеку до нас долинуло дивне потріскування, що нагадувало дріб кастаньєт.

— Це вони! — шепнув мій товариш, закладаючи патрони в другу рушницю «Експрес». — Необхідно зарядити обидві гвинтівки, юначе, живцем ми не здамося, і не думайте. Чуєте, як верещать? Значить, чимось схвилювані. А доберуться до нас — і ще не так схвилюються. Пам'ятаєте «Останню атаку?» «Стискаючи гвинтівки в ослаблених руках, серед мертвих на полі бою...» Це дитячі іграшки у порівнянні з тим, що чекає на нас.

— Вони десь дуже далеко.

— Ця банда до нас не добереться, але у них, напевно, по всьому лісу нишпорять розвідники. Ну, гаразд, повернемося до моєї скорботної розповіді. Так ось, ці дияволи притягли нас у велику гай біля самого урвища.

У них там справжнє місто на деревах — до тисячі хатин з гілок і листя. Це в трьох-чотирьох милях звідси. Мерзенні тварюки! Мені здається, я після них ніколи не відмиюся. Вони мене всього обмацали своїми брудними лапами. У місті нас зв'язали вже по руках і ногах, і я попався такому спритнику, якому тільки б морські вузли в'язати — викапаний боцман. Так ось, вони нас зв'язали та поклали під деревом, а на сторожі поставили здоровенне мавписько з кийком.

Я все кажу «нас» та «нас», але це стосується тільки до мене та Саммерлі. Що ж стосується Челленджера, то він сидів на дереві, їв якісь фрукти і насолоджувався життям.

Втім, нам від нього теж дещо перепало, а головне — він примудрився розслабити наші пута. Ви, напевно, не витримали б від сміху, дивлячись, як професор сидить на дереві мало не в обіймах зі своїм близнюком і виспівує густим басом: «Дзвоніть, дикі дзони!» Музика, бачте, налаштовувала мавп на миролюбний лад. Так, ви б розсміялися, а нам було не до сміху.

Челленджеру дозволялося робити все що завгодно, зрозуміло, в певних межах, але для нас режим був встановлений куди суворіше. Єдине, чим ми всі втішалися, — це думкою, що ви на свободі і збережете всі наші записи і матеріали.

А тепер, милий юначе, слухайте і дивуйтеся. Ви стверджуєте, що, судячи за деякими ознаками — багаття, пастки тощо, — на плато існують люди. А ми цих людей бачили. І треба сказати, що бідолахи являють собою досить сумне видовище. Жалюгідний, заляканий народ! Та це й не дивно. Мабуть, людське плем'я займає ту частину плато, де печери, а мавпяче — іншу, і між обома племенами йде боротьба не на життя, а на смерть. Ось так тут йдуть справи, якщо мені вдалося правильно в них розібратися.

Вчора людиномавпи захопили в полон дванадцять тубільців і притягли їх до себе в місто. Це супроводжувалося такими криками і верещанням, що я просто вухам своїм не вірив. Тубільці — червоношкірі, зовсім низькорослі.

Дорогою ця звірина так їх обробила кігтями і зубами, що вони ледве ворушилися. Двох тут же прикінчили, причому у одного мало не відірвали руку. Загалом, видовище було огидне. Ці нещасні трималися молодцями, ні пари з вуст, а ми просто не могли дивитися на них. Саммерлі зомлів. Челленджер і той ледве витримав... Ну, здається, пішли.

Ми довго прислухалися до глибокої тиші лісу, але її ніщо не порушувало, крім щебетання птахів. Лорд Джон знову повернувся до своєї розповіді:

— Вам дуже пощастило, юначе! Мавпи так захопилися індіанцями, що про нас перестали й думати. Але якби не було цього, другий напад на табір був б неминучий. Ви опинилися абсолютно праві: вони весь час спостерігали за нами з дерева і прекрасно зрозуміли, що однієї людини не вистачає. Але потім їм стало вже не до нас. Ось чому своїм пробудженням ви зобов'язані мені, а не зграї мавп. Бог мій, що нам довелося випробувати потім! Це якийсь кошмар! Ви пам'ятаєте бамбукові зарості, де ми знайшли скелет американця?

Так ось, вони знаходяться якраз під мавпячим містом, і мавпи скидають туди своїх бранців. Я впевнений, що там гори цих скелетів, треба тільки пошукати як слід. Над урвищем у них розчищено справжній плац для подібних церемоній.

Нещасних бранців примушують стрибати в пропасти поодиноці, і весь інтерес полягає в тому, розіб'ються вони у млинець або напорються на гострий бамбук. Все мавпяче плем'я вишикувалося над урвищем, і нас теж потягли помилуватися на це видовище. Перші четверо індіанців стрибнули вниз, і бамбук пройшов крізь їх тіла, як спиці крізь масло. Я тепер не дивуюся, згадуючи скелет бідного янкі. Так, видовище страшне... Але разом з тим захоплююче. Ми, як зачаровані, дивилися на ці стрибки, хоча кожен з нас думав: «Зараз настане моя черга».

Втім, до цього не дійшло. Шістьох індіанців приберегли на сьогодні, але бенефіціантами в цьому спектаклі, ймовірно, були б ми — Саммерлі і я. Челленджер, мабуть, викрутиться.

Зрозуміти мавп не так уже й важко, тому що вони висловлюються головним чином знаками. І ось, стежачи за їх переговорами, я вирішив: пора діяти. Деякі плани у мене були. Але доводилося покладатися тільки на свої сили — від Саммерлі користі мало. З Челленджером трохи краще. Їм вдалося зійтися разом на якихось кілька хвилин, і вони тут же затіяли люту суперечку з приводу наукової класифікації цих рудих дияволів, які тримали нас у полоні.

Один стверджував, що це яванськи дріопітеки*, інший називав їх пітекантропами**. Просто з глузду з'їхали обидва! Але у мене було зовсім інше на думці. Перш за все я звернув увагу, що по рівній місцевості ці тварюки бігають гірше людини, тому що ноги у них короткі, криві, а тулуб важкий. Челленджер, і той дав би фору самому кращому їх бігунові, а ми з вами справжні чемпіони проти них.

Потім ще одна важливе спостереження: вони поняття не мають про вогнепальну зброю. По-моєму, їм було навіть невтямки, що сталося з тією мавпою, яку я поранив. Словом, тільки б нам дістатися до своїх гвинтівок, а там ми їм покажемо.

І ось сьогодні на світанку я дав своєму часовому добрячого стусана в пузо, примчав до табору, захопив вас, гвинтівки... А подальше вам відомо.

— Але що ж буде з нашими професорами? — з жахом вигукнув я.

— Треба рятувати їх. Бігти зі мною вони не могли: Челленджер сидів на дереві, а у Саммерлі не вистачило б сил,

* Дріопітек — викопна людиноподібна мавпа, споріднена нині існуючим антропоїдам — горілам, шимпанзе і орангутанам.

** Пітекантроп — мавполюдина.

тому я вирішив, що перш за все треба дістати гвинтівки, а вже потім рятувати інших. Правда, мавпи можуть прибити їх у помсту. Челленджера вони навряд чи чіпатимуть, але за Саммерлі не ручаюсь. Втім, йому так чи інакше загрозувала б смерть. У цьому я абсолютно впевнений. Так що моя втеча не могла погіршити становище. Але тепер честь зобов'язує нас або врятувати товаришів, або розділити з ними їх долю. А тому, любий мій, кайтеся в гріхах, очищайте душу, бо до вечора ваша доля буде вирішена.

Не знаю, чи вдалося мені передати тут характерну для лорда Рокстона манеру висловлюватися — уривчастість, енергійність його фраз, глузливу відчайдушність тону. Ця людина була природженим ватажком.

Чим ближче насувалася на нас небезпека, тим яскравіше ставала його мова, тим яскравіше розгорялися його холодні очі, тим більше і більше стовбурчилися довгі, як у Дон Кіхота, вуса. Він любив ризикувати, насолоджувався іронією, властивою істинним шукачам пригод, особливо коли це стосувалося його самого, вважав, що в різних небезпеках є свого роду спортивний інтерес, бо в небезпечні хвилини людина веде жорстоку гру з долею, де ставкою є життя. Все це робило лорда Джона незамінним товаришем, і, якщо б не страх за друзів, я б не відчував нічого, крім радості, йдучи за такою людиною на ризиковану справу.

Ми вже хотіли вибратися зі свого укриття, як раптом лорд Джон схопив мене за руку.

— Дивіться! — шепнув він. — Біжать!

З нашого місця відкривався вид на вузьку прогалину між деревами, гілки яких спліталися вгорі, утворюючи суцільний зелений звід. На цій прогалині показався загін

мавполюдей. Багато з них були озброєні кийками. Сутулі, кривоногі, вони бігли один за одним, озираючись на всі боки, і раз у раз торкалися землі своїми довгими руками. Сутулість зменшувала їх зріст, але, придивившись, я визначив його футів в п'ять, не менше. І на відстані ці широкогруді істоти сильно скидалися на порослих волоссям потворних людей. З хвилину я бачив їх зовсім чітко. Потім вони зникли за кущами.

— Ні, зараз ще рано, — сказав лорд Джон, опускаючи гвинтівку. — Краще зачaitися, поки вони не перестануть нищпорити у лісі. А потім подивимось, можливо, проберемося до них в місто і застанемо їх зненацька. Дамо їм ще годину на пошуки і тоді підемо.

Скориставшись цією відстрочкою, ми розкрили одну із захоплених із собою банок і почали снідати. Лорд Рокстон від ранку нічого не їв, якщо не брати до уваги кількох плодів, і зараз жадібно накинувся на їжу.

Коли ж сніданок був закінчений, ми взяли в обидві руки по гвинтівці і з повними кишнями патронів рушили на виручку товаришів. Перш ніж вийти з заростей, лорд Джон зробив кілька зарубок на кущах, щоб запам'ятати, в якій стороні знаходиться Форт Челленджера, і в разі потреби відразу відшукати це місце. Ми мовчки пробралися крізь хащі і вийшли на край обриву, неподалік від нашої першої стоянки. Тут лорд Джон зупинився і присвятив мене у свої плани.

— У густому лісі ця звірина може зробити з нами все що завгодно, — сказав він. — Вони нас будуть бачити, а ми їх — ні. Але на відкритому місці справа інша, тому що бігаємо ми набагато швидше. Отже, будемо триматися відкритого простору, поки це можливо. Уздовж краю плато

ліс рідше, звідти ми й почнемо наступ. Ідіть не поспішаючи, дивіться уважно та тримайте гвинтівку наготові. А головне, пам'ятайте: живим в руки не даватися, відстрілюватися до останнього патрона. Ось вам моя остання порада, юначе.

Коли ми вийшли до обриву, я заглянув униз і побачив нашого доброго негра, який покурював трубку, сидячи на каменях. Як мені хотілося гукнути його і розповісти, що з нами сталося! Але це було ризиковано — нас могли почути. Лісові хащі, здавалося, так і кишили мавролюдьми; їх своєрідне пронизливе верещання раз у раз долітало до нашого слуху. Ми кидалися в кущі і лежали там доти, поки ці звуки не вщухали. Це дуже затримувало наш поступ вперед, і нам знадобилося щонайменше дві години, щоб дістатися до мавпячого міста. Тепер віно був близько — я зрозумів це по тій обережності, з якою йшов лорд Джон.

Ось він махнув мені рукою, наказуючи лягти, а сам поповз далі, але незабаром повернув назад. Лице його посмикувалося від хвилювання.

— Швидше! — шепнув він. — Швидше! Тільки б не спізнитися!

Тремтячи усім тілом, я підповз до нього і виглянув з-за кущів на галявину, що відкрилася попереду.

Цього видовища мені ніколи не забути. Воно було так фантастично, так неймовірно, що я не знаю, як описати його, щоб ви повірили мені. Можливо, якщо нам вдасться вибратися звідси живими; пройде кілька років... Я буду як і раніше сидіти у вітальні клубу «Дикун» і дивитися у вікно на, нудну у своїй реальності, набережну Темзи...

Так ось, повірю тоді я сам, що все це відбувалося у мене на очах? Чи не здасться мені, що це був дикий кошмар,

що я приймав гарячкові видіння за дійсність? Ось чому я хочу записати все якомога швидше, поки події свіжі в моїй пам'яті, поки хоча б одна людина — той, що лежить поруч зі мною в вологій траві, зможе підтвердити кожне написане тут слово.

Перед нами стелилася поляна шириною близько ста ярдів, покрита аж до самого обриву густою зеленою травою і невисокою папороттю. Цю галявину півколом обступали дерева, засаджені в кілька ярусів дивного вигляду будиночками, звитими з гілок і листя. Уявіть собі кубла гайворонів, але замість кубел — будиночки, і ви зрозумієте, про що я говорю. Біля входів у них і на найближчих гілках сиділи мавпи, судячи за їх невеликими розмірами, самиці і дитинчата мавп. Всі вони з цікавістю стежили за тим, що відбувалося внизу і від чого ми самі не могли відвести очей.

На відкритому місці, недалеко від краю плато, стовпилося кілька сотень цих кошлатих рудих істот. Серед них височіли справжні гіганти, і всі вони без винятку викликали у мене почуття огиди. Мавпи трималися всі разом, очевидно, дотримуючись якогось порядку. Перед ними стояло кілька низькорослих, але пропорційно складених індіанців, шкіра яких відливала бронзою в яскравих променях сонця. У цій маленькій купці виділялася висока, худа фігура білої людини. Понура голова, складені на грудях руки — все виражало жах і розпач. Ми одразу ж впізнали в ньому професора Саммерлі.

Кілька мавп вартували біля нещасних бранців і пильно стежили за ними, готуючись припинити будь-яку спробу втечі. Праворуч, біля самого краю плато, стояли особняком ще дві фігури, такі безглузді — при інших обставинах

їх можна було б назвати навіть комічними, — що, побачивши цю пару, я вже не міг відірвати від неї очей. Один з них був наш товариш, професор Челленджер.

Жалюгідні лахміття, що залишилися від його куртки, все ще трималися на ньому, але сорочка зникла, ніби її й не було, і борода його зливалася з густою рослинністю на могутніх грудях; волосся, що сильно відросло за час наших мандрів, чорною гривною майоріло за вітром. Досить було одного дня, щоб перетворити цей вищий продукт сучасної цивілізації в останнього дикуна Південної Америки.

Поруч з Челенджером стояв царьок племені. Лорд Джон не перебільшував: це була точна копія нашого професора з поправкою лише на руду масть. Та ж приземкувата фігура, ті ж масивні плечі і довгі руки, та ж кудлата борода, що спускалася на волохаті груди.

Різниця позначалася лише в наступному: низький, сплюснутий лоб людиномавпи був повним контрастом прекрасному черепу європейця. Що ж стосується всього іншого, то мавпячий царьок був справжньою карикатурою на професора.

На папері це опис займає дуже багато місця, але тоді я охопив усю картину в одну мить і тут же відволікся від неї, поглинений драмою, яка розігрувалася у нас на очах. Дві людиномавпи схопили одного індіанця і поволокли його до обриву.

Царьок змахнув рукою — це був сигнал. Чудовиська підняли людину за руки і за ноги, розгойдали та жбурнули в прірву. Сила помаху була така велика, що нещасний описав дугу в повітрі, перш ніж полетіти вниз каменем. Увесь мавпячий натовп, за винятком вартових, кинувся

до обриву, завмер там в напруженому мовчанні і раптом вибухнув радісними криками. Мавпи скакали, як одержимі, розмахували довгими волохатими руками і вили від захвату. Потім вони відійшли від обриву і знову вишикувалися в очікуванні наступної жертви.

На цей раз настала черга Саммерлі. Двоє вартових схопили його за руки і грубо штовхнули вперед. Він тріпотів і бився, наче курча, яке тягнуть з курника. Челленджер став відчайдушно жестикулювати, звертаючись до мавпячого царька. Він просив, благав, закликав пощадити його товариша. Але мавпа безцеремонно відштовхнула свого двійника і замотала головою. Це був її останній свідомий рух: гримнув постріл, і рудий царьок мішком повалився на землю.

— Стріляй у натовп! Не шкодуй куль, синку! — крикнув мені лорд Джон.

В душі кожної, навіть самої пересічної людини таяться невідомі йому безодні. Я завжди славився своїм м'якосердям: стогони пораненого зайця не раз зривали у мене гіркі сльози з очей. Але тепер мене охопило жадання крові. Я схопився на ноги, я випускав кулю за кулею спочатку з однієї рушниці, потім з іншої.

Клацав затворами, перезаряджаючи їх, і весь час кричав, не пам'ятаючи себе від якогось запеклого захоплення. Удвох, стріляючи з чотирьох гвинтівок, ми зробили страшне спустошення в рядах мавп. Обидва вартових Саммерлі, валилися мертві, а він стояв, похитуючись, наче п'яний, і, мабуть, не усвідомлював, що його звільнено.

Наші вороги розгублено метушилися по галявині, нічого не розуміючи, не знаючи, куди подітися від вихору смерті, несподівано налетів на них. Вони розмахували ру-

ками, верещали, падали, спотикаючись об трупи. Потім, підкоряючись інстинкту, разом кинулися під захист дерев, і галявина, усіяна трупами убитих мавп, спорожніла. Посередині її стояла тільки маленька купка бранців.

Швидкий розум Челленджера миттю оцінив стан. Він схопив приголомшеного Саммерлі за руку і, тягнучи його за собою, побіг до нас. Двоє вартових метнулися було за ними, але лорд Джон миттю поклав спочатку одного, потім іншого, не витративши зайвої кулі. Ми вибігли з кущів назустріч нашим друзям і тицьнули кожному в руки по зарядженої рушниці. Але тут Саммерлі абсолютно знесилів. Він ледве пересував ноги.

Тим часом людиномавпи вже встигли оговтатися від страху. Вони розсипалися між кущів, мабуть, збираючись відрізати нам шлях.

Ми з Челенджером підхопили Саммерлі під руки, а лорд Джон прикривав наш відступ, посилаючи кулю за кулею в страшні вишкірені писки, що раз у раз виглядали з чагарнику. Приблизно з милю, а то і більше ці тварюки з оглушливим вереском переслідували нас по п'ятах.

Потім стали відставати, переконавшись в нашій перевазі і не бажаючи більше потрапляти під влучні кулі лорда Джона. Діставшись, нарешті, до табору, ми озирнулися назад і переконалися, що тепер нас залишили у спокої.

Принаймні так нам здавалося, але це була помилка. Не встигли ми завалити вхід до табору, потиснути один одному руки і в знеможі розтягнутися у джерела посеред галявини, як раптом за огорожею почулися чийсь швидкі кроки і зараз же слідом за цим тихі жалібні схлипування.

Лорд Джон підбіг з гвинтівкою до завалу і виглянув назовні. За огорожею, сховавши обличчя в землю, лежали

чотири мідно-червоні фігурки індіанців, що залишилися в живих. Вони тремтіли від страху, але це не заважало їм молити нас про захист. Один з них підвівся, виразно повів руками, очевидно, бажаючи сказати, що ліс навколо нашого табору сповнений небезпек, потім впав лорду Джону в ноги і притулювся обличчям до його колін.

— Це ще що таке? — вигукнув наш проводир, в замішанні перебираючи вуса. — Ні, справді, як же нам бути з цією публікою? Вставай, друже, вставай, залиш мій чобіт у спокої.

— Про них теж треба подбати, — сказав Саммерлі, набиваючи люльку. — Ви всіх нас вирвали з пазурів смерті. Як же це було зроблено! Я просто захоплююся вами.

— Дивовижно! — вигукнув Челленджер. — Дивовижно! Не тільки ми особисто, але й весь науковий світ Європи залишиться у вас в неоплатному боргу. Скажу, не вагаючись, що загибель професора Саммерлі і професора Челленджера пробила б вельми помітний пролом у сучасній науці. Ви і наш юний друг заслуговуєте всілякої похвали.

Батьківська посмішка заграла на губах Челленджера, але як би здивувалися вчені Європи, якщо б побачили в цю хвилину свого улюбленця, свою надію! Скуйовджене волосся, голі груди, лахміття. Оплот науки сидів, затиснувши між колінами відкриту консервну банку, і просто пальцями відправляв до рота великий шматок австралійської баранини. Індіанець глянув на нього, скрикнув і знову припав до ніг лорда Джона.

— Не бійся, малюче, — сказав наш проводир, поглажуючи чорну голову, тяжівшу до його колін. — Челленджер, ваш вид привів індіанця в жах. І я не знаходжу в цьому нічого дивного. Заспокойся, друже, це людина, така ж, як ми.

— Одне, сер! — скрикнув Челленджер.

— Нічого, професоре, ви повинні дякувати долі, що вона нагородила вас не зовсім звичайною зовнішністю. Якщо б не ваша велика схожість з мавпячим царьком...

— Досить, лорде Джон Рокстон! Ви занадто багато собі дозволяєте!

— Факт залишається фактом.

— Прошу вас, сер, змінити тему розмови! Ваші зауваження абсолютно недоречні і до справи не відносяться. Нам треба вирішити, що робити з цими індіанцями. Мабуть, доведеться доставити їх додому. Але де вони живуть? Ось питання.

— Беруся на нього відповісти, — сказав я. — Індіанці живуть в печерах, по ту сторону центрального озера.

— Ах ось як! Нашому юному другові відомо, де знаходиться їх житло. Це, ймовірно, не так близько звідси?

— Миль двадцять, не менш, — відповів я.

Саммерлі застогнав.

— Я, у всякому разі, туди не доберуся. Ви чуєте? Ці тварюки все ще нишпорять по наших слідах.

І дійсно, з темної лісової гушавини до нас долинуло далекий вереск мавполюдей. Індіанці знову почали підвивати від страху.

— Треба йти звідси, і як можна швидше, — сказав лорд Джон. — Юначе, ви допоможете Саммерлі. Індіанці понесуть речі. Ну, пішли, поки вони нас не помітили.

Менше ніж за півгодини ми добігли до нашого приутку в кущах і сховалися там. Схвильовані крики мавполюдей весь день лунали з боку нашого форту, але сюди ніхто з них не дістався, і втомлені втікачі — і білі і червоношкірі — нарешті занурилися в довгий, міцний сон.

Увечері я відчув крізь дрімоту, що хтось тягне мене за рукав, і, відкривши очі, побачив перед собою Челленджера.

— Містере Мелоун, наскільки мені відомо, ви ведете щоденник і розраховуєте згодом опублікувати його, — почав він глибоким урочистим голосом.

— Мене послали сюди в якості спеціального кореспондента, — відповів я.

— Саме так. Ви, мабуть, чули дурні натяки лорда Джона Рокстона, що... що нібито... є певна схожість між...

— Так, чув.

— Мені нема чого вам говорити, що публікування подібних дурниць... і взагалі найменша вільність у викладанні подій будуть для мене надзвичайно образливі.

— Я обіцяю строго дотримуватися фактів.

— Лорд Джон схильний віддаватися всяким фантазіям, і йому нічого не варто якось по-своєму пояснити ту повагу, яку навіть самі некультурні раси проявляють до людської гідності. Вам зрозуміла моя думка?

— Цілком.

— Так я покладаюся на ваш такт, — сказав Челленджер і після довгої паузи додав: — А цей мавпячий царьок був вельми неабиякою істотою... надзвичайно значна зовнішність і такий розумний! Чи не правда?

— Дуже гідна особистість, — відповів я.

І професор, мабуть, заспокоївшись, знову ліг спати.

Розділ XIV

Це була справжня перемога

Ми уявляли, що наші переслідувачі, людиномави, не підозрюють про існування цього притулку в чангарнику, проте незабаром нам довелося переконатися в своїй помилці.

У лісі стояло повне мовчання — ні звуку, ні шелесту листя... І все-таки колишній досвід повинен був підказати нам, з якою хитрістю і з яким терпінням ці тварюки вистежують свою здобич і вичікують слушної нагоди для нападу. Не знаю, що мені обіцяє доля в подальшому, але навряд чи буду я коли-небудь такий близький до смерті, як того ранку. Зараз розповім все по порядку.

Сон не допоміг нам відновити сили після страшних хвилювань і голодування попереднього дня. Саммерлі був такий слабкий, що ледве тримався на ногах, але з властивою йому завзятістю і мужністю не хотів зізнаватися в цьому.

Ми скликали військову раду і вирішили посидіти тут ще години дві, підкріпитися сніданком, що було вкрай необхідно, а потім вирушити в дорогу через все плато і вийти до печер на той берег центрального озера, де, за моїми спостереженнями, жили люди. Ми сподівалися, що врятовані нами індіанці замовлять за нас добре слово, і розраховували на хороший прийом з боку їхніх одноплемінників.

Після такої подорожі Країна Мепл-Вайта ще більше відкриє перед нами свої таємниці, і, виконавши покладену на нас місію, ми зосередимо всі свої помисли на те, як нам вибратися звідси і знову повернутися у світ. Навіть сам Челленджер визнавав, що мета нашої експедиції буде

досягнута і що після цього борг зобов'яже нас якомога швидше розповісти всьому цивілізованому світу про зроблені нами дивні відкриття.

Тепер ми могли уважніше придивитися до врятованих індіанців. Вони були невеликого зросту, м'язисті, спритні, незлобиви на вигляд, з правильним овалом обличчя, позбавленого будь-якої рослинності, і з гладким чорним волоссям, схопленим на потилиці шкіряним ремінцем.

Одяг їх складався лише з пов'язки на стегнах, теж шкіряної. Розірвані мочки вух, що кровоточили, свідчили про те, що там були якісь прикраси, які залишилися в лапах їхніх ворогів — мавп.

Індіанці жваво перемовлялися між собою на незнайомій нам мові, але ми все ж зрозуміли, що їх плем'я називається «Акка». Вони сказали це слово кілька разів поспіль, показуючи один на одного, потім замахали стиснутими кулаками в бік лісу і, тремтячи від страху і ненависті, крикнули: «Дода! Дода!» — так, очевидно, іменувалися у них людиномавпи.

— Що ви про них скажете, Челленджер? — запитав лорд Джон. — Для мене ясно тільки одне: он той хлопець з виголеним чолом — їхній вождь.

І дійсно, цей індіанець тримався окремо, а решта зверталися до нього з великою шанобливістю, незважаючи на те, що всі вони були старші за нього. Гордість і незалежність проглядали в кожному русі юнака, і, коли Челленджер поклав своє величезне лаписько йому на голову, той відскочив від нього, як пришпорений кінь, і, гнівно блиснувши чорними очима, відійшов назад. Потім приклав долоню до грудей і, весь сповнений гідності, кілька разів повторив слово «маретас».

Професор, нітрохи не зніяковівши, схопив за плече іншого індіанця і, повертаючи його з боку на бік, як начинний посібник, почав читати нам лекцію.

— Розвинений череп, лицьовий кут і деякі інші ознаки говорять про те, що це плем'я не може бути віднесено до нижчої раси, — загудів він своїм гучним басом. — За расовою шкалою ми повинні відвести йому місце попереду багатьох інших племен Південної Америки. Я твердо переконаний, що тут, на плато, виникнення і розвиток цього племені були б неможливі. Але ж і мавполюдей відокремлює величезна прірва від збережених тут доісторичних тварин. Отже, вони теж не могли з'явитися і еволюціонувати в Країні Мепл-Вайта.

— Звідки ж вони взялися? З неба, звалилися, чи що? — запитав лорд Джон.

— Це питання, безсумнівно, викличе гарячі суперечки серед вчених Європи та Америки, — відповів професор. — Моє власне тлумачення цього — правильне чи неправильне (при цих словах він випнув груди і з зарозумілим виглядом повів навколо очима) — полягає в наступному: в тутешніх, дуже своєрідних умовах еволюція досягла стадії хребетних, причому старі форми продовжували жити і розвиватися пліч-о-пліч з новими.

Ось чому поряд з формами юрського періоду тут уживаються і сучасний тапір — тварина з дуже поважним родоводом, — і великий олень, і мураход. Поки все ясно. Але ви запитаете: а людиномавпи, а індіанці? Як наукова думка повинна поставитися до їх перебування на плато? На мій погляд, пояснення може бути лише одне: вони прийшли сюди ззовні. Дуже можливо, що якісь людиноподібні мавпи, що існували в Південній Америці, пере-

бралися в ці місця ще в незапам'ятні часи і в результаті своєї еволюції дали той вид мавполюдей, окремі представники якого, — тут Челленджер подивився на мене в упор, — мають таку значущу і пристойну зовнішність, що при наявності розуму вони могли б прикрасити собою навіть людську расу.

Що ж стосується індіанців, то це плем'я імігрувало сюди з рівнини в більш пізні часи під впливом або голоду, або переслідувань ворога. Зіткнувшись тут з небаченими досі ворогами, вони сховалися в печерах, про які розповідав наш юний друг. Однак їм, безсумнівно, доводилося боротися не на життя, а на смерть з дикою звіриною, зокрема з мавпами, які не бажали примиритися з вторгненням людини і вели з ними нещадну війну, пускаючи в хід всю свою хитрість, а в цьому вони можуть посперечатися з будь-якими, більшими істотами. Ось чим пояснюється, на мій погляд, нечисленність індіанського племені. Отже, джентльмени, що ви тепер скажете? Правильно я розгадав цю загадку, або у вас є які-небудь заперечення по суті?

Але професорові Саммерлі було не до суперечок, і він тільки відчайдушно захитав головою в знак протесту. Лорд Джон почухав свою лисіючу маківку і відмовився прийняти виклик Челленджера, мотивуючи це тим, що він борець іншої ваги і іншої категорії. Я ж залишився вірним собі і перевів розмову в більш прозаїчну і ділову площину, оголосивши, що один з індіанців кудись пропав.

— Він пішов, — сказав лорд Рокстон. — Я дав йому банку з-під консервів і відправив за водою.

— У старий табір? — запитав я.

— Ні, до струмка. Це недалеко, он за тими деревами. Яких-небудь сто ярдів. Але цей малий, мабуть, не поспішає.

— Піду подивлюся, що він там робить, — сказав я і, захопивши гвинтівку, пішов у ліс, залишивши друзів займатися приготуваннями до мізерного сніданку.

Вам може видатися необачним з мого боку, що я навіть на такий короткий термін зважився покинути наш надійний притулок в кущах, але ж мавпяче місто було далеко, а вороги втратили наші сліди, і, крім того, у мене була при собі гвинтівка. Але, як виявилось в подальшому, я недооцінював підступність і сили мавполюдей.

Струмок дзюрчав десь зовсім близько, хоча густі зарості дерев і кущів приховували його від мене. Я вже досить далеко відійшов від товаришів, як раптом в очі мені впало щось червоне. До мого жаху, це виявився труп посланого за водою індіанця. Несчастний лежав скоцюрблений, і шия у нього була так неприродно вивернута, ніби він дивився вгору, через плече.

Я крикнув, попереджаючи друзів про небезпеку, підбіг до індіанця і нагнувся над ним...

Ймовірно, мій ангел-охоронець був десь зовсім близько в цю хвилину, бо інстинкт, а може, і шелест листя змусили мене поглянути вгору. З густого зеленого листя, що нависли над моєю головою, до мене повільно тяглися дві довгі м'язисті руки, покриті рудим волоссям. Ще секунда — і жадібні пальці зімкнулися б і навколо моєї шиї. Я відскочив назад, але ці руки виявилися ще спритнішими. Правда, стрибок врятував мене від мертвої хватки, але одна лапа вчепилася мені в потилицю, інша — в обличчя, а потім, коли я закрив горло долонями, — в пальці.

Я відчув, що відокремлюєш від землі, що голову мені відгинають назад з непереборною силою... Здавалося, ще секунда, і шийні хребці не витримають. Мозок починав

затуманюватися, але я не відпускав цієї страшної руки і нарешті відірвав її від підборіддя. Наді мною схилилася потворна морда з холодними світло-блакитними очима, нещадний погляд яких сковував мене, наче гіпноз.

Боротися не було сил.

Як тільки чудовисько відчуло, що я слабну, в його величезній пащі блиснули два білих ікла, і воно ще сильніше стиснуло лапу, все більше закидаючи мені голову. Перед очима у мене попливли каламутні кола, у вухах задзвеніли срібні дзвіночки. Десь вдалині почувся постріл, я вдарився об землю і, майже не відчувши при цьому болю, втратив свідомість.

Прокинувшись, я побачив, що лежу на траві в нашому притулку серед кущів. Хтось вже встиг збігати до струмка, і лорд Джон змочував мені голову водою, а Челленджер і Саммерлі дбайливо підтримували мене з двох сторін. Побачивши перед собою їх стурбовані обличчя, я вперше зрозумів, що наші професори не тільки мужі науки, а й люди, здатні на прості людські почуття.

Ніяких тілесних ушкоджень у мені не було. Мабуть, моя непритомність була викликана тільки сильним потрясінням, бо через півгодини я вже остаточно прийшов до тями, якщо не брати до уваги болю в потилиці і шиї.

— Ну, любий мій, цього разу ви були на волосок від смерті, — сказав лорд Джон. — Коли я кинувся на ваш крик і побачив, що цей звір відкручує вам голову і ви вже підняли всі чотири лапки догори, у мене насамперед майнула думка: ну, нашого полку вибуло! Я навіть не влучив, стріляючи похапцем, але все-таки мавпа кинула вас і відразу ж втекла. Ех, чорт! Дали б мені сюди п'ятдесят людей з рушницями, ми б жваво навели тут порядок — і сліду б не залишили від цієї нечисті.

Тепер було зовсім зрозуміло, що людиномавпи якимось чином дізналися про наш притулок і не спускають з нього очей. Удень їх можна було не боятися, але що буде вночі? Вони напевно нагрянуть сюди. Значить, треба йти, і чим швидше, тим краще. З трьох сторін нас оточували лісові хащі, де на кожному кроці можна було нарватися на засідку, але з четвертої починався пологий схил, що спускався до центрального озера, і там ріс низький чагарник з рідкісними деревами, які подекуди перемешувалися відкритими прогалинами. З цього схилу я і йшов один в ту ніч, і він вів прямо до печер індіанців. Отже, сюди нам і треба було йти. Єдине, про що ми шкодували, — це про наш табір, і не стільки через кинуті там запаси, скільки через негра Замбо, останньої ланки між зовнішнім світом і нами.

Втім, гвинтівки, були при нас, нестачі в патронах теж не відчувалося, так що деякий час ми могли обійтися і цим, а далі, треба думати, видасться можливість повернутися на старе місце і знову встановити зв'язок з нашим негром. Замбо твердо обіцяв не кидати нас, і ми не сумнівалися, що він стримає своє слово.

Після полудня наша партія рушила в дорогу. Попереду в якості провідника йшов молодий вождь, який з обуренням відмовився нести будь-яку поклажу. За ним, зваливши на спину все убоге майно експедиції, крокували два вцілілих індіанця. Наша четвірка з рушницями напереваги замикала хід. Як тільки ми вийшли з чагарнику, безмовна досі лісова хаща раптом наповнилася диким виттям мавполюдей, які чи то раділи, чи то зловтішалися з приводу нашого відходу. Озираючись назад, ми нічого не бачили, але це протяжне виття ясно говорило, скільки

ворогів ховалося за суцільною стіною зелені, що обступила нас з усіх боків. Однак гнатися за нами мавпи, мабуть, не збиралися, і, вийшовши на більш відкрите місце, ми зовсім перестали боятися їх.

Я йшов найостаннішим і мимоволі посміхався, дивлячись на своїх товаришів. Невже це блискучий лорд Джон Рокстон, який не так давно приймав мене у рожевій пишноті своїх апартаментів в «Олбені», застелених перськими килимами і обвішаних по стінах картинами? Невже це той самий професор, який так велично сидів за величезним письмовим столом в Енмор-Парку?

І, нарешті, куди подівся той суворий, манірний вечний, що виступав на засіданні Зоологічного інституту? Та хіба у бурлак, що зустрічаються на сільських дорогах Англії, буває такий жалюгідний, сумний вигляд!

Ми провели на плато лише тиждень, але змінний одяг залишився у нас внизу, а тиждень цей був не з легких, хоча мені як раз не доводилося особливо скаржитися, бо я не потрапив у лапи до мавп в ту ніч. Залишившись без капелюхів, всі мої товариші пов'язали голови хустками; одяг висів на них клаптями, а шар бруду і неголена щетина міняли їх майже до невпізнання. Саммерлі і Челленджер сильно кульгали, я теж ледве волочив ноги, ще не оговтавшись як слід від ранкового потрясіння, і насилу повертав шиєю, задерев'янілою після мертвої хватки мавпи.

Так, ми представляли собою досить сумне видовище, і мене анітрохи не дивувало, що наші супутники-індіанці раз у раз озиралися назад, дивлячись на нас з подивом і навіть з жахом.

Було далеко за полудень, коли ми вийшли з чагарників до берегів озера. Індіанці побачили його широку гладінь

і з радісними вигуками замахали руками, показуючи нам на воду. Картина була справді дивовижна. Прямо до того місця, де ми стояли, мчала ціла флотилія легких човнів.

Вони були далеко, за кілька миль, але ця відстань так швидко скорочувалася, що незабаром веслярі розгледіли, хто стоїть на березі. Оглушливі крики громовим гуркотом пронеслися над озером. Схопившись з місць, індіанці замахали веслами і списами. Потім знову взялися гребти і в одну мить пролетіли відстань, що залишалася, витягли човни на пологий піщаний берег і з вітальними криками розпростерлися ниць перед молодим вождем.

Слідом за тим з натовпу виступив літній індіанець з намистом і браслетом з великих блискучих скелець і в накинутій на плечі чудовій плямистій шкурі, що відливала бурштином. Він підбіг до хлопця, ніжно обійняв його, потім подивився в нашу сторону, запитав щось і, підійшовши до нас, без всякого улесливості, з великою гідністю обійняв всіх нас по черзі.

По одному його слову інші індіанці в знак поваги схилилися перед нами до землі. Мені особисто було не по собі від такого раболіпства, лорда Джона і Саммерлі воно, мабуть, теж збентежило, проте Челленджер розцвів, наче квітка, зігріта сонцем.

— Можливо, ці тубільці недалеко пішли вперед у своєму розвитку, — сказав він, погладжуючи бороду і оглядаючи розпростерті перед нами тіла, — але декому з освічених європейців треба було б повчитися у них, як вести себе в присутності вищих істот. Подумати тільки, до чого безпомилковий інстинкт первісної людини!

Судячи з усього, індіанці виступили в бойовий похід, тому що, крім копій з довгого бамбука з кістяними

наконечниками, кожен з них мав при собі лук і стріли, кийок або кам'яну сокиру на поясі. Похмурі, злобні погляди, які вони кидали в бік лісу, звідки ми вийшли, і часте повторення слова «Дода» свідчили про те, що метою цього походу було або виручити сина старого вождя (ми здогадалися про їх спорідненість), або помститися за його смерть.

Зараз всі вони розсілися сіли у коло і тримали військову раду, а ми помістилися віддалік на базальтовій брилі і стали спостерігати за тим, що відбувається. Першими говорили воїни, а потім до свого племені з гарячими словами звернувся і наш юний друг. Мова його супроводжувалася такою красномовною мімікою і жестикуляцією, що ми зрозуміли її всю, точно ця мова була нам знайома.

— Чи варто повертатися зараз додому? — говорив він. — Рано чи пізно ми повинні будемо піти на це. Наші брати вбиті. Що з того, що я залишився живий і неушкоджений, коли інші загинули? Хто з вас може бути спокійний за своє життя? Зараз ми все в зборі. — Він показав на нас. — Ці прибульці — наші друзі. Вони великі воїни і так само, як і ми, ненавидять мавп. Їм підкоряються громи і блискавки. — Тут він звів руку до неба. — Видасться ще коли-небудь інший такий випадок? Ходімо ж вперед і або помремо, або завоюємо собі спокійне життя, і тоді нам не соромно буде повернутися до наших жінок.

Маленькі червоношкірі воїни жадібно слухали свого вождя, а коли він скінчив, вибухнули захопленими криками, і всі як один зметнули списи у повітря. Його батько запитав нас про щось, показуючи в бік лісу. Лорд Джон знаком запропонував йому почекати і звернувся до нас.

— Ну, вирішуйте кожен сам за себе, — сказав він. — Я

особисто не проти звести рахунки з цими мавпами, і якщо справа скінчиться тим, що вони будуть стерті з лиця землі, то ця сама земля тільки покращає після такої операції. Я піду з нашими новими друзями і не залишу їх до переможного кінця. А ви що скажете, юначе?

— Звичайно, я з вами!

— А ви, Челленджере?

— Можете розраховувати на мою допомогу.

— А ви, Саммерлі?

— Ми все далі і далі відхиляємося від мети нашої експедиції, лорде Джон. Запевняю вас, я зовсім не для того покинув професорську кафедру в Лондоні, щоб очолювати набіг червоношкірих на колонію людиноподібних мавп.

— Так, справді, як ми низько впали! — з посмішкою сказав лорд Джон. — Але нічого не поробиш, так вже вийшло. Ну, ми чекаємо вашої відповіді.

— Це вельми сумнівна затія, — не здавався Саммерлі, — але якщо ви усі йдете, мені не залишається нічого іншого, як іти за вами.

— Отже, вирішено, — сказав лорд Джон і, повернувшись до старого вождя, ствердно кивнув і поплескав долонею по гвинтівці.

Старий потиснув усім нам руки, а його одноплемінники вибухнули ще більш захопленими криками.

Виступати в похід було вже пізно, і індіанці нашвидку розбили табір. Всюди загорілися, задиміли багаття. Невелика група пішла в джунглі і повернулася, женучи перед собою молодого ігуанодона, у якого теж сиділа асфальтова наліпка на плечі. Один індіанець підійшов до нього і розпорядився, щоб його прирізали, і ми тільки тоді

зрозуміли, що величезні ігуанодони є власністю тубільців, все одно як у нас рогата худоба. Отже, загадкові асфальтові плями були всього-на-всього чимось на зразок тавра. Ці тупі травоядні істоти, наділені крихітним мозком, відрізняються такою беспорядністю, незважаючи на свої величезні розміри, що з ними може впоратися і дитина. Не минуло й кількох хвилин, як ігуанодона було облупленого, і шматки м'яса вже присмажувалися на вогнищах разом з якоюсь рибою, яку індіанці наловили в озері, пустивши в хід списи замість острого.

Саммерлі ліг на мілині і заснув, а ми втрюх вирушили бродити по березі озера, згоряючи від бажання дізнатися якомога більше про цю дивовижну країну. Кілька разів на нашому шляху траплялися ями з такою ж синьою глиною, як на болоті птеродактилів. Ці недіючі вулканічні кратери чомусь дуже цікавили лорда Джона. Челленджер теж знайшов щось гідне його уваги — це був грязьовий гейзер, сильні струмені якого так і кипіли бульбашками, що виділяли якийсь невідомий нам газ. Челленджер опустив в гейзер порожнисту тростинку, підніс до неї сірник і, точно школяр, закричав від радості, коли підпалений газ вибухнув і запалав синім вогнем. Потім він приладнав до тростинки шкіряний кисет, наповнив і його газом і запустив в повітря. Цей експеримент привів професора в ще більший захват.

— Горючий газ! Та який — легший за повітря! Тепер я впевнений, що в ньому міститься значна кількість вільного водню. Зачекайте, друзі мої! Джордж Едуард Челленджер ще не вичерпав всіх своїх можливостей! Великий розум завжди змінює природу задля власної вигоди. Ви ще переконаєтеся в цьому на власні очі! — Він гордовито

випнув груди, але так і не поділився з нами своїми таємними задумами.

Що стосується мене, то берег здавався мені малоцікавим в порівнянні з самим озером. Поява індіанців і шум стоянки розполохали все живе в його околицях, і ніщо не порушувало тиші, яка стояла навколо нашого табору, якщо не брати до уваги кількох птеродактилів, які парили високо в небі, виглядаючи стерво.

Але рожеві води центрального озера жили своїм життям. Від чийось величезних аспидно-чорних спин і зубчастих плавників над водою раз у раз вилітали срібні бризки і знову зникали в глибині. Піщані мілини кишіли якимись потворними істотами — чи то величезними черепахами, чи то ящірками, і серед них нам особливо кинулося в очі одне чудовисько.

Пласке, немов шматок шкіри, воно посмикувалося всією своєю поверхнею, яка йшла жирними відблисками, і повільно повзло по піску.

Час від часу з води раптом виростали голови якихось змієподібних істот, які, граціозно звиваючись, пливли ніби в комірці з піни і з таким же пінливим шлейфом позаду. Але, як виявилось, це були зовсім не змії. Одна така істота вилізла на піщану мілину недалеко від нас, і ми побачили, що довга шия переходить у нього в циліндричний тулуб з величезними перетинчастими плавниками. Челленджер і Саммерлі, які вже приєдналися до нас, себе не пам'ятали від захоплення і здивування.

— Плезіозавр!* Прісноводний плезіозавр! — вигукнув

* Плезіозавр — хижий морський плазун, що вимер. Мав широке, сплюснене тіло до п'ятнадцяти метрів у довжину, великі ласти і довгу шию. Плезіозаври жили в юрському і крейдяному періодах.

Саммерлі. — І я бачу його на власні очі! Мій любий Челленджер, хто з зоологів може похвалитися таким щастям?

Настала ніч, багаття наших червоношкірих союзників вже лише червоніло у темряві, коли нам нарешті вдалося відвести обох професорів від первісного озера, що так їх зачарувало. Але, навіть лежачи на березі далеко від води, ми продовжували чути сплески і пирхання велетнів, які жили в його глибині.

З першими світанковими променями весь табір був на ногах, і через годину ми виступили в наш нечуваний похід. Я часто мріяв дожити до тієї хвилини, коли мене пошлють військовим кореспондентом на фронт. Але який мрійник міг би уявити собі кампанію, подібну до тієї, яку доля послала мені! Отже, приступаю до свого «першого донесенню з театру військових дій».

За ніч наші сили поповнилися новими загонами тубільців, так що до ранку у нас налічувалося вже до п'ятисот воїнів. Вперед були вислані розвідники, а за ними зімкнутою колоною рухалися головні сили. Ми піднялися по пологому схилу, порослому чагарником, і підійшли до джунглів. Індіанці зі списами та луками розсипалися нерівним ланцюгом уздовж узлісся. Рокстон і Челленджер зайняли місця на правому фланзі, а я і Саммерлі — на лівому. Отже, ми, озброєні за останнім словом військової техніки, вели в бій дику орду кам'яного віку.

Противник недовго змусив себе чекати. Лісові хащі наповнилися пронизливим виттям, і зграя мавполюдей, озброєних камінням і палицями, кинулася в самий центр індіанців, що наступали.

Це був сміливий, але досить безглуздий маневр, бо незграбні, кривоногі тварини не могли змагатися зі сприт-

ними, як кішки, тубільцями.

Страшне видовище постало перед нашими очима: розлючені мавпи з піною у рота, шалено виблискуючи білками, кидалися на своїх спритних ворогів, тих, хто стріляв в них з луків. Повз мене з ревом пронеслося величезне чудовисько, груди і боки якого були уतिकані стрілами. Я зглянувся над ним і вистрілив — воно звалилося мертвим прямо серед кущів алое. Але більше мені не довелося стріляти, тому що атака була спрямована в самий центр ланцюга і індіанці відбили її без нашої допомоги. З тих мавп, які брали участь в цій вилазці, навряд чи хоч одна повернулася живою під захист дерев.

Але коли ми зайшли у ліс, справа набула більш серйозного обороту. Відчайдушний бій тривав годину з гаком, і часом мені здавалося, що нам кінець. Мавпи вискакували з гущавини і укладали своїми кийками відразу по три, по чотири індіанця, не давши їм навіть часу пустити в хід списи. Удари їхніх важких кийків були нищівні. Один з них припав по гвинтівці Саммерлі, і від неї залишилися одні друзки. Ще хвилина — і така ж доля спіткала б і його голову, але індіанець вчасно зреагував і пронизав списом ворога, що замахнувся на Саммерлі.

Мавпи, забралися на дерева, кидали в нас камінням і величезними дрючками, деякі стрибали вниз, в саму гущу звалища, і билися з жорстокістю, до останньої краплі крові.

Індіанці потіснилися, і якби не вогонь наших гвинтівок, що завдавав величезної шкоди противнику, ніщо не стримало б їх від втечі.

Однак вождь знову зібрав своїх воїнів і з такою швидкістю повів їх в атаку, що тепер уже довелося відступати

мавпам. Саммерлі був обеззброєний, але я випускав кулю за кулею, а з правого флангу теж лунала безперервна стрілянина.

Нарешті мавп охопила паніка. З вереском та виттям, вони кинулися врозтіч, а наші союзники з дикими криками погналися за ними.

Цей день повинен був винагородити людину за всі чвари, що не згасали із століття у століття, за жорстокості і переслідування, якими тільки і була багата його убога історія. Відтепер людина ставала господарем плато, а мавполюди повинні був раз і назавжди зайняти належне їм підлегле місце.

Як не мчали переможені, ніщо не могло врятувати їх від індіанців, і лісові хаші раз у раз оголошувалася переможними криками, дзвоном тятиви і глухим стуком тіл, що падали з дерев.

Я біг слідом за всіма і раптом наткнувся на лорда Джона і Челленджера, які розшукували нас.

— Ну, годі! — сказав лорд Джон. — Заклучну частину можна залишити індіанцям. Видовище буде не з приємних. Чим менше ми побачимо, тим спокійніше будемо спати.

Очі Челленджера горіли войовничим вогнем.

— Друзі мої! На нашу долю випало щастя бути присутнім при одній з тих битв, які визначають подальший хід історії, вирішують долю світу! — проголосив він, з гордовитим виглядом походжаючи перед нами. — Що означає перемога одного народу над іншим? Рівне нічого. Вона не змінює справи. Але жорстокі битви на зорі часів, коли печерні жителі долали тигрів або коли слон вперше дізнався, що у нього є володар, — ось це справжні завоювання, справжні перемоги, які залишають слід в історії.

Яку ж треба було мати віру в кінцеву доцільність подібних побоїщ, щоб виправдовувати їх жорстокість!

Йдучи по лісу, ми на кожному кроці зустрічали трупи мавп, прохромлених списками і стрілами індіанців. Понівечені людські тіла відзначали місця особливо жарких сутичок, коли ворог дорого продавав своє життя. Попереду весь час чулися крики і ревіння, і по ним ми стежили за напрямком гонитви. Мавп відтіснили до їх міста, там вони зібрали останні сили, але і це їм не допомогло, і тепер ми прибули саме вчасно, щоб засвідчити страшну заключну сцену.

На ту саму галявину біля краю обриву, яка два дні тому була свідком наших подвигів, індіанці вигнали близько сотні вцілілих в битві мавп. Ми підійшли в ту хвилину, коли переможці зі списками напереваги взяли цю купку в півкільце. Все це скінчилося в кілька секунд. Тридцять-сорок мавп полягли на місці.

Решта верещали, відбивалися, але це їм не допомогло. Їх скинули в прірву, і вони розділили долю своїх колишніх жертв, нахромившись на гострий бамбук, який ріс внизу, на глибині шістсот футів.

Челленджер мав рацію: відтепер людина назавжди затвердила своє панування в Країні Мепл-Вайта. Самці великих мавп були винищені всі до одного, мавпяче місто зруйноване, самиці та дитинчата взяті у неволю. Останній кривавий бій поклав кінець віковому протистоянню людини і мавпи.

Ця перемога врятувала і нас. Ми повернулися в Форт Челленджера, до кинутих там запасам, і встановили зв'язок з нашим негром, який був до смерті наляканий страшним видовищем, коли мавпи градом посипалися у

прірву.

— Ідіть звідти, йдіть! — волав він, і очі лізли йому на лоба від страху. — Там диявол, він вас погубить!

— Устами негра вимовляє істина, — переконано промовив Саммерлі. — Досить з нас пригод, тим паче, що вони за своїм характером абсолютно не личать таким людям, як ми. Челленджер, нагадую вам ваші слова. Відтепер ви повинні думати тільки про те, як визволити нас з цієї жахливої країни і повернути в цивілізований світ.

Розділ XV

Очам нашим відкрилися дива!

Я веду свій щоденник день у день і все чекаю тієї хвилини, коли можна буде написати, що хмари, що нависли над нами, розсіялися і крізь них глянуло сонце. Ми досі не знаємо, як вибратися звідси, і гірко нарікаємо на долю. Але я абсолютно ясно уявляю собі, що коли-небудь ми з вдячністю згадуватимемо про цю вимушену затримку на плато, яка дала нам можливість спостерігати всі нові і нові дива Країни Мепл-Вайта і життя її мешканців.

Перемога індіанців над плем'ям мавполюдей круто змінила наше становище. Відтоді ми стали справжніми господарями плато, бо тубільці дивилися на нас з острахом і вдячністю, пам'ятаючи, що наша чудодійна сила допомогла їм розправитися з їх споконвічними ворогами. Вони, ймовірно, нічого не мали б проти, якщо б такі могутні і загадкові істоти зовсім покинули плато, але спуск до рівнини був їм невідомий. Наскільки нам вдалося зрозуміти по їх знакам, раніше плато поєднувалося з рівниною тунелем, нижній кінець якого ми бачили при обході

кам'яної гряди. У незапам'ятні часи цим шляхом піднімалися на плато людиномавпи і індіанці, а не так давно їм же скористався Мепл-Вайт зі своїм товаришем. Але рік тому тут стався сильний землетрус, і верхню частину тунелю наглухо завалило уламками скель. Коли ми висловлювали бажання спуститися вниз, на рівнину, індіанці тільки знизували плечима і заперечно хитали головами. Чи дійсно вони не могли допомогти нам, чи просто не хотіли, сказати важко.

Після переможного походу індіанці перегнали уцілілих мавп в іншу частину плато (боже, як вони вили дорогою!) І поселили їх неподалік від своїх печер. І з цього дня мавпяче плем'я перейшло в повне рабство до людини.

Серед нічної тиші часто лунали протяжні крики якогось первісного Єзекіїля*, що оплакує свою колишню славу і колишню велич мавпячого міста.

Відтепер підкорені мавпи повинні були задовольнятися скромною роллю дроворубів і тих, хто носить воду, при своєму володарі — людині.

Через два дні після битви ми знову перетнули плато і отаборилися біля підніжжя червоних скель. Індіанці пропонували нам влаштуватися у печерах, але лорд Джон не погодився на це, вважаючи, що якщо вони задумали щось проти нас, то ми будемо повністю у їхній владі.

Ми вважали за краще зберегти свою незалежність і, підтримуючи з нашими союзниками найкращі відносини, все ж тримали зброю наготові. Нам часто доводилося бувати в їхніх печерах, але ми так і не з'ясували, кому

* Єзекеїл — старозавітний біблійний пророк, що був забраний у полон за першого нашестя халдеїв на Єрусалим у 598 році до Різдва Христового.

індіанці зобов'язані цим чудовим житлом — самим собі чи природі. Печери були вириті на одному рівні в якоїсь пухкий породі, що залягає між червоним базальтом вулканічного походження і твердим гранітом, який служив підшвою скель.

До входів до печер, які перебували приблизно на висоті вісімдесяти футів від землі, вели кам'яні сходи, такі вузькі і круті, що за ними не могла би піднятися жодна велика тварина. В середині було тепло і сухо. Печери йшли в товщі кряжа на різну глибину; по їх гладких сірих стінах тяглися намальовані обвугленими паличками чудові зображення тварин, що населяють плато.

Якщо б в Країні Мепл-Вайта не залишилося жодної живої істоти, майбутній дослідник знайшов би на стінах цих печер вичерпні відомості про її дивовижну фауну, бо тут було все — і динозаври, і ігуанодони, і всі види ящерів.

Дізнавшись, що величезні ігуанодони вважаються у індіанців свійською худобою або, вірніше, чимось на зразок ходячої м'ясної комори, ми уявили, ніби людина навіть при наявності настільки недосконалої зброї, як лук і спис, повністю встановила своє панування на плато. Однак нам незабаром довелося переконатися, що це не так і що поки її тут тільки терплять.

Драма розігралася на третій день після того, як ми оселилися біля печер. Челленджер і Саммерлі зранку вирушили до озера, де тубільці виловлювали для них гарпунами ящірок. Ми з лордом Джоном залишилися в таборі; неподалік від нас на трав'янистому схилі перед печерами виднілися індіанці, зайняті своїми справами.

І раптом сотні голосів пронизливо закричали: «Стоа! Стоа!» Дорослі і діти кинулися з усіх боків до печер і, витіс-

няючи одне одного, стали дертися вгору по кам'яних сходах.

Вони добралися до своїх сховищ і замахали руками, запрошуючи нас скоріше приєднатися до них. Ми схопили гвинтівки і побігли з'ясувати, що сталося, а назустріч нам з невеликого гаю вже мчали з усіх сил десять-п'ятнадцять індіанців, переслідуваних по п'ятах двома чудовиськами — точно такими, як непроханий гість, який прибув в наш старий табір — мій нічний переслідувач.

Вони пересувалися стрибками і були схожі на гігантських огидних жаб. Досі нам доводилося бачити цих велетнів тільки в темряві, тому що вони полюють вночі, а вдень виходять зі своїх барлогів лише в тому випадку, якщо їх потривожать, як було цього разу. Ми стояли, вражені видовищем, що відкрилося нашим очам. Плямиста бородавчаста шкіра цих велетенських жаб відливала на сонці всіма кольорами веселки і виблискувала, як риб'яча луска. Втім, спостерігати це нам довелося недовго, бо тварини в кілька стрибків нагнали нещасних індіанців...

І тут почалося щось страшне.

Прийом у них був такий: вони падали усією своєю вагою на найближчу жертву, тоді залишали її, розчавлену, знівечену, і кидалися за наступною. Дико кричачи, індіанці мчали до печер, але не могли піти від своїх переслідувачів. Вони гинули один за іншим, і на той час, коли ми з лордом Джоном приспіли на допомогу, від усієї їх групи залишилося не більше п'яти-шести чоловік.

Втім, ми не тільки не допомогли їм, а й самі мало не загинули. Куля за кулею впивалися у шкіри цих тварюк, виробляючи такий самий ефект, якщо б наші гвинтівки були заряджені паперовими кульками. Але ж стрілянина велася з якихось двохсот кроків! Величезні плазуни не

боялися поранень, а відсутність центрального мозкового апарату робила навіть найсучаснішу зброю марною в боротьбі з ними. Єдине, що нам вдалося зробити, — це відвернути їх увагу тріском пострілів і спалахами вогню і таким чином дати можливість і собі, і індіанцям добігти до рятівних сходинок.

Але там, де розривні кулі двадцятого століття виявлялися безсилими, доводилося покладатися на отруєні стріли дикунів, вимочені в настої строфанта* і змащені трупною отрутою. Такі стріли не придатні для полювання, бо кровообіг у доісторичних чудовиськ настільки млявий, що вони зазвичай встигають наздогнати і розтерзати свою жертву до того, як відчують дію отрути.

Тепер становище було інакше: як тільки наші переслідувачі опинилися біля кам'яних сходів, що ведуть до печер, з кожної щілини в гірському кряжі зі свистом полетіли стріли.

Чудовиська обросли ними, наче пір'ям, але, мабуть, в перші хвилини не відчували біль і продовжували в безсилій люті дертися вгору по сходах. Не бажаючи упускати здобич, вони насилу долали кілька сходинок і негайно зривалися вниз. Та ось отрута почала діяти.

Один звір глухо заревів і уткнувся пласкою головою у землю. Другий пронизливо завив, зробив кілька безглузких стрибків, потім в корчах повалився поруч з першим і незабаром теж затихнув. Тоді індіанці висипали з печер і з радісними криками закружляли навколо трупів, тріумфуючи перемогу над двома найнебезпечнішими ворогами.

Істи це м'ясо було не можна, тому що отрута продовжував діяти, і індіанці в ту ж ніч розрізали обидві туші на

* Строфант — отруйна рослина.

шматки і віднесли їх до лісу, щоб не заражати тут повітря. Близько печер залишилися тільки два величезних серця, кожне завбільшки з подушку; вони жили самостійним життям, повільно і ритмічно скорочуючись і розширюючись, і ця огидна пульсація тривала день, два і затихла тільки на третю добу.

Коли-небудь, коли у мене буде справжній стіл, а не консервна банка, що його замінює і краще письмове приладдя, ніж недогризок олівця і один-єдиний пошарпаний блокнот, я детально опишу індіанців племені акка, опишу наше життя серед них і чарівну Країну Мепл-Вайта, яка потроху відкривала перед нами свої дива. Пам'ять не змінить мені; разом з першими враженнями дитинства в ній до кінця днів моїх збережеться кожна хвилина, кожна година, проведена нами на плато, і ніщо інше не витіснить цих спогадів.

Прийде час, і я опишу ту чудову місячну ніч на центральному озері, коли індіанці виловили сіткою молодого іхтіозавра*, що мало не перевернув наш човен — істоту, схожу чи то на тюленя, чи то на рибу з трьома очима, причому третє око сиділо у нього на маківці, а інші два були захищені кістяними пластинками. В ту ж ніч зелена водяна змія стрілою метнулася до нас з очеретяних заростей, обплела своїми кільцями керманича в човні Челленджера і зникла з ним під водою. Я не забуду розповісти і про ту дивовижну білу істоту — ми і до цього дня не знаємо, що це було: плазун або звір, — який мешкав у гнилому болоті на схід від центрального озера і ночами сновигала серед кущів,

* Іхтіозавр — морський плазун мезозойської ери, який набув рибообразної форми. Виглядав подібно дельфіну.

випромінюючи слабкий фосфоричний блиск.

Індіанці так боялися її, що навіть близько не підходили до того болота, а ми двічі були там, бачили цього звіра здалеку, але не могли пробратися до нього через багно. Скажу тільки, що величиною він більше корови і поширює навколо себе неприємний мускусний запах.

У моїх майбутніх записах ви зустрінете також згадку про гігантську бистроногого птаха, від якого Челленджеріві довелося тікати одного разу під захист скель. Він набагато вищий за страуса, і потворна голова сидить у нього на довгій голій шиї. Коли Челленджер дерся вгору по камінню, вона одним ударом свого лютого вигнутого дзьоба, як долотом, зірвала йому каблук. Але на цей раз сучасна зброя не осоромила себе: величезний фороракос* дванадцяти футів зросту (радісний професор, не встигнувши віддихатися як слід, вже повідомив нам його назву) повалився на землю, убитий кулею лорда Джона, і судорожно забив ногами, здіймаючи хмару пір'я і не зводячи з нас блискучих лютих жовтих очей.

Як би мені хотілося дожити до того дня, коли ця несамовита сплюснута голова знайде своє місце серед інших трофеїв, що прикрашають кабінет в «Олбені»!

Під кінець треба буде обов'язково згадати і про токсодона** — велетенську морську свинку зростом в десять футів з гострими зубами, яку ми підстрелили якось на світанку біля водопою.

* Фороракос — велетенський вимерлий птах, що не літав, а бігав, подібно до страуса. Мав череп до пів метра завдовжки із гігантським загнутим дзьобом.

** Токсондон — великий вимерлий травоядний ссавець, більше носорога. Токсондони жили в Південній Америці в кінці кайнозойської ери.

Згодом я розповім про все це більш детально і поряд з нашими пригодами любовно опишу чудові літні вечори, коли ми четверо мирно лежали десь на лісовій галявині серед невідомих нам яскравих квітів і, дивлячись вгору крізь обтяжені соковитими плодами гілки дерев, дивувалися химерним птахам, що пролітали у блакитній височині неба, потім переводили погляд у густу траву і спостерігали за дивними істотами, які виповзали зі своїх норок, щоб подивитися на нас; опишу довгі місячні ночі, коли ми впливали у човнах на середину озера і з мимовільним страхом дивилися на його блискучу гладінь: ось якесь фантастичне чудовисько злетіло над водою, пустивши по ній широкі кола... ось темна глибина освітилася зеленкуватим світлом, що прокреслював шлях нової, невідомої нам істоти...

Я запам'ятаю ці картини у всіх подробицях, і коли-небудь моя пам'ять і моє перо віддадуть їм належне.

Але ви, напевно, запитаете, як ми могли займатися такими спостереженнями, коли нам слід було і день, і ніч шукати спосіб повернутися до цивілізованого світу.

Відповім вам, що ми всі ламали над цим голову, але марно. З'ясувалося тільки одне: на допомогу індіанців розраховувати не варто. Вони були нашими друзями і ставилися до нас мало не з рабською відданістю, але як тільки ми заїкалися про допомогу, про те, щоб перетягнути до обриву якусь довгу дошку або сплести канат з шкіряних ременів та ліан, нас відразу ж осаджували м'якою, але рішучою відмовою. Індіанці посміхалися, підморгували нам, хитали головами, і далі цього справа не йшла. Старий вождь і той не здавався, і лише його син Маретас сумно поглядав на білих людей і знаками висловлював їм

своє щире співчуття.

Після битви з мавпами індіанці дивилися на нас, як на надлюдей, що несуть запоруку перемоги в своїх таємничих, вивергаючих смерть трубках, і думали, що, поки ми з ними, щастя їм не зрадить. Нам пропонували отримати червоношкірих дружин і власні печери, аби ми погодилися забути свій народ і назавжди залишилися на плато. Поки все обходилося тихо і мирно, але ми знали, що наші плани слід зберігати в таємниці, бо дізнавшись про них, індіанці могли затримати нас у себе силою.

Незважаючи на можливість зустрічі з динозаврами (втім, небезпека ця була не настільки вже й велика, бо, як уже говорилося вище, вони полюють головним чином ночами), за останні три тижні я двічі ходив у наш старий табір провідати Замбо, який як і раніше залишався на своєму посту біля підніжжя гірського кряжа.

Мої очі жадібно ковзали по неосяжній рівнині в надії, що звідти до нас прийде довгоочікувана допомога. Але порослі кактусами простори були безлюдні, і ніщо не порушувало їх одноманітності до ледве видною звідси стіни бамбукових заростей.

— Вони скоро йти, маста Мелоун. Чекати ще тиждень. Індіанці йти з канатами і знімати вас звідти! — так підбадьорював мене наш чудовий Замбо.

Вдруге я заночував у старому таборі, а вранці на зворотному шляху мене чекав сюрприз. Я повертався добре знайомою дорогою і був уже недалеко від болота птеродактилів, коли попереду з-за кущів раптом з'явився якийсь дивний предмет.

При найближчих оглядинах виявилось, що це людина, яка йшла, надівши на себе щось на зразок футляра або

очеретяної клітки, що захищала його з усіх боків. Яке ж було моє здивування, коли я впізнав у цій людині лорда Джона Рокстона!

Побачивши мене, він виліз з цієї безглуздої споруди і засміявся, але вигляд у нього бутрохи збентежений.

— Це ви, юначе? — сказав лорд Джон. — От уже не очікував такої зустрічі!

— Що ви тут робите? — запитав я.

— Відвідував своїх друзів, птеродактилів, — спокійно відповів він.

— Це ще навіщо?

— Цікаві звірятка! Тільки жахливо негостинні. Ви ж самі знаєте, як вони зустрічають непроханих відвідувачів. Ось я і спорудив такий кошечок, щоб захистити себе від їхніх пестошів.

— А що вам знадобилося на цьому болоті?

Лорд Джон допитливо подивився на мене, і я зрозумів, що його долають якісь сумніви.

— По-вашому, допитливість властива тільки людям, які мають звання професора? — сказав він нарешті. — Я вивчаю цих красунь, ось і все. Досить з вас такого пояснення?

— Вибачте, — сказав я.

Але добродушність не зрадила лорду Джону і на цей раз, і він розсміявся:

— Не ображайтеся, юначе. Я хочу роздобути для Челленджера маленького курча. Ось це моя головна задача. Ні, дякую, ваша допомога мені не потрібна. Я в цій клітці нікого не боюся, а ви беззахисні. Ну, будьте здорові, чекайте мене увечері.

Він натягнув на себе свій безглуздий кошик, повернувся і пішов до лісу.

Якщо вже поведінка лорда Джона було трохи дивною в ці дні, то що ж сказати про Челленджера? Слід зазначити, що наш професор володів якоюсь привабливою силою для індіанок, і тому йому доводилося завжди носити при собі велику пальмову гілку, якою він відганяв своїх шанувальниць, наче мух, коли вони аж надто допікали його своєю увагою.

Уявіть собі, яке це було видовище!

Мабуть, саме комічне з усіх, які мені довелося бачити в Країні Мепл-Вайта. Викидаючи ноги в сторони, Челленджер простує з символом влади в руці, а за ним, ніби за чорнобородим оперетковим султаном, тягнеться свита індіанських дівчат в шатах з тонкого рослинного волокна.

Що стосується Саммерлі, то він був цілком поглинений вивченням світу комах і пернатих Країни Мепл-Вайта і проводив весь свій час за препаруванням здобутих екземплярів (якщо не брати до уваги тих годин, які йшли у нього на лайку з Челенджером, про те, що він нібито не бажає виручити нас зі скрутного становища).

Челленджер унадився зникати щоранку і повертався тільки серед дня з таким урочистим виглядом, ніби на його плечах лежав найтяжчий тягар відповідальності за якусь надзвичайно серйозну справу.

Одного чудового дня, не розлучаючись з пальмової гілкою, він повів нас за собою і відкрив нам свої таємні плани.

Ми увійшли на невелику галявину посеред пальмового гаю і побачили один з тих грязьових гейзерів, про які я вже говорив. Кругом було розкидано безліч ременів, нарізаних зі шкур ігуанодонов; тут же лежав великий шматок перетинчастої плівки — згодом з'ясувалося, що це не що інше, як вискоблений і висушений шлунок рибоподібної ящірки.

У цій, прошитій по краях плівці, були залишені маленькі отвори для відрізків бамбука; протилежні кінці їх з'єднувалися з глиняними конусами, в яких збирався газ, що був у бульбашками у гарячих струменях гейзера. Незабаром опала плівка стала повільно надуватися і проявляти настільки явний намір спрямуватися уверх, що Челленджеру довелося прив'язати оперізуючи її ремені до дерев.

Через півгодини вона перетворилася на справжню повітряну куля, і, судячи з того, як ця куля натягувала ремені і рвалася вгору, підйомна сила її була велика. Челленджер мовчки дивився на витвір свого генія і самовдоволено погладжував бороду — викапаний щасливий батько, що милується своїм первістком.

Тривале мовчання перервав Саммерлі.

— Невже ви збираєтеся запропонувати нам піднятися на цій штуці? — крижаним тоном запитав він.

— Поки що я збираюся продемонструвати перед вами її потужність, любий Саммерлі, щоб у вас не було ніяких сумнівів у її працездатності.

— Тоді раджу вам негайно викинути з голови ці дурниці, — рішуче заявив Саммерлі. — Ви ніякими силами не примусите мене погодитися на таке безумство. Лорде Джон, сподіваюся, ви не станете підтримувати цю авантюру?

— Дотепна штука! — сказав наш проводир. — Цікаво було б подивитися її в дії.

— Зараз подивитеся, — сказав Челленджер. — Останні дні я напружував всі сили свого розуму, щоб вирішити завдання, як нам вибратися звідси. Ми вже переконалися, що спуск по прямовисних скелях неможливий, а тунелю більше не існує. Перекинути міст через стрімчак нам,

безумовно, не вдасться. Але що ж тоді робити? Я якось говорив нашому юному другові, що ці гейзери виділяють водень у вільному стані. Звідси логічно випливала думка про повітряну кулю. Зізнаюся, трохи бентежило питання, де дістати для нього оболонку, але коли мені попалися на очі колосальні нутрощі тутешніх плазунів, я вже ні в чому більше не сумнівався. І ось результати моїх зусиль.

Він заклав одну руку за борт своєї рваної куртки, а іншу гордовито простягнув вперед.

Тим часом куля остаточно округлилася, і ремені вже ледве стримували її.

— Маячня! Найчистіша маячня! — пирхнув Саммерлі.

Але лорд Джон був в захваті від ідеї Челленджера.

— Ну і голова у нашого старигана! — шепнув він мені.

Потім сказав голосно: — А де ви дістанете кошик?

— Тепер буду думати і про кошик. У мене вже є деякі міркування з цього приводу. А поки я покажу вам, що мій апарат здатний підняти кожного з нас.

— Ви хочете сказати — всіх разом?

— Ні, ми будемо спускатися по черзі, ніби на парашуті. Пристосування для зворотного підйому я ще придумаю. Якщо мій апарат витримає вагу однієї людини і обережно опустить її на землю, отже, усе в порядку. Зараз ми його випробуємо.

Він притягнув уламок базальту досить солідних розмірів і обв'язав його мотузкою — тієї самою, за допомогою якої ми піднімалися на пірамідальний стрімчак. Вона була футів у сто довжиною і хоч не товста, але дуже міцна. Потім нам було продемонстровано щось на зразок шкіряного нашійника з довгими стропами. Челленджер поставив цей нашійник на повітряну кулю, зібрав в пу-

чок звисаючи стропи так, щоб тягар вантажу розподілялася рівномірно по всій поверхні, прив'язав до них уламок базальту, а кінець мотузки намотав собі на руку.

— Зараз я покажу вам вантажопідйомність моєї повітряної кулі, — оголосив він, заздалегідь смакуючи своє торжество, і з цими словами перерізав туго натягнуті реміні.

Ніколи ще наша експедиція не була так близька до загибелі. Наповнена газом оболонка стрімко рвонула вгору, захоплюючи за собою Челленджера. Я ледве встиг обхопити його за талію і теж злетів у повітря. Лорд Джон точно кліщами вчепився мені в ноги і полетів слідом за нами.

На секунду в моїй уяві виникло дивне видовище: четверо відважних мандрівників, подібно гірлянді сосисок, повиснуть над країною, таємниці якої вони намагалися розгадати.

Але, на щастя, міцність мотузки мала якусь межу, чого, мабуть, не можна було сказати про підйомну силу цього диявольського апарату. Пролунав тріск, і наша трійця каменем впала на землю. Плутаючись в обривках мотузка, ми насилу піднялися на ноги і побачили, як уламок базальту стрімко лине вгору, ледве помітною цяткою чорніючи в яскраво-блакитному небі.

— Блискуче! — вигукнув безжурний Челленджер, потираючи забиту руку. — Досвід вдався якнайкраще. Я сам не розраховував на такий успіх. Обіцяю вам, джентльмени, що новий шар буде готовий за тиждень, і ми абсолютно спокійно виконаємо на ньому перший етап нашої зворотній подорожі на батьківщину.

Досі записи в моєму щоденнику велися від події до події, а тепер, коли нам ніщо не загрожує, коли всі наші негаразди минули, як сон, я закінчую свою розповідь в тому самому таборі біля підніжжя червоних скель, де За-

мбо так чекав на нас.

Спуск вниз пройшов без будь-яких ускладнень, але хто міг припускати, що все це вийде саме так? Через півтора-два місяці ми будемо у Лондоні, і, можливо, мій лист не набагато випередить мене. Всіма своїми почуттями і помислами ми вже вдома, в рідному місті, де залишилося стільки дорогого, улюбленого для кожного з нас.

Перелом в нашій долі настав в той день, коли Челленджер виконав свій ризикований досвід з саморобною повітряною кулею. Я вже говорив, що єдиною людиною, яка співчувала нашим спробам вибратися з плато, був врятований нами юнак, син старого вождя.

Ми зрозуміли по його виразній жестикуляції, що він не хоче затримувати нас проти волі в чужій нам країні.

Того вечора, коли стемніло, Маретас непомітно прокрався в табір, простягнув мені невеликий сувій деревної кори (він чомусь завжди вважав за краще мати справу зі мною, можливо, тому, що я був приблизно одного з ним віку), потім велично повів рукою, показуючи на печери, урочисто приклав палець до губ в знак мовчання і так само непомітно пішов до своїх.

Я сів ближче до багаття, і ми уважно розглянули вручений мені сувій. На внутрішній білої стороні цього квадратного шматка деревної кори розміром фут на фут були намальовані вугіллям палички, що нагадували примітивний нотний запис:

— Ви звернули увагу, який у нього був багатозначний вигляд? — запитав я товаришів. — Це щось дуже важливе для нас.

— А можливо, дикун вирішив розіграти з нами милий жарт? — сказав Саммерлі. — З таких елементарних розваг,

ймовірно, починається розвиток людини.

— Це якийсь шифр, — сказав Челленджер.

— Або ребус, — підхопив лорд Джон, заглядаючи мені через плече, і раптом вирвав шматок кори у мене з рук. — Присягаюся, я, здається, розгадав його! Юнак прав. Дивіться. Скільки тут цих паличок? Вісімнадцять. А скільки печер по ту сторону схилу? Теж вісімнадцять?

— І справді! Адже він на них і показував! — сказав я.

— Отже, правильно. Це план печер. Дивіться, всього вісімнадцять паличок — є короткі, є довгі, а деякі роздвоюються. Під одній хрестик. Навіщо? Ймовірно, для того, щоб виділити одну печеру, яка глибше за інші.

— Наскрізу! — крикнув я.

— Наш юний друг, мабуть, має рацію, — підтримав мене Челленджер. — В іншому випадку навіщо цьому індіанцеві знадобилося б відзначати її хрестиком? Адже у нього є всі підстави ставитися до нас доброзичливо. Але якщо печера дійсно наскрізна і виходить з того боку на такому ж рівні, то до землі там не більш ніж сто футів.

— Сто футів — суцї дрібниці! — пробурчав Саммерлі.

— Та наш канат довше! — вигукнув я. — Ми спустимосся без жодних зусиль.

— А про індіанців ви забули? — не здавався Саммерлі.

— Ці печери нежитлові, — сказав я. — Вони служать складами і коморами. Давайте піднімемося туди зараз же і зробимо розвідку.

На плато зростає міцне смолисте дерево — вид араукарії, за словами нашого ботаніка, — гілки якого йдуть у індіанців на факели.

Ми взяли кожен по оберемку таких гілок і піднялися по замшілих сходах в печеру, зазначену на плані хрести-

ком. Як я і припускав, вона виявилася безлюдною, якщо не брати до уваги безлічі величезних кажанів, які з гучним лопотінням крил весь час кружляли у нас над головою.

Аби не привертати уваги індіанців, ми довго чвкали у темряві, намагаючи якісь повороти, кути, і, тільки відійшовши досить далеко від входу, запалили смолоскипи.

Нашим поглядам відкрився сухий, всипаний білим гравієм тунель зі склепінчастою стелею і гладкими сірими стінами, покритими зображеннями тварин. Ми кинулися вперед, і раптом усі розчаровано скрикнули: перед нами постала суцільна кам'яна стіна — ні щілини, ні тріщинки, мишеня, і те не пролізе. Виходу тут не було.

Ми з тугою дивилися на несподівану перешкоду. Ця стіна нічим не відрізнялася від бічних стін тунелю, отже, обвалу тут не було, як вже у знайомому нам підземному ході. Це був справжнісінький тупик і нічого більше.

— Не засмучуйтеся, друзі, — сказав безжурний Челленджер. — Адже я обіцяв вам другу повітряну кулю.

Саммерлі застогнав.

— Можливо, ми помилилися печерою? — сказав я.

— Полишите, юначе! — Лорд Джон провів пальцем по плану. — Сімнадцята печера справа, вона ж друга зліва. Ні, помилки бути не могло.

Я глянув на хрестик і раптом скрикнув, сам не свій від радості.

— Знаю! Знаю! Ідіть за мною, швидше! — І, піднявши факел над головою, кинувся назад. — Ось тут! — Я показав на обгорілі сірники, що валялися на піску. — Ось тут ми запалили смолоскипи.

— Абсолютно вірно.

— Але ж на малюнку ясно показано, що печера розгалу-

жується! Ми прогавили в темряві це місце. Будемо триматися правої сторони, і я впевнений, що ми знайдемо його.

Як я говорив, так і вийшло. Ярдів за тридцять в стіні зачорнів великий отвір. Ми звернули у нього і опинилися в набагато ширшому тунелі. Нетерпіння гнало нас вперед. Сотня ярдів, друга, третя... і раптом попереду з'явився червоне світло. Що б це могло бути? Рівний відблиск полум'я загороджував нам шлях. Ми прискорили кроки. Спека від цього вогню не відчувалося. Все було тихо, ні шереху, ні звуку... А між тим вогняна завіса не зникала, і її сяйво сріблом заливало тунель, перетворюючи білий пісок на блискучі алмази.

Ми підійшли ще ближче, і край завіси чітко закруглився у нас на очах.

— Це місяць, клянуся вам! — крикнув лорд Джон. — Ми вільні, друзі! Вільні!

І дійсно, в пролом, що виходив на ту сторону гірського кряжа, світив повний місяць. Пролом виявився невеликий, завбільшки з вікно, але нам і цього було достатньо. Виглянувши з нього, ми побачили, що спуск буде не особливо важкий і що до землі недалеко. Розгледіти цей отвір при обході плато нам, звичайно, ніколи б не вдалося.

Кому б спало на думку шукати місце для підйому саме тут, серед низько навислих скель? Ми переконалися, що звідси можна буде спуститися по мотузці, і, щасливі, повернулися в табір готуватися до завтрашнього вечора.

Діяти треба було таємно і без будь-якого зволікання, бо індіанці могли затримати нас навіть в останню хвилину. Ми вирішили кинути все своє спорядження, окрім зброї і патронів. Правда, у Челленджера було кілька громіздких речей, які він будь-що-будь хотів взяти з собою,

і одна з них доставила нам особливо багато клопоту. Але про це я поки що не можу говорити.

День тягнувся нескінченно довго, але ось нарешті стемніло. У нас все було готово.

Виявляючи усіляку обережність, ми витягли свої пожитки вгору по сходах, зупинилися біля входу в печеру і кинули останній погляд на цю загадкову, оповиту для нас романтичним серпанком країну, яку, боюся, скоро заповонять мисливці і всілякі дослідники, країну, де нам багато довелося багато чого перенести і багато чому навчитися, — нашу країну, як ми завжди будемо любовно називати її.

Зліва від нас сусідні печери кидали у темряву веселі червонуваті відблиски багать. Знизу долинали голоси, сміх і спів індіанців. Вдалині стіною вставали лісові хаші, а між ними та скелястим гребенем іскрилося велике озеро — оселя дивовижних чудовиськ. Ось в темряві пролунав пронизливий поклик якогось звіра. Це був голос Країни Мепл-Вайта, яка казала нам своє останнє «прости». Ми повернулись і увійшли в печеру, через яку пролягав наш шлях додому.

Через дві години ми самі і всі наші пожитки були вже біля підніжжя гірського кряжа. Спуск пройшов вдало, якщо не брати до уваги метушні з речами Челленджера. Залишивши всю поклажу на місці, ми вирушили без нічого до стоянки Замбо. Яке ж було наше здивування, коли при вранішньому світлі перед нами відкрилася рівнина, на якій палало не одне багаття, а щонайменше десять! Рятувальна партія все-таки прийшла. Вона складалася з двадцяти індіанців з Амазонки, що доставили сюди жердини, канати і все, що було потрібно для перекидання моста через прірву. Вже зараз у нас не буде жодних труд-

ношів з доставкою багажу до берегів Амазонки, куди ми рушимо завтра вранці!

На цьому, вдячний долі, я закінчую свою розповідь. Очі наші не переставали дивуватися дивам, душі очистилися, загартовані важкими випробуваннями. Всі ми, кожен на свій лад, стали краще, серйозніше.

Можливо, що в Парі нам доведеться зробити зупинку, так як треба потурбуватися про все необхідне для подальшої подорожі. У такому випадку цей лист випередить мене на один трансатлантичний рейс. Якщо ж ми відразу вирушимо в дорогу, то він буде в Лондоні одночасно з нами. Так чи інакше, дорогий мій містере МакАрлл, я сподіваюся скоро потиснути вашу руку.

Розділ XVI

На вулицю! На вулицю!

Я вважаю своїм обов'язком висловити глибоку вдячність всім нашим друзям з Амазонки, які так радо нас прийняли і проявили до нас стільки уваги. Особливу подяку заслуговує сеньйор Пеналоса та інші посадові особи бразильського уряду, чия допомога забезпечила нам повернення додому, а також сеньйор Перейра з міста Пара, завбачливо заготовив для нас все необхідне по частині одягу, так що тепер нам не соромно буде з'явитися у цивілізованому світі. На жаль, ми не гідно відплатили нашим благодійникам за їх гостинність. Але що ж робити!

Користуюся нагодою запевнити тих, хто надумає вирушити по наших слідах в Країну Мепл-Вайта, що це буде тільки втрата часу і грошей. У своїх оповіданнях ми змінили все назви, і, як би ви не вивчали звіти експеди-

ції, все одно вам не вдасться навіть близько підійти до тих місць.

Ми думали, що підвищений інтерес до нас в Південній Америці носить чисто місцевий характер, але хто міг припустити, яку сенсацію справлять в Європі перші неясні чутки про наші пригоди! Виявляється, нами цікавився не тільки вчений світ, а й широка публіка, хоча ми дізналися про це порівняно пізно.

Коли «Іберія» була вже в п'ятдесяти милях від Саутгемптона, бездротовий телеграф почав передавати нам депешу за депешою від різних газет і агентств, які пропонували колосальні гонорари хоча б за найкоротше повідомлення про результати експедиції. Однак нашим обов'язком було нас перш за все відзвітувати перед Зоологічним інститутом, який доручив нам провести розслідування, і, порадившись між собою, ми відмовилися давати будь-які відомості в друк. Саутгемптон кишив репортерами, але вони нічого не добилися від нас, і тому легко собі уявити, з яким інтересом публіка чекала засідання, призначеного на вечір сьомого листопада.

Зал Зоологічного інституту — той самий, де створили комісію розслідування — був визнаний недостатньо вмістким, і засідання довелося перенести в Квінз-Холл на Ріджент-стріт. Тепер уже ніхто не сумнівається, що якщо б навіть організатори зняли Альберт-Холл, то він теж не вмістив би всіх бажаючих.

Знаменне засідання було призначено на другий вечір після нашого приїзду в Лондон. Передбачалося, що перший день піде у нас на особисті справи. Про свої я поки мовчу. Пройде час, і, можливо, мені буде легше думати і навіть говорити про все це. На початку свого оповідання

я розкрив читачеві, які сили спонукали мене до дії. Тепер, мабуть, слід показати, чим все це скінчилося. Але ж настане же час, коли я скажу собі, що шкодувати немає про що. Ті сили штовхнули мене на цей шлях, і з їхньої волі я дізнався ціну справжніх пригод.

А тепер перейду до останньої події, що завершила нашу епопею. Коли я ламав собі голову, як би краще описати її, погляд мій упав на номер «Дейлі-газетт» від 8 листопада, в якому був поміщений докладний звіт про засідання в Зоологічному інституті, написаний моїм другом і колегою — Макдоною. Наведу його тут повністю, починаючи з заголовка, — адже все одно краще нічого не придумаєш. Наша «Дейлі», горда тим, що в експедиції брав участь її власний кореспондент, приділила особливо багато місця подій в Зоологічному інституті, але інші великі газети теж не залишили їх без уваги.

Отже, надаю слово моєму другові:

НОВИЙ СВІТ

ВЕЛЕЛЮДНЕ ЗІБРАННЯ В КВІНЗ-ХОЛІ

БУРХЛИВІ СЦЕНИ В ЗАЛІ

НАДЗВИЧАЙНА ПРИГОДА

ЩО ЦЕ БУЛО?

НІЧНА ДЕМОНСТРАЦІЯ НА РІДЖЕНТ-СТРІТ

(Від нашого спеціального кореспондента)

«Довгоочікуване засідання Зоологічного інституту, на якому було заслухано звіт комісії, надісланий рік тому в Південну Америку перевірити відомості, повідомлені професором Челенджером, про наявність форм доісторичного життя на цьому материку, відбулося вчора в

Квінз-Холі, і ми сміливо можемо сказати, цей день увійде в історію науки, бо події його носили настільки надзвичайний і сенсаційний характер, що навряд чи вони коли-небудь буде викреслено з пам'яті присутніх. (Мій побратим по перу, Макдона! Яка жахливо довга вступна фраза!)

Офіційно запрошення розповсюджувалися тільки серед членів інституту і близьких до них осіб, але, як відомо, останнє поняття досить розтяжне, і тому великий зал Квінз-Хол був набитий по вінця задовго до початку засідання, призначеного на вісім годин.

Однак широка публіка, яка без всяких на те підстав, вважала себе скривдженою, штурмом взяла двері залу після тривалої сутички з поліцією, під час якої постраждало кілька людей, в тому числі інспектор Скобл, який отримав перелом ноги. Беручи до уваги цих бунтівників, які заповнили не тільки всі проходи, а й місця, відведені для представників преси, прибуття мандрівників очікувало, за приблизними підрахунками, не менше п'яти тисяч чоловік. Коли вони нарешті з'явилися, їх провели на естраду, де на той час зібралися найбільші вчені не тільки Англії, але і Франції, і Німеччини. Швеція також була представлена в особі знаменитого зоолога, професора Упсальського університету pana Сергіуса. Поява чотирьох героїв дня було зустрінуте оваціями: весь зал піднявся, як одна людина, і вітав їх криками і оплесками.

Втім, уважний спостерігач міг вловити якусь дисонуючу нотку в цій бурі захвату і зробити звідси висновок, що збори будуть проходити не зовсім мирно.

Але того, що сталося насправді, ніхто з присутніх передбачити не міг.

Описувати тут зовнішність наших чотирьох мандрівників немає ніякої потреби, оскільки їх фотографії поміщені в усіх газетах. Важкі випробування, які, як кажуть, їм довелося перенести, мало відбилися на них, хоча вони покидали наші берега зовсім не такими засмаглими. Борода професора Челленджера стала, мабуть, ще пишніше, риси обличчя професора Саммерлі трохи сухіші, лорд Джон Рокстон трохи схуд, але, в загальному, стан їх здоров'я не залишає бажати нічого кращого.

Що ж стосується представника нашої газети, відомого спортсмена і гравця в регбі міжнародного класу Е. Д. Мелоуна, то він в повній формі, і його чесна, але не сяюча красою фізіономія так і випромінює благодущну посмішку. (Гаразд, Маку, тільки потрап мені на очі!)

Коли тиша була відновлена і усі розсілися по місцях, головуючий, герцог Дархемський, звернувся до зібрання з промовою. Герцог відразу ж заявив, що, оскільки аудиторії вимагає зустрічі із самими мандрівниками, він не має наміру затримувати її увагу і заважати доповіді професора Саммерлі, голови комісії розслідування, робота якої, судячи за наявними відомостями, увінчалася блискучим успіхом. (Оплески.) Мабуть, вік романтики не минув, і палка фантазія поета все ще може спиратися на тверду основу науки. «На закінчення, — додав герцог, — мені залишається лише висловити свою радість — і в цьому мене, безсумнівно, підтримають всі присутні, — що джентльмени повернулися здорові і неушкоджені зі своєї важкої і небезпечної подорожі, бо із загибеллю цієї експедиції наука зазнала б майже непоправну втрату. » (Гучні оплески, до яких приєднується і професор Челленджер.)

Поява на кафедрі професора Саммерлі знову викли-

кала бурю захоплення, і промова його раз у раз переривалася оплесками. Ми не будемо наводити її дослівно, тому що докладний звіт про роботу експедиції, що належить перу нашого кореспондента, буде випущений «Дейлі-газетт» брошурою. Тому обмежимося лише коротким викладом доповіді професора Саммерлі.

Нагадавши зборам, яким чином виникла думка про мету експедиції, оратор віддав належне професору Челленджеру і приніс йому свої вибачення за колишню недовіру до його слів, тепер повністю підтверджених.

Потім він накидав у загальних рисах маршрут подорожі, ретельно уникаючи будь-яких вказівок, які могли би послужити довідкою про географічне положення цього надзвичайного плато. Потім професор Саммерлі описав в небагатьох словах перехід від берегів Амазонки до гірського кряжу і буквально потряс слухачів розповіддю про багаторазові спроби експедиції піднятися на плато, які обійшлися їм врешті-решт ціною життя двох відданих провідників-метисів. (Цим несподіваним тлумаченням подій ми були зобов'язані Саммерлі, який хотів уникнути деяких делікатних питань.)

Піднявшись зі своїми слухачами на вершину гірського кряжу і змусивши їх відчувати, що означав для чотирьох мандрівників обвал мосту — єдиного їхнього зв'язку із зовнішнім світом, професор приступив до опису жахів і принад цієї надзвичайної країни. Про свої пригоди він говорив мало, але намагався всіляко підкреслити, який багатющий внесок в науку зробила експедиція, ведучи спостереження над представниками тваринного і рослинного царств плато.

Світ комах там особливо багатий: жорсткокрилі і лускокрилі, і протягом декількох тижнів експедиції вда-

лося визначити сорок шість видів першого сімейства і дев'яносто чотири — другого. Але, як і слід було очікувати, публіка цікавилася головним чином великими тваринами, особливо тими, які вважаються давно вимерлими. Професор дав довгий перелік таких доісторичних чудовиськ, запевнивши своїх слухачів, що цей список може бути значно поповнений після ретельного вивчення плато.

Йому і його супутникам вдалося бачити на власні очі, правда, здебільшого здалеку, з десятків тварин, досі невідомих науці. Згодом вони, безумовно, будуть належним чином вивчені та класифіковані. У вигляді прикладу професор описав темно-пурпурову змію завдовжки у п'ятдесят один фут, якусь білу істоту, цілком ймовірно, ссавця, який випромінює в темряві фосфоричне світло, і величезного чорного метелика, укуси якого, за словами індіанців, отруйні.

Крім абсолютно нових видів живих істот, плато рясніє відомими науці доісторичними тваринами; деяких з них слід віднести до раннього юрського періоду. Тут був названий велетенський стегозавр, що попався один раз містеру Мелоуну біля водопою на озері. Такий же точно звір був замальований в альбомі американського художника, який проникнув в цей невідомий світ ще до експедиції. Професор Саммерлі описав також ігуанодона і птеродактиля — перших двох чудовиськ, які зустрілися їм на плато, і привів слухачів у трепет, розповівши про найстрашніших хижаків, які населяли цей світ, — про динозаврів, які не раз переслідували то одного, то іншого члена експедиції.

Далі професор детально говорив про величезного лютого птаха фороракос і про велетенських лосів, які ще зу-

стрічаються на плоскогір'ях тієї країни.

Але захват аудиторії досяг вищої межі, коли професор повідав їй таємниці центрального озера. Слухаючи спокійну мову цього тверезого вченого, хотілося вшипнути себе, щоб переконатися, що це не сон, що ти наяву чуєш про триокого рибоподібного ящера і гігантських водяних змій, що мешкають в цих загадкових глибинах.

Далі він перейшов до опису тубільців і племені людиноподібних мавп, які, мабуть, є результатом еволюції яванського пітекантропа, а отже, більш, ніж будь-який інший вид тваринного світу, наближаються до відомої «відсутньої ланки між мавпою і людиною».

Нарешті, професор розвеселив аудиторію, описавши дотепний, але надзвичайно небезпечний повітроплавний апарат — винахід професора Челленджера, і на закінчення своєї надзвичайно цікавої доповіді розповів, яким чином експедиції вдалося повернутися в цивілізований світ.

Передбачалося, що на цьому засідання і закінчиться і що запропонована професором Сергіусом резолюція з висловленням подяки членам комісії розслідування буде належним чином проголосована і прийнята.

Однак подальші події розвивалися зовсім не так гладко, як очікувалося. З самого початку засідання вороже налаштована частина публіки раз у раз нагадувала про себе, а як тільки професор Саммерлі скінчив доповідь, доктор Джеймс Іллінгворт з Единбурга піднявся з місця і звернувся до голови з питанням: чи не варто до голосування резолюції обговорити поправку до неї?

Голова: Так, сер, якщо така є.

Доктор Іллінгворт: Поправка у мене є, ваша світлість.

Голова: В такому випадку озвучте її.

Професор Саммерлі (скочивши з місця): Ваша світлісте, дозвольте довести до загального відома, що ця людина — мій особистий ворог ще з тих пір, як ми з ним вели полеміку на сторінках журналу «Науковий огляд».

Голова: Питання особистого порядку нас не стосуються. Продовжуйте, докторе Іллінгворт.

Друзі наших мандрівників підняли такий шум, що доктора Іллінгворта часом майже не було чути. Дехто навіть намагався скинути його з кафедри. Але, маючи незвичайну силу і потужний голос, доктор Іллінгворт подолав усі перешкоди і довів свою промову до кінця. З тієї хвилини, коли він піднявся з місця, усім стало ясно, що у нього багато прихильників в залі, правда, вони становлять меншість аудиторії. Значна ж частина публіки була налаштована вичікувально і поки що зберігала нейтралітет.

Для початку професор Іллінгворт запевнив професора Челленджера і професора Саммерлі в своїй найглибшій повазі до їх наукової діяльності, але далі з великим сумом зазначив, що його поправку до резолюції чомусь пояснюють якимись особистими мотивами, тоді як насправді ним керує виключно прагнення до істини. По суті, він займає зараз ту ж позицію, яку займав на минулому засіданні професор Саммерлі. Професор Челленджер висунув тоді ряд тез, які були взяті під сумнів його колегою. Тепер цей самий колега виступає з точно такими ж твердженнями і розраховує, що їх ніхто не буде заперечувати. Чи логічно це? (Крики: «Так!», «Ні!». У ложі, відведеної представникам преси, чути, як професор Челленджер просить у голови дозволу виставити доктора Іллінгворта за двері.) Рік тому одна людина стверджувала вельми дивні речі. Тепер те ж саме, і, мабуть, в ще більшій мірі,

роблять чотири людини. Але хіба це може служити вирішальним фактором там, де мова йде мало не про переворот в науці?

У всіх на пам'яті випадок, коли мандрівники поверталися з далеких, нікому не відомих країв і поширювали всілякі небилиці, яким надто охоче вірили. Невже лондонський Зоологічний інститут хоче опинитися в положенні легковірного? Члени комісії розслідування — дуже гідні люди, цього ніхто не стане заперечувати. Але людська натура надзвичайно складна. Бажання висунутися може спокусити зі шляху істинного будь-якого професора. Всі ми, немов метелики, летимо на вогник слави.

Мисливці за великою дичиною не проти погрішити проти істини на противагу своїм суперникам, а журналісти так ласі на всілякі сенсації, що часто-густо закликають на допомогу фактами свою багату уяву. У кожного з членів комісії могли виявитися свої мотиви, керуючись якими вони роздули результати експедиції. («Ганьба! Соромтесь!») Він нікого не бажає ображати («Однак ображає!» Шум у залі)... але докази, представлені на підтвердження всіх цих див, носять надзвичайно легкий характер. До чого вони зводяться? До декількох фотографічних знімкам. Але в наш час мистецтво фальсифікації досягло такого високого рівня, що на одні фотографії покладатися не можна.

Чим же ще намагаються нас переконати? Розповідю про поспішну втечу і про спуск по канату, що нібито завадило членам експедиції захопити з собою більші зразки фауни цієї чудової країни? Дотепно, але не дуже переконливо. Було сказано, що у лорда Джона Рокстона є череп фороракос. Але де він? Цікаво було б глянути на

нього.

Лорд Джон Рокстон: Ця людина, здається, звинувачує мене у брехні? (Шум у залі.)

Голова: Тихіше! Тихіше! Доктор Іллінгворт, будьте ласкаві сформулювати свою поправку.

Доктор Іллінгворт: Я підкоряюся, хоча мені хотілося б сказати ще дещо. Отже, моя пропозиція зводиться до наступного: подякувати професору Саммерлі за його цікаву доповідь, але повідомлені їм факти вважати недоведеними і доручити перевірку їх інший, більш авторитетній комісії.

Важко описати, яке сум'яття викликали в залі ці слова. Більшість присутніх, обурені таким наклепом на наших мандрівників, вимагало: «Геть поправку!», «Не голосуйте їй!», «Геть його звідси!» У той же час незадоволені, а їх було чимало, підтримували доктора Іллінгворта і оглушливо кричали: «Це нечесно!», «Голово! Закличте до порядку!» На задніх лавах, де сиділи студенти-медики, почалася бійка, були пущені в хід кулаки. Загальному звалищу запобігла тільки присутність дам серед публіки. І раптом крики замовкли, в залі настала повна тиша. На естраді стояв професор Челленджер. Зовнішність і манери цієї людини вправляють настільки значне враження, що варто було тільки йому підняти руку, як всі посідали на місця і приготувалися його слухати.

— Багато хто з присутніх, ймовірно, пам'ятають, — почав професор Челленджер, — що подібні непристойні сцени розігралися і на першому нашому засіданні. Того разу головним моїм кривдником був професор Саммерлі, і, хоча тепер він виправився і покався в гріхах, все ж цей інцидент не може бути забутий. Сьогодні мені довелося

почути ще більш образливі випадки з боку особи, яка тільки-но покинула естраду. Я з величезним зусиллям змушую себе зійти до інтелектуального рівня даної особи, але це потрібно зробити, щоб усунути сумніви, які, можливо, ще збереглися у деяких з присутніх. (Сміх, шум, крики з задніх рядів.)

Професор Саммерлі виступав тут як голова комісії розслідування, але навряд чи потрібно нагадувати вам, що справжнім натхненником всієї справи є я і що наша поїздка увінчалася успіхом головним чином завдяки мені.

Я довів цих трьох джентльменів до потрібного місця і, як ви вже чули, переконав їх у правильності моїх тверджень.

Ми не розраховували, що наші спільні висновки будуть оскаржуватися з тим же невіглаством і завзятістю. Але, навчений гірким досвідом, я озброївся на цей раз деякими доказами, які зможуть переконати будь-яку розсудливу людину. Професор Саммерлі вже говорив тут, що наші фотокамери побували в лапах мавполюдей, які розгромили весь наш табір, і що більшість негативів загинуло. (Шум, смішки, з задніх лав хтось кричить: «Розкажіть це вашій бабусі!») До речі, про мавполюдей. Не можу не відзначити, що звуки, які доходять зараз до мого слуху, досить жваво нагадують мені наші зустрічі з цими цікавими істотами. (Сміх.)

Незважаючи на те, що багато цінних негативів були знищені, все ж кілька фотографій у нас залишилося і по ним цілком можна судити про умови життя на плато. Чи є у кого-небудь з присутніх сумніви в їх справжності? (Чийсь голос: «Так! Є!» Загальне хвилювання, що закінчується тим, що кількох людей виводять із зали.) Негати-

ви запропоновані увазі експертів. Які ж ще докази може уявити комісія? Нам довелося тікати з плато, і тому ми не могли обтяжувати себе вантажем, але професорові Саммерлі вдалося врятувати свою колекцію метеликів і жуків, а в ній є багато нових різновидів. Хіба цього не досить? (Кілька голосів: «Ні! Ні!») Хто сказав «ні»?

Доктор Іллінгворт (піднімаючись з місця): Ми вважаємо, що колекцію можна було зібрати де завгодно, а не обов'язково на вашому доісторичному плато. (Оплески.)

Професор Челленджер: Без сумніву, сер, слово такого великого вченого, як ви, для нас закон. Однак залишимо фотографії та ентомологічну колекцію і перейдемо до питань, які ніколи і ніким не висвітлювалися.

У нас, наприклад, є абсолютно точні відомості про птеродактилів. Спосіб життя цих тварин... (Крики: «Дурниці!» Шум у залі.) Я говорю, спосіб життя цих тварин стане вам тепер зовсім ясний. У моєму портфелі лежить малюнок, зроблений з натури, на підставі якого...

Доктор Іллінгворт: Малюнки нас ні в чому не переконують!

Професор Челленджер: Ви хотіли б бачити саму натуру?

Доктор Іллінгворт: Безсумнівно!

Професор Челленджер: І тоді ви повірите мені?

Доктор Іллінгворт (зі сміхом): Тоді? Ще б пак!

І тут ми підійшли до самого хвилюючого і драматичного епізоду вечора — епізоду, ефект якого назавжди залишиться неперевершеним. Професор Челленджер підняв руку, наш колега містер Е. Д. Мелоун негайно ж встав з місця і попрямував вглиб естради. За хвилину він знову з'явився в супроводі негра гігантського зросту; вони несли удвох великий квадратний ящик, мабуть, дуже важкий.

Ящик був поставлений біля ніг професора.

Публіка завмерла, з напругою стежачи за тим, що відбувається. Професор Челленджер зняв висувну кришку з ящика, заглянув всередину і, клацнув кілька разів пальцями та сказав солодким голосом (в журналістській ложі були прекрасно чутні його слова): «Ну, виходь, малюче, виходь!» Почулася якась метушня, дряпання, і тут же слідом за цим неймовірно страшна, огидна істота вилізла з ящика і сіла на його краю.

Навіть несподіване падіння герцога Дархемського в оркестрову яму не відволікло увагу ураженої жахом публіки. Хижа голова цього чудовиська з маленькими, палаючими, немов вугілля, очима, мимоволі змусила згадати страшні химери, які могли зародитися тільки в уяві середньовічних художників. Його напіввідкритий довгий дзьоб був засаджений двома рядами гострих зубів. Кирпаті плечі ховалися в складках якийсь брудно-сірої шалі. Словом, це був той самий диявол, яким нас лякали в дитинстві.

Публіка прийшла в замішання — хтось скрикнув, в першому ряду дві дами знепритомніли, вчені на естраді проявили явне прагнення піти за головою в оркестр. Здавалося, ще секунда, і загальна паніка охопить зал.

Професор Челленджер підняв руку над головою, намагаючись заспокоїти публіку, але цей рух злякав чудовисько, що сиділо поруч з ним. Воно розправило сіру шаль, яка виявилася не чим іншим, як парою перетинчастих крил. Професор схопив його за ноги, але втримати не зміг. Чудовисько здійнялося з ящика і повільно закружляло по залу, з сухим шурхотом змахуючи десятифутовими крилами і поширюючи навколо себе жакливий сморід. Волення публіки на галереї, до смерті переляка-

ної близькістю цих палаючих очей і величезного дзьоба, привели його в повне сум'яття.

Створіння все швидше та швидше металося по залу, натикалося на стіни і люстри, і, мабуть, зовсім збожеволіло від страху. «Вікно! Заради всього святого, закрийте вікно!» — кричав професор, пританцьовуючи від жаху і ламаючи руки. На жаль, він схаменувся занадто пізно.

Чудовисько, що билося об стіни, немов величезний метелик об ковпак лампи, порівнялося з вікном, протиснувся в нього своє потворне тіло... і тільки ми його і бачили.

Професор закрив обличчя руками і впав у крісло, а зал полегшено зойкнув, як одна людина, переконавшись, що небезпека минула.

І тут... Але хіба можна описати, що відбувалося в залі, коли захват прихильників і сум'яття недавніх противників Челленджера злилися воедино і потужна хвиля тріумфу прокотилася від задніх рядів до оркестрової ямі, захлеснула естраду і підняла наших героїв на своєму гребені! (Молодець, Маку!) Якщо досі аудиторія була несправедлива до чотирьох відважних мандрівників, то тепер вона постаралася спокутувати свою провину. Всі схопилися з місць. Всі рушили до естради, кричачи, розмахуючи руками. Героїв оточили щільним кільцем. «Качати їх! Качати!» — пролунали сотні голосів. І ось четверо мандрівників злетіли над натовпом. Всі їхні спроби вивільнитися були марні! Так вони при всьому бажанні не могли б опуститися на землю, так як люди стояли на естраді суцільною стіною.

«На вулицю! На вулицю!» — кричали звідусюди.

Натовп прийшов у рух, і людський потік поволі рушив до дверей, несучи з собою чотирьох героїв. На вулиці

почалося щось неймовірне. Там зібралося не менше ста тисяч осіб. Люди стояли пліч-о-пліч від Ленг-готелю до Оксфорд-сквер.

Як тільки яскраве світло ліхтарів біля під'їзду осяяло чотирьох героїв, що пливли над головами натовпу, повітря здригнувся від привітальних криків. «Ходою по Ріджент-стріт!» — дружно вимагали все. Перекривши вулицю, люди рушили вперед, по Ріджент-стріт, на Пел-Мел, Сент-Джеймс-стріт і Пікаділлі. Рух в центрі Лондона призупинився. Між демонстрантами, з одного боку, поліцією і шоферами — з іншого, стався ряд сутичок.

Нарешті вже після опівночі натовп відпустив чотирьох мандрівників, доставивши їх в Олбені, до дверей квартири лорда Джона Рокстона, та заспівавши їм на прощання «Наші славні хлопці» і завершила програму гімном. Так закінчився цей вечір — один з найбільш чудових вечорів, які знав Лондон за багато років.»

Так писав мій друг Макдона, і, незважаючи на важкуватість його стилю, хід подій викладено в цьому звіті досить точно. Що ж стосується найбільшої сенсації, то вона вразила своєю несподіваністю тільки публіку, але не нас, учасників експедиції.

Читач, зрозуміло, не забув моєї зустрічі з лордом Джоном Рокстоном, коли він, напнувши на себе щось на кшталт кріноліну, вирушив добувати «курча» для професора Челленджера. Згадайте також натяки на ті клопоти, яких завдавав нам багаж Челленджера при спуску з плато.

Якби я надумав продовжити свою розповідь, то в ньому було б відведено чимало місця опису метушні з нашим не зовсім апетитним супутником, якого доводило-

ся догоджати тухлою рибою. Я промовчав про нього, бо професор Челленджер побоювався, як би чутки про цей незаперечний аргумент не просочилися в публіку раніше тієї хвилини, коли він скористається ним, щоб повалити в прах своїх ворогів.

Кілька слів про долю лондонського птеродактиля. Нічого певного тут встановити не вдалося. Дві перелякані жінки стверджують, нібито бачили його на даху Квінз-Холла, де він сидів кілька годин поспіль, подібно якийсь жадливої статуї. На наступний день в вечірніх газетах з'явилася коротка замітка такого змісту: гвардієць Майлз, що стояв на варті біля Мальборо-Хауса, покинув свій пост і був за це переданий до військового суду.

На суді Майлз показав, що під час нічного чергування він випадково подивився вгору і побачив чорта, що заслонив від нього місяць. Після чого гвардієць кинув гвинтівку і пустився навтьоки по Пелл-Мелл. Показання підсудного не були взяті до уваги, а тим часом вони можуть перебувати в прямому зв'язку з питанням, що нас цікавить.

Додам ще одне свідчення, почерпнуте мною із судового журналу пароплава американо-голландської лінії «Фрисланд». Там записано, що о дев'ятій годині ранку наступного дня, коли Старт-Пойнт був в десяти милях по штирборт^{*}, над судном, тримаючи шлях на південний захід, зі страшною швидкістю пронеслося щось середнє між крилатим козлом і величезним кажаном. Якщо інстинкт правильно вказав дорогу нашому птеродактилю, то немає сумнівів, що він зустрів свій кінець десь в

* Штирборт — правий борт по руху судна.

глибинах Атлантичного океану.

А моя Гледіс? Гледіс, чиє ім'я було дано таємничому озеру, яке відтепер буде називатися Центральним, бо тепер я вже не хочу дарувати їй безсмертя. Чому я раніше не помічав ознак черствості в натурі цієї жінки? Чому не розумів, з гордістю підкоряючись її примхам, що небагато чого варта та любов, яка шле людину на вірну загибель або змушує її ризикувати життям? Чому не боровся з нав'язливою думкою, що в цій жінці прекрасний лише зовнішній вигляд, а душу її затьмарює тінь себелюбства і мінливості? Чому вона так марить усім героїчним? Чи не тому, що звершення благородного вчинку могло відбитися і на ній без будь-яких зусиль, без всяких жертв з її боку? Або все це порожні домисли? Я був сам не свій всі ці дні. Отриманий удар отруїв мою душу.

Але відтоді пройшов тиждень, і за цей час у нас була одна дуже важлива розмова з лордом Джоном Рокстоном...

Мені потроху починає здаватися, що справи йдуть не так уже й погано.

Розповім в декількох словах, як все сталося. В Саутгемптоні на моє ім'я не було ані листа, ані телеграми, і, стривожений цим, я о десятій годині вечора того ж дня вже стояв біля дверей маленької вілли в Стрітеме. Можливо, її немає в живих? Чи давно мені марилися уві сні розкриті обійми, усміхнене личко, гарячі похвали, без ліку даровані герою, який ризикував життям за примхою своєї коханої!

Дійсність жбурнула мене з захмарних висот на землю. Але мені буде досить одного її слова пояснення, щоб знову злетіти до хмар. І я прожогом кинувся по садовій доріжці, постукав у двері, і почувши голос моєї Гледіс, відштовхнув

убік оторопілу служницю і влетів у вітальню. Вона сиділа на дивані між роялем і високою стоячою лампою. Я в три кроки перебіг кімнату і схопив обидві її руки в свої.

— Гледіс! — крикнув я. — Гледіс!

Вона здивовано подивилася на мене. З часу нашої останньої зустрічі в ній сталася якась невловима зміна. Холодний погляд, твердо стиснуті губи — все це здалося мені новим. Гледіс вивільнила свої руки.

— Що це означає? — запитала вона.

— Гледіс! — крикнув я. — Що з вами? Ви ж моя Гледіс, моя кохана крихітка Гледіс Гангертон!

— Ні, — сказала вона. — я Гледіс Потс. Дозвольте представити вам мого чоловіка.

Яка безглузда штука життя! Я зловив себе на тому, що машинально тисну руку маленькому рудуватому суб'єкту, який зручно вмовстився у глибокому кріслі, яке колись було тільки моїм. Ми кивали головами і з дурнуватими посмішками дивилися один на одного.

— Тато дозволив нам пожити поки тут. Наш будинок ще не готовий, — пояснила Гледіс.

— Он як! — сказав я.

— Хіба ви не отримали мого листа у Парі?

— Ні, ніякого листа я не отримував.

— Який жаль! Тоді вам все було б ясно.

— Мені і так вже все ясно, — пробурмотів я.

— Я розповідала про вас Вільяму, — продовжувала Гледіс. — У нас немає таємниць одне від одного. Мені дуже шкода, що так вийшло, але ваше почуття було, ймовірно, не дуже глибоко, якщо ви могли кинути мене тут одну і поїхати кудись на край світу. Ви на мене не ображаєтесь?

— Ні, що ви, що ви!.. Так я, мабуть, піду.

— А чи не випити нам чаю? — запропонував рудуватий суб'єкт і потім додав довірчим тоном: — Ось так завжди буває... А на що інше можна розраховувати? З двох суперників перемагає завжди один.

Він залився ідіотським сміхом, і я вирішив за краще піти.

Двері вітальні вже закрилася за мною, як раптом мене наче щось підштовхнуло, і, підкоряючись цьому пориву, я повернувся до свого щасливого суперника, який відразу ж кинув тривожний погляд на електричний дзвінок.

— Дайте мені, будь ласка, відповідь на одне питання, — сказав я.

— Що ж, якщо це в межах дозволеного...

— Як ви цього досягли? Відшукали який-небудь скарб? Відкрили полюс? Були корсаром? Перелетіли через Ла-Манш? Що ви зробили? Де вона, романтика? Як вам це вдалося?

Він дивився на мене. Його дурнувато-добродушна, незначна фізіономія висловлювала повне здивування.

— Чи не здається вам, що все це носить надто особистий характер? — промовив він нарешті.

— Добре. Тоді ще одне питання, останнє! — крикнув я. — Хто ви? Яка у вас професія?

— Я працюю письмоводителем в нотаріальній конторі Джонсона і Мервілла. Адреса: Ченсері-лейн, будинок сорок один.

— Всього найкращого! — крикнув я і, як личить невтішному герою, зник у темряві ночі, збурений люттю, горем і... сміхом...

Ще одна коротка сцена — і розповідь моя буде закінчена.

Вчора ввечері ми всі зібралися у лорда Джона Роксто-

на і після вечері за сигарою довго згадували в дружній бесіді наші недавні пригоди. Дивно було бачити ці добре знайомі мені обличчя в такій незвичній обстановці.

Ось сидить Челленджер — поблажлива посмішка як і раніше грає на його губах, повіки все так же презирливо примружені, борода стовбурчиться, він випинає груди, пнеться, повчаючи Саммерлі. А той пахає своєю короткою трубочкою і трясє цапиною борідкою, люто заперечуючи кожне слово Челленджера. І, нарешті, ось наш господар — худе обличчя, холодний погляд блакитних, як лід, орлиних очей, в глибині яких завжди тліє веселий, лукавий вогник.

Такими всі троє надовго зберуться у мене в пам'яті.

Після вечері ми перейшли в його кабінет, залитий рожевим сяйвом і обвішаний незліченними трофеями, — і наша подальша розмова відбувалася там. Господар дістав з шафки стару коробку з-під сигар і поставив її перед собою на стіл.

— Мабуть, мені давно слід було присвятити вас у цю справу, — почав він, — але я хотів спочатку з'ясувати усе до кінця. Чи варто будити надії і потім переконуватися в їх нездійсненності? Але зараз перед нами факти. Ви, напевно, пам'ятаєте той день, коли ми знайшли лігво птеродактилів на болоті? Так ось: я дивився, дивився на це болото і врешті-решт задумався. Я скажу вам, в чому справа, якщо ви самі нічого не помітили. Це була вулканічне поглиблення з синьою глиною.

Обидва професори кивнули головою, підтверджуючи його слова.

— Таке ж саме поглиблення з синьою глиною мені довелося бачити тільки раз в житті — на великих алмазних

розсипав в Кімберлі. Ви розумієте? Алмази не виходили у мене з голови. Я спорудив щось на зразок кошика для захисту від цих смердючих гадів і, озброївшись лопаткою, непогано провів час в їх лігві. Ось що я витягнув звідти. Він відкрив сигарну коробку, перевернув її догори дном і висипав на стіл близько тридцяти або більше невідшліфованих алмазів величиною від бобу до каштана.

— Ви, мабуть, скажете, що мені слід було відразу ж поділитися з вами моїм відкриттям. Не сперечаюсь. Але недосвідчена людина може здорово обманутися на цих камінцях. Адже їх цінність залежить не стільки від розміру, скільки від консистенції і чистоти води. ловом, я привіз їх сюди, в перший же день відправився до Спинка і попросив його відшліфувати і оцінити мені один камінь.

Лорд Джон вийняв з кишені невелику коробочку з-під пігулок і показав нам чудовий діамант, рівного якому за красою я, мабуть, ніколи не бачив.

— Ось результати моїх зусиль, — сказав він. — Ювелір оцінив це найменше в двісті тисяч фунтів. Зрозуміло, ми поділимося порівну. Ні на що інше я не погоджуся. Ну, Челленджере, що ви зробите на своїми п'ятдесятьма тисячами?

— Якщо ви дійсно наполягаєте на такому благородному рішенні, — сказав професор, — то я витрачу всі гроші на обладнання приватного музею, про що давно мрію.

— А ви, Саммерлі?

— Я кину викладання і присвячу увесь свій час остаточній класифікації мого збору копалин крейдового періоду.

— А я, — сказав лорд Джон Рокстон, — витрачу всю свою частку на спорядження експедиції і подивлюся ще разок на миле нашому серцю плато. Що ж стосується вас,

юначе, то вам гроші теж потрібні. Адже ви одружуєтесь?

— Та ні, поки не збираюся, — відповів я зі скорботною посмішкою. — Мабуть, якщо ви не заперечуєте, я приєднаюся до вас.

Лорд Рокстон подивився на мене і мовчки простягнув мені свою міцну засмаглу руку.

Arthur Conan Doyle

The Lost World

Переклад українською, оформлення та верстка

Вікторія Цибульська